

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMANA

SERIA II-a ANUL XXXVIII — Nr. 2, MARTIE—APRILIE 1986
BUCUREȘTI

STUDIIL TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA a II-a ANUL XXXVIII, Nr. 2 MARTIE—APRILIE 1986

BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE :

Președinte : *Prea Fericitul Părinte IUSTIN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri : *din partea Institutului Teologic de grad universitar din București : P. S. Episcop Rector VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, vicar patriarhal și Pr. Prorector DUMITRU RADU ; din partea Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu : Arhid. Rector CONSTANTIN VOICU și Pr. Prorector DUMITRU ABRUDAN.*

Redactor responsabil : *Pr. DUMITRU SOARE, Directorul Institutului Biblic și de Mislune Ortodoxă.*

Redactor : ȘTEFAN GĂNCEANU.

COLABORATORI :

Înalt Prea Sfințiii Mitropoliți și Prea Sfințiii Episcopi, Prea Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele teologice de grad universitar, candidații la titlul de doctor în teologie, studenții Institutelor teologice și Prea Cucernicii Preoți.

CUPRINSUL

	Pag.
Editorial : Munca, coordonată a existenței umane , de Pr. Prof. Dumitru Radu	5
 ARTICOLE ȘI STUDII	
Pr. Prof. Iorgu Ivan, <i>Autocelalia Bisericii Ortodoxe Române — un veac de la recunoașterea ei</i>	14
Pr. Prof. Gheorghe Sârbu, <i>Epistola a II-a a Sfântului Apostol Pavel către Timotei</i> , teză de doctorat	39
 DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE	
<i>200 de ani de învățămînt teologic la Sibiu</i> , de Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu	92
<i>Aniversarea D-lui Prof. Univ. Dr. Alexandru Elian la împlinirea vârstei de 75 de ani</i> , de Pr. Prof. Dr. Nicolae Necula	113
<i>Sărbătorirea hramului Institutului Teologic Universitar din București</i> , de Pr. Prof. Dr. Nicolae Necula	120
 NOTE BIBLIOGRAFICE	
Ion I. Solcanu și Pr. Costache Buzdugan, <i>Biserica Voroneț</i> , prezentare de Constantin Lupu	123

Manuscrisele (articole, studii) trebuie însoțite și de un rezumat într-o limbă străină de circulație, în întindere de cel mult 2 pagini (în patru exemplare).

•

Manuscrisele nepublicate nu se restituie. Colaboratorii sînt rugați să-și păstreze copie de pe manuscrisele pe care le trimit Redacției.

•

Manuscrisele, cărțile, comunicările oficiale ale Eparhiilor, revistele periodice, abonamentele și orice fel de corespondență privitoare la revistă se trimit pe adresa: Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Intrarea Patriarhiei nr. 9, sectorul IV, București, cont 49.8.01.000 — Banca Națională a R. S. România, Filiala sectorului V, cu mențiunea: pentru «Studii teologice», revista Institutelor teologice din Patriarhia Română.

MUNCA — COORDONATĂ A EXISTENȚEI UMANE

1. Viața omului se impune și se susține prin muncă, iar munca este manifestarea firească și directă a vieții omenești. Cine trăiește trebuie să muncească și simte nevoia să muncească, iar cine muncește simte că trăiește sau, mai exact, simte că viața are un sens pentru el și pentru cei din jurul său. Realitatea concretă cu care sîntem confrunțați, ne arată că susținerea și dezvoltarea vieții umane, sub aspect individual și colectiv, sînt inseparabil legate de muncă. În actul muncii libere, conștiința și morale, omul se realizează pe sine ca om, ca subiect de relație cu un altul și cu mai mulți alții, de care depinde sau cu care își împlinește munca sa. Omul este ființă personală care proiectează în afară gîndurile și sentimentele sale, concretizîndu-le în fapte și acțiuni materiale și spirituale datorită voinței care pune în mișcare persoana sau subiectul spre un obiect sau țintă anumită. Ținta, spre care se îndreaptă în mod conștient și liber, dar și moral, ca și acțiunea în sine concretizată într-un bun realizat dau sens și valoare vieții umane.

Omul însuși este purtător și creator de valori. Și aceasta pentru faptul că munca sa, conștientă, liberă și morală ține de realitatea presantă a persoanei și de demnitatea care caracterizează pe om. Om și muncitor în acest sens sînt noțiuni sinonime¹. De aceea, am putea spune că om, în adevăratul sens al cuvîntului, este numai cel ce muncește conștient de datoria de a munci și de valoarea morală a muncii sale; cel ce nu muncește în acest fel abdică, oarecum, de la demnitatea de om, de la realitatea pe care o exprimă direct noțiunea de om.

Munca, atunci cînd este săvîrșită în chip conștient și liber, este o activitate specifică omului. Căci acesta are mai întii în minte scopul și planul muncii sale, iar în realizarea ei sînt angajate nu numai organele trupului, ci și puterile spiritului, care este în permanentă activitate. Presupunînd rațiunea care formulează scopuri și alege căile și mijloacele adecvate realizării acestora, precum și voința care pune în mișcare toate forțele omului într-o acțiune conștientă și metodică, munca este expresia spiritului uman care se vrea activ și creator. De aici rezultă că omul nu numai că se adaptează naturii, ci și acționează asupra ei, o transformă și o stăpînește. În actul muncii libere și conștiente, omul acționează de fapt și asupra propriei sale făpturi psiho-fizice, modelînd-o, dezvoltînd-o și întărind-o pe linia binelui. Într-o astfel de muncă se arată

1. Mitropolitul Nicolae Mladin, *Studii de Teologie Morală*, Sibiu, 1969, p. 45.

superioritatea ființei umane asupra naturii în general (materială și spirituală), precum și poziția centrală pe care o ocupă omul în întreaga creație a lui Dumnezeu.

Omul stăpânește legile naturii prin cunoaștere. Dar munca lui este și spirituală și fizică; ea este o activitate a spiritului și efort al trupului. Desigur, rădăcina acțiunii este în spirit, trupul fiind un instrument ajutat de unelte în slujba spiritului. Nu există însă muncă pur spirituală și nici muncă pur fizică. Totuși, activitatea prin care se produc bunuri spirituale este socotită muncă spirituală, fiindcă în ea predomină activitatea spiritului, adică a minții și simțirii, iar munca pentru producerea bunurilor materiale și de transformare a naturii este socotită muncă fizică, fiindcă în ea este evident efortul fizic².

În amîndouă felurile de muncă participă omul întreg, iar cele două munci sînt complementare, și cu rostul de a se găsi în armonie. Încă din paradis, după credința noastră, cele două feluri de muncă au fost prezente, căci Adam a prestat atît muncă spirituală (de exemplu, dînd nume tuturor făpturilor (Fac. 2, 14—20), cît și fizică îngrijind și lucrînd grădina din Eden (Fac. 2, 15).

Munca este, deci, o necesitate vitală și instrumentul progresului general. Omul trebuie să muncească, să desfășoare o acțiune transformatoare a naturii, să presteze — respectînd și anumite legi — eforturi calculate și statornice prin care să producă valori materiale, științifice, culturale etc. Prin muncă, omul este făuritor de cultură și civilizație, iar omenirea întreaagă înaintează pe calea unui progres mereu înnoit. Din negura istoriei și pînă astăzi omenirea apare ca o mare colectivitate muncitoare.

2. *Munca este poruncă dumnezeiască și condiție fundamentală a vieții.* Vrînd să arate cît de mult coincide începutul muncii cu începutul omului sau că ea ține de firea omului, cartea *Facerii* ne spune că Dumnezeu, creînd pe Adam, l-a așezat în Eden ca să-l lucreze (Fac. 2, 5—15), chiar înainte de a face pe Eva din coasta lui (Fac. 2, 21—23). Primei perechi de oameni i-a dat apoi Dumnezeu porunca: «Creșteți și vă înmulțiți, umpleți pămîntul, îl supuneți și îl stăpîniți... peste toate vietățile care se mișcă pe pămînt și peste tot pămîntul» (Fac. 1, 28). Porunca aceasta cuprinde în ea întreaga istorie a neamului omenesc care prin muncă stăpînește pămîntul, iar omul își menține locul central în sînul întregii creații a lui Dumnezeu.

Munca, apare, deci, ca prima poruncă a lui Dumnezeu, exprimînd voia lui Dumnezeu privind pe om ca existență personală, dependent și în relație cu Dumnezeu și legat de întreaga creație. Căderea în păcat a protopărinților a introdus în muncă elementul de trudă, de povară. Pe-deapsa rostită de Dumnezeu asupra omului (Fac. 3, 17—19) nu a fost munca ci osteneala care se adaugă la ea, pe de o parte din pricină că natura își dă după cădere numai cu anevoie rodul ei, iar pe de altă parte din pricină că omul în starea de păcat în care a căzut, adică în starea de rupere și despărțire de Dumnezeu de la care primise îndatorirea și bucuria de a munci, simte prea mult greutatea și asprimea muncii, care nu

2. *Teologia Morală Ortodoxă pentru Institutetele Teologice*, vol. II, 1980, p. 151.

mai este totdeauna o îndatorire înălțătoare și o bucurie, mai ales din cauza slăbiciunilor provocate de păcat. În ființa ei, așa cum a fost rînduită de Dumnezeu, munca nu a fost ceva greu. Dar sudoarea și oste-neala care s-au adăugat la muncă drept urmare a căderii în păcat, au pentru om totuși un rost pozitiv, întrucît acestea nimicesc sau atenuază patimile și poftele egoiste³.

Ca poruncă dumnezeiască și ca lege fundamentală a vieții, munca apare și în Decalog. Căci Dumnezeu precum poruncește prin Decalog cinstirea zilei de odihnă (Ieșire 20, 8; Deut. 5, 12), tot așa El poruncește ca celelalte șase zile să fie ocupate prin muncă: «Lucrează șase zile și-ți fă în acestea toate treburile tale» (Ieșire 20, 9; Deut. 5, 13). Munca ține, deci, și de evlavie și este o datorie față de Dumnezeu. A nu munci înseamnă a nu asculta de Dumnezeu și a păcătui față de El. Prin muncă, omul își îndeplinește toate îndatoririle de viață, tot rostul său în lume (Ieșire 20, 9). Ba, mai mult, munca omului este pusă în legătură cu însăși activitatea creatoare a lui Dumnezeu: «Că în șase zile a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul, marea și toate cele ce sînt într-însele, iar în ziua a șaptea s-a odihnit» (Ieșire 20, 11). Dumnezeu se dă pe Sine ca pildă de muncă și de odihnă pentru om. În cazul acesta, munca este o onoare, dar și cea mai mare îndatorire a omului. «Cine muncește, imită pe Dumnezeu, păstrează și dezvoltă în sine chipul Lui. Cine nu muncește, alterează acest chip, se înstrăinează de Dumnezeu. În același timp, întrucît are un loc între cele zece porunci, munca face parte din regulile fundamentale ale vieții. Ea are un dublu aspect, fiind în același timp regulă religios-morală și condiție de viață; întrucît e poruncă a lui Dumnezeu și prin împlinirea ei se cinsteste Dumnezeu, e regulă religios-morală, iar întrucît prin ea se susține viața, e lege și condiție fundamentală a vieții»⁴.

Sub dublul aspect este văzut și rodul muncii; el este și binecuvîntare de la Dumnezeu, dar și rezultat ce decurge prin fire din munca însăși, căci «lucrul mîinilor omului se răsfrînge asupra lui» (Prov. 12, 14). «Cea mai scumpă comoară pentru om este munca», spune Sfînta Scriptură (Prov. 12, 27), definind astfel marele adevăr că, pe cînd orice altă comoară scade și se sfîrșește dacă se tot ia din ea, munca este singura comoară care nu se sfîrșește. Pe de altă parte, toate comorile sînt pasive, numai munca este activă și izvor din care izvorăște cît trăiește și muncește omul, apa vie sustînătoare a vieții lui pămîntești.

Sfînta Scriptură stăruie mult asupra urmărilor hărniciei și lenei. Hărnicia asigură pîinea, adică viața, iar lenea aduce lipsa și foamea: «Mai mult prețuiește un om smerit, dar harnic, decît omul mînios, dar lipsit de pîine... Cel ce muncește ogorul său se satură de pîine, iar cel ce umblă după deșertăciuni este un om lipsit de minte» (Prov. 12, 19). Omul harnic are ce-i trebuie, leneșul este chinuit mereu de doruri neîmplinite. «Leneșul dorește mult, și totuși n-are nimic, dar cei harnici se satură» (Prov. 13, 4). Hărnicia îmbracă pe om în virtute și cu nume bun. El n-are vreme de pierdut în păcate sau vorbe mincinoase și bîrfitoare. Dimpo-

3. Pr. Prof. D. Stăniloae, *Învățătura creștină despre muncă*, în «Studii Teologice», V (1953), nr. 1—2, p. 25.

4. *Ibidem*.

trivă, el duce o viață virtuoasă și dă sfaturi bune. Omul harnic este, în toate privințele, un om de ispravă (Prov. 31), pe când leneșul este un «om de nimic, necinstit și viclean, umblînd cu minciuna pe buze... în inima lui e vicleșug ; pururea se gîndește la rău și seamănă gilceavă» (Prov. 6, 12, și 14).

3. *Munca în actul mîntuirii.* Mîntuitorul Iisus Hristos a arătat prin pilda vieții Sale și prin parabolele pe care le-a rostit, înalta apreciere pe care o acorda El muncii, confirmînd și desăvîrșind concepția Vechiului Testament privind valoarea muncii și perspectiva mîntuirii înseși. Întreaga Lui activitate a fost consacrată mîntuirii noastre. El însuși spune despre Sine : «Tatăl Meu lucrează și eu lucrez» (Ioan 5, 17), caracterizîndu-și lucrarea. Majoritatea pildelor Sale El le ia din cîmpul muncii (semănătorul, lucrătorii trimiși în vie, secerătorii, negustorul, talanții etc.). Pe apostoli îi alege dintre oamenii simpli, muncitori, majoritatea fiind pescari, unul singur vameș și cel chemat mai tîrziu la apostolatul între neamuri, cărturar (Pavel). Dar și acesta din urmă învățase meșteșugul împletirii corturilor, ca să nu fie nimănuui povară, deși Mîntuitorul însuși, referindu-se la propovăduirea Evangheliei, a zis : «Vrednic este lucrătorul de plata sa» (Matei 10,10 ; Luca 10, 7). Apostolul Pavel, deși știa acest lucru (I Cor. 9, 14) n-a voit să-i zădărnicească cineva lauda, vestind Evanghelia lui Hristos (I Cor. 9, 15—16, 18).

În rostul muncii este implicată însăși condiția de care Mîntuitorul face dependentă fericirea viitoare ; în faptele de ajutorare a aproapelui. Cine nu dă de mîncare celui flămînd, cine nu îmbracă pe cel gol, cine nu cercetează pe cel bolnav, nu va avea parte de mîntuire (Matei 23, 34 urm.). Toate aceste fapte presupun mijloace materiale pe care Mîntuitorul nu admite să și le dobîndească cineva altfel decît prin propria sa muncă. Astfel munca primește încă un rost : acela de manifestare a iubirii semenilor⁵, adică a celor care nu au puțința de a munci.

Preocuparea pentru mîntuire începînd să fie trăită în împrejurările concrete ale vieții de către membrii primelor comunități creștine, se pune problema atitudinii creștinilor față de muncă. Trebuie să muncească un om preocupat intens de mîntuirea sa ? Era una dintre întrebările existențiale pe care și-o puneau îndeosebi creștinii veniți dintre păgîni, care nu cunoșteau legătura dintre religie și muncă în Vechiul Testament.

Răspunsul la această întrebare îl dă Sfîntul Apostol Pavel tesalonicenilor care, preocupați fiind de venirea a doua a Domnului, umblau dezorientați și nelucrînd nimic : «Cînd ne aflam la voi, v-am dat porunca aceasta : Cine nu vrea să lucreze, acela să nu mănînce» (II Tes. 3, 10, 11). Sfîntul Apostol Pavel le dă o adevărată poruncă sau lege de viață privind datoria muncii : «Să faceți fiecare cele ale sale și să lucrați cu mîinile voastre precum v-am dat poruncă» (I Tes. 4, 11). Apostolul se dă pe sine pildă tesalonicenilor că n-a umblat fără rînduială, ci a muncit ziua și noaptea, ca să nu împovăreze pe nimeni : «Fraților, vă poruncim în numele Domnului nostru Iisus Hristos, să vă feriți de oricine umblă fără rînduială și nu după învățătura primită de la noi. Căci singuri tre-

5. *Ibidem*, p. 28.

buie să știți cum să vă asemănați nouă, că n-am fost fără de rînduială, cînd am fost la voi; nici n-am mîncat de la cineva pîine în dar, ci cu muncă și cu trudă, am lucrat ziua și noaptea ca să nu împovărăm pe nimeni dintre voi» (II Tes. 3, 6—8). Sfîntul Apostol Pavel știa că munca de apostol îl dispensează de munca fizică, dar din grija de a nu fi nimă-nui spre povară și a da tuturor pildă de muncă, el își practica în orele libere meseria de împletitor de corturi, cîștigîndu-și singur pîinea: «Nu doar că n-aveam puterea aceasta, ci ca să vă dăm o pildă cu noi înșine, ca să faceți ca noi» (II Tes. 3, 6—9). El urmărea prin aceasta un scop educativ. Celor care umblă fără rînduială Apostolul le poruncește «să muncească în liniște și să-și mănînce pîinea lor» (II Tes. 3, 12).

Pentru Sfîntul Apostol Pavel munca manuală și activitatea spirituale nu se exclud, cum se considera de obicei la păgîni, ci stau într-o legătură binecuvîntată (I Tes. 2, 9). El înfrunta opinia filosofică păgînă despre caracterul rușinos al muncii manuale, renunțînd la dreptul de a trăi de pe seama apostoliei (I Cor. 9, 15) și preferînd să-și cîștige cele necesare întreținerii prin munca proprie, pe care o socotește o chestiune de onoare (II Tes. 3, 7—8).

În plus față de Vechiul Testament, Sfîntul Apostol Pavel pune la temelia muncii și iubirea aproapelui, făcînd-o prin aceasta și mai inevitabilă pentru creștin. Prin iubirea semenului, munca este o explicitare a poruncii lui Hristos despre ajutorarea aproapelui: «Cine a furat să nu mai fure, ci mai vîrtos să se ostenească lucrînd cu minile sale lucrul cel bun, ca să aibă să dea și celui ce are nevoie» (Efes. 4, 28). În cazul acesta, munca devine pentru creștin o datorie de la care nu se poate sustrage. Prin muncă, omul poate ajuta pe semenul său care este în lipsă și, întrucît de fapta bună depinde mîntuirea, cel ce nu muncește nu se poate mîntui.

Omul trăind în colectivitatea semenilor săi, munca apare și ca o obligație socială. Ea este o datorie față de comunitate, față de societate. Dar forma în care colectivitatea are nevoie de munca fiecăruia depinde de felul de organizare a societății. În timpul Sfîntului Apostol Pavel și tot timpul au existat oameni lipsiți, către care trebuie să se îndrepte munca celui credincios, împlinind porunca iubirii aproapelui prin ajutorarea individuală a celor aflați în lipsă. În timpul nostru, credinciosul împlinește porunca iubirii aproapelui, încadrîndu-și munca sa în efortul comun al societății pentru binele tuturor.

Sentința Sfîntului Apostol Pavel: «Cine nu vrea să lucreze, acela nici să nu mănînce» (II Tes. 3, 10) a devenit porunca normativă pentru viața creștinilor de totdeauna și de pretutindeni. Urmînd Sfintei Scripturi, Părinții și scriitorii bisericești laudă munca, legînd-o de însuși actul mîntuirii, și condamnă lenea. Munca fizică este ridicată la demnitatea morală a muncii spirituale, împotriva mentalității antice care disprețuia munca fizică. Sfîntul Ioan Gură de Aur subliniază că munca este un factor de desăvîrșire personală, căci ea curăță sufletul de gînduri deșarte și îi ține mintea trează. «Căci a te hrăni lucrînd pururea, este o formă a filosofiei. Sufletele acestea sînt mai curate, mințile mai ferme. Căci cel ce nu lucrează grăiește mai degrabă în deșert și umblă mult fără rost și toată ziua nu lucrează nimic fiind împovărat de lîncezeală. Dar cel

ce lucrează nu primește repede nimic de prisos nici în fapte, nici în cuvinte. Căci tot sufletul lui este încordat spre o viață de osteneală»⁶.

4. *Sensul muncii.* Învățătura creștină încadrează munca într-o largă perspectivă religios-morală, legînd de ea mîntuirea însăși. Privind-o în această perspectivă, ea distinge un întreit sens al muncii: un sens divin, un sens social și un sens personal, ultimele două fundamentîndu-se pe primul.

a. *Munca are un sens divin* care rezultă din însăși concepția creștină despre relația dintre Dumnezeu și om. Pe de o parte, omul este chip al lui Dumnezeu care tinde spre asemănarea tot mai mare cu El; pe de alta, Dumnezeu cheamă pe om la comuniune cu sine, ca să-I slujească și să colaboreze cu El. Dumnezeu este activitatea permanentă și absolută: «Tatăl Meu lucrează și Eu lucrez» (Ioan 5, 17). Ca chip al lui Dumnezeu, spre a înainta în asemănarea cu Dumnezeu, omul este chemat la activitate permanentă și trebuie să devină activitate permanentă. Munca de orice fel este inerentă spiritului omenesc. Prin ea, potențialitățile spiritului omenesc devin actualitate, iar chipul lui Dumnezeu se realizează tot mai mult ca asemănare cu Dumnezeu, prin colaborarea omului cu harul dumnezeiesc.

Dumnezeu a creat lumea prin singur Cuvîntul Său dar pretinde colaborare din partea omului în acțiunea de conservare și conducere a creației, precum și în cea de desăvîrșire și mîntuire. Temeiul și modelul acestei colaborări sau, mai exact, al împreunei-lucrări a lui Dumnezeu și credinciosului, le avem în Hristos însuși. Orice lucrare a lui Hristos este teandrică, adică divino-umană. La fel, numai teandrică poate fi și lucrarea omului pentru mîntuire, căci prin propriile puteri el nu poate săvîrși nimic vrednic pentru mîntuire. De la Dumnezeu omul primește atît îndemnul cît și puterea de a săvîrși cele bune, cum ne spune Sfîntul Apostol Pavel: «Și ce ai tu, pe care să nu-l fi primit?» (I Cor. 4, 7). «Dumnezeu este Cel ce lucrează în voi și ca să voiți, și ca să săvîrșiți, după a Lui bunăvoință» (Fil. 2, 13).

Prin muncă, omul răspunde pozitiv harului dumnezeiesc care este prezent și lucrează în el spre mîntuirea lui și pentru viața semenilor și societății.

Privită prin sensul ei divin, munca este, deci, o slujire adusă lui Dumnezeu și oamenilor.

b. *Munca are un sens social.* Acest sens își are sorgintea în însuși aspectul comunitar al ființei și vieții umane. Nimeni nu există de unul singur și numai pentru sine. Omul trăiește în societatea semenilor săi, de care este legat prin toate fibrele ființei sale. Împreună cu aceștia este purtătorul chipului lui Dumnezeu în el și în societatea semenilor își actualizează și desăvîrșește potențele ființei sale.

Omul beneficiază de roadele muncii înaintașilor săi și ale muncii tuturor semenilor săi și de aceea, fiecare individ în parte este dator cu munca sa tuturor celor din jurul său. În procesul muncii, oamenii nu lucrează izolați; ei au nevoie unii de alții. Cultura și civilizația sînt bunuri spirituale și materiale create de cei mulți uniți peste timp și spațiu

6. Omilia V la Ep. II Corinteni, cap. 6; Migne, P.G., LXI, col. 47.

într-o impresionantă solidaritate a generațiilor. Astfel, porunca divină : «Creșteți și vă înmulțiți și stăpîniți pămîntul» (Fac. 1, 28) este împlinită de fiecare generație care duce mai departe cuceririle înaintașilor, de fiecare popor și națiune care contribuie la cultura și civilizația lumii.

În vasta comunitate a omenirii, ca și în comunitatea mai restrînsă din care face parte, fiecare națiune, dar și fiecare ins în parte, își are locul și misiunea sa, potrivit vocației cu care vine la existență. Toate acestea devin evidente numai în muncă, adică în acea activitate metodică cu un obiect și un scop bine determinate.

Munca are deci o funcție socială, punînd pe oameni unii în slujba celorlalți, în slujba colectivității umane. În cazul acesta, fiecare muncă este necesară și fiecare muncă își primește, prin aceasta, demnitatea sa morală precum și valoarea socială. Din această pricină, nu există muncă înjositoare, ci toate sînt valoroase, fiindcă toate, în felurite măsuri, slujesc progresului și societății. Acest lucru îl exprimă Sfîntul Apostol Pavel prin imaginea trupului și a mădulelor care îl alcătuiesc : «Dacă tot trupul ar fi ochi, unde ar fi auzul ? Și dacă ar fi tot auz, unde ar fi mirosul?... Sînt multe mădule, dar un singur trup» și «mădulele nu au toate aceași lucrare», dar lucrarea fiecăruia este spre folosul trupului întreg și al celorlalte mădule (Cor. 12, 17—20, 25—27 ; Rom. 12, 4—5).

Sensul social implică o continuă perfecționare a muncii însăși spre a sluji omului și comunității, precum și o adîncire a solidarității umane ; el implică un plus în existența individuală și socială a omului.

c. *Sensul personal al muncii.* Este al treilea sens pe care îl evidențiază concepția creștină despre muncă. Orice muncă își are subiectul sau autorul său care își pune pecetea pe aceasta. De aici valoarea muncii pentru individ. Încadrarea socială a individului nu înseamnă negarea persoanei, după cum nu înseamnă nici negarea muncii acesteia. Dar nici unitatea nu nimicește diversitatea ci o susține și o nuanțează. Pentru ca întregul să progreseze, nu este suficient să se mențină unitatea, ci trebuie de asemenea, ca fiecare membru să-și aibă locul său în acesta pentru a-și putea desfășura la maximum capacitățile proprii. Individul trebuie să-și cunoască îndatoririle și aptitudinile pe care să le fructifice în slujba colectivității, iar societatea este obligată să ofere fiecărui individ locul de muncă potrivit cu vocația și cu posibilitățile de manifestare ale forțelor sale. Deci, munca este nu numai expresia societății, ci și a persoanei care o prestează. Persoana este aceea care-i dă, de fapt, valoarea.

Răsplata muncii sau retribuția este consecința directă a valorii personale a muncii. Omul trebuie să trăiască de pe urma muncii sale. Acest lucru îl arată Mîntuitorul însuși prin cuvintele «Vrednic este lucrătorul de plata sa» (Matei 10, 10).

În relația ei strînsă cu subiectul, munca este manifestarea persoanei și instrumentul desăvîrșirii acesteia. De ce ? Pentru că, în munca depusă, persoana este angajată cu toată ființa și posibilitățile ei de lucrare pentru asigurarea scopului propus. În fiecare muncă sau, mai exact, în lucrul finit, avem pecetea persoanei care a acționat conștient și liber.

Prin muncă, forțele existente în om se manifestă și se desăvîrșesc, iar persoana care le pune în lucrare se desăvîrșește ea însăși progresiv, devenind personalitate.

Fiecare om își are forțele și capacitățile sale de lucrare. Talanții de care vorbește Mîntuitorul sînt un complex de calități innăscute, de vocații sădite de Dumnezeu în ființa fiecărui om. Nu toți inșii dispun de același talant sau număr de talanți. Dar nu există nimeni care să nu aibă măcar un singur talant. Fiecare își are talantul sau talanții săi, și este responsabil de felul în care îl fructifică. De aceea, fiecare trebuie să-și cunoască zestrea lui naturală, aptitudinile și forțele, adică vocația, și în funcție de toate acestea să-și aleagă munca pe care vrea s-o desfășoare. Căci talantul nu poate fi manifestat și înmulțit decît prin munca potrivită cu vocația. Geniul însuși, care înseamnă o dotație nativă excepțională, spre a se realiza adaugă la capacitatea sa o forță de muncă tot excepțională. Astfel, cel cu cinci talanți, trebuie să adauge la aceștia, prin muncă, alți cinci talanți, cel cu doi talanți trebuie să aducă alți doi, iar cel cu un talant trebuie să aducă încă unul.

Dar munca nu este numai expresia persoanei și instrumentul desăvîrșirii ei, ci și un factor de progres moral. Fiind o activitate metodică și îndreptată spre un scop nobil, munca disciplinează forțele firii și purifică de patimi pe cei împătimiți, iar pe cei virtuoși îi întărește în urcușul lor duhovnicesc și în dăruirea lor către semenii și societate prin fapte de slujire socială. Munca eliberează pe om de egoism și alungă trîndăvia care este izvorul tuturor patimilor și viciilor. Ea adună pe om din împrăștierea ființei și a vieții provocate de nelucrare și de patimile care îl asaltează din toate părțile, paralizîndu-i atît forțele fizice, cît și cele spirituale. Fixarea unui ideal în viață și năzuința pentru atingerea lui, dau un sens și consistență valorică muncii depuse, iar persoanei stabilitate dinamică și responsabilitate existențială.

5. Nu este deloc întîmplător faptul că importanța și necesitatea muncii ca coordonată principală și esențială a existenței personale a omului și omenirii întregi au impus un moment aniversar pe plan internațional, în cinstea muncii și a artizanilor ei, și anume în fiecare an la 1 Mai: *Ziua internațională a celor ce muncesc*.

Inițiativa acestei cinstiri printr-o sărbătoare anuală a avut ca punct de plecare valoarea muncii pentru progresul economico-social și cultural al omenirii. Munca a fost simțită dreptat, iar astăzi în toată amplitudinea ei, ca coordonată principală și esențială a existenței umane. Tot ceea ce este necesar susținerii și dezvoltării vieții umane, sub aspectul ei individual și comunitar-social este legat inseparabil de muncă, se obține numai prin muncă. De aici două aspecte sau caractere ale valorii sociale a muncii: caracterul economic și cel cultural.

Caracterul economic al muncii se desprinde din faptul că ea oferă și asigură bunurile necesare satisfacerii trebuințelor de existență. Fără aceste bunuri este inimaginabilă posibilitatea trăirii vieții și a progresului omenirii.

Existența și progresul în existență implică cu necesitate caracterul sau valoarea culturală a muncii. Firește, valoarea *culturală* a muncii trebuie luată în accepția largă a cuvîntului indicînd efortul uman pen-

tru transformarea naturii, stăpînînd tot mai mult din tainele ei pentru crearea și dozarea bunurilor necesare vieții și progresului uman general⁷.

*
* *
*

Munca este poruncă dumnezeiască dată omului sau legată de firea omului încă de la începutul existenței lui (Fac. 2, 15; II Tes. 3, 11). Cel ce nu împlinește această poruncă rupe comuniunea cu Dumnezeu și va fi osîndit la judecata din urmă, căci prin nelucrarea celor bune nu împlinește porunca iubirii aproapelui.

Existența înseamnă lucrare, activitate. Munca este condiția sau legea fundamentală a existenței pămîntești, ea fiind mijlocul exclusiv prin care își cîștigă omul cele necesare vieții. Trăirea fără muncă înseamnă trăirea din munca altuia, deci din furt. Munca este complementară existenței, iar existența este suportul și imperativul muncii.

Numai prin muncă împlinim efectiv porunca iubirii aproapelui, condiție indispensabilă a mîntuirii, și slujim semenilor și societății cărora aparținem, prin ființa și lucrarea noastră, în existența noastră pămîntească.

Pr. Prof. Dr. DUMITRU RADU

7. Prof. Orest Bucevschi, *Munca și bucuria ei în conceptul creștin*, în «Mitropolia Olteniei», VI (1954), nr. 11—12, p. 619.

AUTOCEFALIA BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

— Un veac de la recunoașterea ei —

Prof. Dr. IORGU D. IVAN

1. În 1985, s-a împlinit un veac de cînd Biserica Ortodoxă Română a fost recunoscută ca autocefală, ca Biserică unică a noului Stat, România, care se realizase prin unirea, în ianuarie 1859, a celor două Principate românești, Moldova și Muntenia.

Această nouă situație sub care se prezenta Biserica Ortodoxă Română, ca urmare a adaptării ei la situația Statului politic respectiv, a fost recunoscută de Patriarhul Ioachim IV al Constantinopolului, împreună cu Sinodul din jurul său, printr-un act bisericesc de autoritate, numit Tomos. Toate celelalte Biserici Ortodoxe autocefale și-au însușit, cu bucurie, hotărîrea Patriarhiei de Constantinopol, comunicînd aceasta, prin adrese pline de căldură, Sinodului Bisericii Ortodoxe Române, recunoscînd-o ca soră egală. Importanța acestei recunoașteri a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române de către toate Bisericile Ortodoxe autocefale consta nu numai în faptul că ea dovedea dragostea frățescă ce se manifesta vădit între Bisericile care păstraseră și mărturiseau aceeași dreaptă învățătură propovăduită de Sfinții Apostoli, dar și în faptul că, prin ea, se recunoștea, indirect, existența noului Stat, România, ca independent, suveran și unitar, a cărui unitate se afirma, pe plan bisericesc, prin existența unui singur Sinod — ca organ central — format din episcopii eparhiilor din cele două Principate care, prin unire, constituiseră noul Stat, România.

Bucuria duhovnicească cu care întreaga Biserică Ortodoxă Română a sărbătorit acest eveniment — împlinirea unui veac de la recunoașterea autocefaliei — a crescut în intensitate, pentru că în același timp, se îplineau șaiszeci de ani de cînd ea se organizase ca Patriarhie, pentru a marca, prin cea mai înaltă formă de organizare existentă în Ortodoxie, importanța pe care o dobîndise, pe plan politic, România, prin revenirea la sînul ei, ca Patrie Mamă, a tuturor provinciilor românești, care se aflaseră, pînă la sfîrșitul primului război mondial, sub stăpîniri străine. Și această nouă formă de organizare, ca Patriarhie, a fost recunoscută de celelalte Biserici Ortodoxe autocefale, Biserica Ortodoxă Română fiind rînduită, în ordinea onorifică, ca a șaptea Biserică Ortodoxă organizată ca Patriarhie. Dar la bucuria duhovnicească cu care au fost sărbătorite aceste evenimente s-a adăugat și aceea prilejuită de împlinirea, în același timp, a vîrstei de 75 de ani de către Întîistătătorul de astăzi al Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, personalitate de înalt prestigiu în întreaga lume creștină.

2. În cele ce urmează ne vom referi îndeosebi la importanța pe care o prezintă Autocefalia, ca principiu fundamental în organizarea și funcționarea Bisericii întemeiată de Mîntuitorul Hristos, prin lucrarea Sfinților Apostoli, pentru ca din temeiurile dogmatice și canonice care justifică acest principiu, să rezulte îndreptățirea cu care și-a revendicat și și-a afirmat permanent Biserica Ortodoxă Română această situație.

Prin *autocefalie* se înțelege starea de completă independență a ierarhiei unei Biserici Ortodoxe naționale, organizată cu sinod propriu, în jurul episcopului din Capitală, exercitînd în limitele Statului respectiv puterea bisericească deplină — în toate laturile ei de manifestare: învățătoarească, sfințitoare și de conducere, în mod independent de ierarhia oricărei alte Biserici Ortodoxe autocefale organizată în același mod. Această organizare a Bisericii, pe baza elementului etnic, au cristalizat-o Sfinții Apostoli, în canonul 34 apostolic, respectînd porunca Mîntuitorului, cînd i-a trimis la propovăduire, spunîndu-le: «Datu-Mi-s-a toată puterea în cer și pe pămînt. Drept aceea, mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, învățîndu-le să păzească toate cite v-am poruncit vouă. Și iată Eu sînt cu voi în toate zilele, pînă la sfîrșitul veacului. Amin" (Matei 28, 18—20). Iar pentru ca Apostolii să-și poată îndeplini această îndatorire, de a învăța toate neamurile, i-a investit și cu acest dar de a putea grăi celor cărora li se adresau fiecăruia în limba sa, în ziua Cincizecimii, cînd s-a pogorît asupra lor Duhul Sfînt, sub formă de limbi de foc (Fapte 2, 1—12).

Din cuprinsul canonului 34 apostolic, la care ne-am referit, se desprind, în mod clar, toate principiile în lumina cărora au lucrat Sfinții Apostoli și pe care trebuie să le respecte toți episcopii pentru ca, prin lucrarea lor ca autonomi sau autocefali în conducerea eparhiilor în care au fost rînduiți, să nu primejduiască unitatea Bisericii. În acest canon se spune: «Se cuvine ca episcopii fiecărui neam să recunoască pe cel dintîi dintre dînșii și să-l socotească pe el de cap și să nu facă nimica mai important fără învoirea aceluia; ci fiecare să facă numai cele ce se referă la eparhia sa și la satele supuse ei. Dar nici acela să nu facă nimic fără învoirea tuturor; fiindcă așa va fi armonie (concordie) și se va slăvi Dumnezeu prin Domnul, întru Duhul Sfînt: Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh» (cf. N. Mișaș, *Canoanele*, vol. I, partea a II-a, p. 236).

Acest canon apostolic — la al cărui cuprins s-au referit și Părinții sinodului local din Antiohia, în canonul 9 — scoate în evidență, în primul rînd, principiul ierarhic, potrivit căruia puterea bisericească, în cea mai înaltă treaptă, o exercită episcopii; apoi principiul autonomiei bisericești, potrivit căruia fiecare episcop exercită puterea bisericească, în eparhia sa, în mod independent de oricare alt episcop, afirmîndu-se astfel egalitatea în putere a tuturor episcopilor; și, ca o atenuare a acestei independențe, principiul sinodal-colegial, potrivit căruia chestiunile de principiu, care ar interesa toate eparhiile, se rezolvă numai prin hotărîri luate, în comun, de către toți episcopii unei Biserici autocefale, adunați în sinod, împreună cu întîistătătorul lor, episcopul din Capitală. Numai respectîndu-se această formă de exercitare a puterii bisericești, adică aplicîndu-se de fiecare episcop în eparhia sa, în același

spirit, măsurile de principiu luate de toți episcopii adunați în sinod, se asigură unitatea în cuprinsul unei Biserici autocefale. Adaosul pe care îl accentuează canonul 34 apostolic, că nici episcopul din Capitală nu poate hotărî nimic mai important fără avizul celorlalți episcopi, arată pe de o parte egalitatea în putere a tuturor episcopilor, indiferent de rangul onorific recunoscut unora, iar pe de altă parte posibilitatea de restrângere sau de lărgire a drepturilor jurisdicționale recunoscute unor episcopi, cînd aceasta ar fi determinată de adaptarea organizării bisericești la împărțirea administrativ-politică a Statului, în vederea asigurării unei mai bune funcționări a Bisericii respective. Vom vedea că asemenea măsuri s-au aplicat și în cadrul Bisericii Ortodoxe Române, după cum vom arăta, mai întii, că Sinoadele ecumenice, care reprezintă cel mai înalt organ legiferator în Biserică, au stabilit, prin hotărîri canonice, asemenea măsuri, care se aplicaseră și mai înainte, în același scop, în baza obiceiului.

Intr-adevăr, urmărind evoluția organizării Bisericii se poate constata — așa cum afirma și canonistul Valsamon, în comentariul la canonul 2 al Sinodului II Ecumenic (Vezi: *Sint. At. II*, p. 171) — că, în primele veacuri, episcopii, după exemplul Sfinților Apostoli erau nu numai autonomi în administrarea eparhiilor lor, ci și autocefali, adică independenți unul de altul, ca egali între ei, dar supuși totuși toți colegiului episcopilor, așa cum și Apostolii, deși lucrau în mod independent unul de altul, se considerau și se afirmau toți dependenți de hotărîrile colegiului Apostolilor. Dar, cînd Biserica a luat dezvoltare, măririndu-se proporțional și numărul episcopilor, s-a văzut că prin situația de autocefali a unui număr atît de mare de episcopi se fărîmîtează prea mult puterea bisericească, în dauna bunului mers al Bisericii. De aceea, s-a căutat să se restrîngă numărul episcopilor autocefali, lăsîndu-li-se însă nemîcșorată autonomia în administrarea eparhiilor proprii.

Măsura aceasta a restrîngerii numărului episcopilor autocefali a fost ușurată și de noua organizare administrativă a imperiului roman în provincii, dioceze și prefecturi. Biserica, apreciînd utilitatea adaptării circumscripțiilor bisericești la unitățile administrativ-civile ale Statului, a făcut ca unei provincii să-i corespundă o mitropolie, unei dioceze o exarhie și unei prefecturi o patriarhie. Dar modelarea aceasta a organizării bisericești după unitățile administrativ-politice ale Statului a atras după sine restrîngerea autocefaliei multor unități bisericești. Astfel, în baza organizării bisericești pe mitropolii la care se ajunsese chiar în timpul Sfinților Apostoli — episcopii din cuprinsul unei mitropolii și-au pierdut autocefalia administrativ-bisericească, păstrîndu-și însă fiecare nemîcșorată autonomia în exercitarea puterii bisericești din cuprinsul eparhiei sale. Situația episcopilor care și-au pierdut autocefalia, în cadrul mitropoliei, s-a repetat cu mitropoliții care și-au pierdut autocefalia, cînd mai multe mitropolii au fost înglobate într-un exarhat, și — la fel — cu exarhii, cînd mai multe exarhate au format o circumscripție mai mare — corespunzătoare unei prefecturi politice — al cărei întîistătător a fost numit patriarh.

Urmărind această creare de unități sau circumscripții bisericești mai mari, prin modelarea unităților bisericești după unitățile adminis-

trativ-civile ale Statului, se poate reține faptul că Sfinții Părinți au ținut să accentueze consecvent pe de o parte egalitatea în drepturi a tuturor episcopilor care ajungeau întiiștătători de circumscripții mai mari, fiecare exercitând drepturi jurisdicționale numai asupra episcopilor din capitalele circumscripțiilor bisericești care fuseseră înglobate în circumscripția bisericească mai mare, iar pe de altă parte că prin restrângerea autocefaliei unor episcopi nu se mișcra întru nimic autonomia pe care o avea fiecare în conducerea eparhiei proprii, în temeiul egalității în putere, dobândită în baza hirotoniei. Astfel, mitropoliții ale căror provincii fuseseră înglobate într-o dioceză deveneau numai ei dependenți de exarh, adică de episcopul din capitala diocezei — păstrându-și nemicșorate drepturile pe care le aveau față de episcopii sufragani, și la fel exarhii, care, în urma înglobării diocezelor într-o circumscripție mai mare, numită prefectură, deveneau numai ei dependenți de episcopul din Capitala prefecturii, numit mai târziu patriarh, păstrându-și mai departe toate drepturile pe care le aveau față de mitropoliții provinciilor care formau dioceza respectivă. Asemenea situații au fost analizate chiar de Sinodul I ecumenic (325), iar hotărârile pe care le-a luat acest sinod s-au impus conștiinței întregii creștinătăți și au fost respectate, în spiritul lor, de toate Sinoadele ecumenice ulterioare.

Astfel, Părinții Sinodului I ecumenic — după ce prin canonul 4 au confirmat conținutul și spiritul canonului 34 apostolic, impunând armonia care trebuie să existe permanent între episcopii unei provincii cu mitropolitul lor, în toate hotărârile pe care le iau, inclusiv alegerea episcopului pentru o eparhie vacantă din cuprinsul mitropoliei, prin canonul 6 au întărit ca lege egalitatea în putere a întiiștătătorilor circumscripțiilor bisericești mai mari, care se formaseră între timp, fiecare exercitându-și în mod independent drepturile jurisdicționale pe care le exercitaseră și pînă atunci în temeiul «vechilor obiceiuri» asupra provinciilor sau diocezelor care formau circumscripția nouă, mai mare, bisericească. În acest canon se spune: «Să se țină obiceiurile vechi, cele din Egipt și din Libia și din Pentapole, ca episcopul din Alexandria să aibă stăpînire peste toate aceste (provincii); deoarece aceasta s-a obișnuit și pentru episcopul din Roma. Asemenea încă și în Antiohia și în celelalte eparhii să se păstreze prerogativele pe seama Bisericilor. Deoarece este îndeobște evident că, dacă cineva s-ar face episcop fără de socotința mitropolitului, despre unul ca acela marele sinod a hotărît că nu trebuie să fie episcop. Dacă însă, făcîndu-se prin votul comun (și) rațional al tuturor și, după canonul bisericesc, doi sau trei ar contrazice din căutarea lor de ceartă, să aibă putere votul celor mai mulți» (v. N. Milaș, *Canoanele...*, vol. I, partea a II-a, p. 32—33). Înții se recunoaște dreptul episcopului din Alexandria față de episcopii sufragani — Egipt, Libia și Pentapole — arătîndu-se că aceasta nu este ceva neobișnuit, o inovație, fiindcă un asemenea drept exercită și episcopul Romei, față de episcopii săi sufragani; apoi se confirmă ceea ce se stabilizează prin canonul 4, că mitropolitul își păstrează dreptul de întiiștătător al provinciei, recunoscut prin canonul 34 apostolic și că fără

avizul lui, episcopii nu pot să facă nimic mai important, deci nici alegerea episcopului pentru o eparhie vacantă în cuprinsul mitropoliei.

Importanța cu care s-a impus Sinodul I ecumenic în viața Bisericii creștine — bucurându-se și astăzi de o autoritate necontestată la toți creștinii — se datorează și participării largi, la lucrările și hotărârile acestui sinod, a episcopilor care reprezentau întreaga Biserică, în acel timp, din Europa, Asia și Africa, dar mai ales spiritul care a stat la baza hotărârilor, impunând concepția după care trebuie să se conducă episcopii în exercitarea puterii cu care au fost învestiți, ca egali în puterea spirituală primită prin hirotonie, recunoscând însă o înfrățire de onoare episcopului din Capitala unității politice din care fac parte, în vederea colaborării, ca egali, întruniți în sinod, în jurul acestui episcop, pentru soluționarea tuturor chestiunilor de interes general — evanghelice și canonice — care s-ar ivi. În baza experienței lor, Sfinții Apostoli au prevăzut — în canonul 37 — întrunirea episcopilor unei Biserici autocefale în sinod, — de două ori pe an, primăvara și toamna, pentru rezolvarea la vreme — ca să nu întindă ceea ce ar părea ca păgubitor dreptei învățături sau ordinii și disciplinei Bisericii.

În canoanele Sinodului I ecumenic nu sînt amintite toate Bisericile autocefale care au participat cu reprezentanți la lucrări, ci numai acele Biserici în legătură cu ale căror drepturi jurisdicționale interveniseră discuții. Dar din actele sinodului și îndeosebi din listele episcopilor participanți — cu menționarea Bisericilor pe care le reprezentau — rezultă însă în mod clar că în afară de Biserica Romei, Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului, de care amintesc canoanele 6 și 7 ale acestui sinod, existau atunci multe Biserici autocefale în Europa, Asia și Africa. Ca Biserici autocefale cu vechime în acel timp, în liste sînt menționate, între altele : Biserica Ciprului, Biserica Africii (Cartagina) și Biserica Iberiei (Spaniei). Biserica Africii, spre exemplu, se socotea atît de independentă și de egală cu Biserica Romei și cu celelalte Biserici autocefale, încît la mijlocul secolului al III-lea, la sinodul ținut în anul 256, la Cartagina, sub Ciprian, ea a hotărît, în dezacord cu Biserica Romei, ca ereticii și schismaticii care se pocăiesc să fie reprimiți, prin rebotezare, fără nici o distincție. Practica aceasta a rămas în Biserica Africii și după ce părinții Sinodului II ecumenic au stabilit, prin canonul 7, criterii deosebite pentru reprimirea ereticilor. Pentru strictețea cu care era respectată această practică și spre sfîrșitul veacului al VII-lea, în unele părți ale Africii, părinții Sinodului VI ecumenic — confirmînd canoanele cu obligativitate generală în Biserică, în canonul 2 — au menționat și canonul sinodului local din Cartagina, din anul 256, cu precizarea însă că acest canon se va aplica chiar în Africa, numai în acele provincii unde neaplicarea lui ar produce sminteală (v. *Sint. At.*, II, p. 309). Această independență sau autocefalie a Bisericii din Africa față de Biserica Romei s-a afirmat și mai tîrziu, așa cum rezultă din scrisorile adresate de episcopii acestei Biserici episcopilor Romei, între anii 418—424. În aceste scrisori, episcopii Africii contestau, ca neavînd teme canonice, pretențiile episcopilor Romei, de a putea primi și soluționa apelurile ce li s-ar adresa de către preoții și episcopii pedepsiți de episcopii și sinoadele Bisericii Africii. În scrisoarea adresată Papei

Celestin, episcopii Africii spun că Biserica Africii n-a recunoscut prin vreo hotărîre un asemenea drept Bisericii Romei, iar hotărîrile Sinodului de la Niceea îndrumază, în chipul cel mai lămurit, la mitropolii lor, atît pe clericii de grad inferior cît și pe episcopi. Același sinod — de la Niceea — a dispus cu înțelepciune și cu dreptate că orice chestiune, ce s-ar putea ivi, să se soluționeze definitiv la locurile lor proprii, deoarece părinții au recunoscut că nici o provincie nu va fi lipsită de darul Duhului Sfînt, cu ajutorul căruia preoții lui Hristos observă în mod înțelept dreptatea și o păzesc ferm, cu atît mai mult cu eît tuturor le este îngăduit ca, în cazul că nu sînt mulțumiți de sentința judecătorilor locali, să apeleze la sinodul eparhial propriu sau chiar la sinodul ecumenic (cf. *Sint. At.*, III, p. 615—617). La o astfel de independență pe care și-o apăra Biserica din Africa față de Biserica Romei, se referă părinții Sinodului I ecumenic, în canonul 6, dar nu numai pentru Biserica Alexandriei și cea a Antiohiei, ci pentru toate celelalte Biserici autocefale existente în acel timp. Într-adevăr, în timpul Sinodului I ecumenic erau deplin independenți și se bucurau de aceleași drepturi și prerogative pe care le aveau episcopii Romei, Alexandriei și Antiohiei și episcopii: din Efes — capitala Asiei preconsulare; din Cezareea Capadociei — capitala Pontului; din Eraclea — capitala Traciei, din Milan — capitala Vicariatului Italiei (format din șapte provincii), și din Cartagina — capitala Africii preconsulare, împărțită în patru circumscripții (v. N. Milaș, *Canoanele...*, vol. I, partea a II-a, p. 43). Constantinopolul și Ierusalimul nu apar în canonul 6 al Sinodului I ecumenic între scaunele privilegiate, cu drepturi jurisdicționale asupra mai multor provincii, întrucît Constantinopolul abia după Sinodul I ecumenic a fost declarat Capitală a Imperiului de Răsărit, recunoscîndu-i-se de către părinții Sinodului II ecumenic, prin canonul 3, pentru această calitate o cinste egală cu cea a episcopului Romei, dar în ordine onorifică venind după aceasta, care se va numi de aci înainte, Roma-veche, spre deosebire de Constantinopol care se va numi Roma-nouă. La această dată Constantinopolul nu avea drepturi jurisdicționale egale cu Alexandria și Antiohia — drepturile lui jurisdicționale exercitîndu-se numai în circumscripția proprie; dar pentru importanța politică a cetății, care devenise capitală de imperiu, în ordinea onorifică a trecut înaintea acestora, fiind socotită pentru acest motiv, ca egală cu Roma în cinste, numărîndu-se însă a doua, pentru motive de ordin practic. Situația de inferioritate a Constantinopolului, sub aspectul întinderii drepturilor jurisdicționale, în raport cu Roma, Alexandria și Antiohia, o vor rezolva părinții Sinodului IV ecumenic, prin canonul 28, trecînd sub jurisdicția Constantinopolului diocesele Asiei proconsulare, Pontului și Traciei, a căror independență o confirmaseră părinții Sinodului II ecumenic, prin canonul 2. La restrîngerea independenței întîistătorilor acestor diocese s-a ajuns și pentru înlăturarea abuzurilor pe care aceștia le făceau cu prilejul ocupării posturilor de episcopi ce se vacantau în diocesele lor. Existența diocazelor ca circumscripții bisericești mai mari, formate din mai multe mitropolii, o afirmaseră părinții Sinodului IV ecumenic și prin canonul 9, referîndu-se la dreptul celor nemulțumiți de sentința tribunalului mitropolitan de a se adresa, cu plîn-

gere, înaintea tribunalului exarhal (al diocezei), ca și prin canonul 17, care acorda același drept episcopilor care s-ar fi socotit nedreptățiți de dezlegarea dată de sinodul mitropolitan, în cauzele care se iscau prin ocuparea unor parohii de către alt episcop decât cel de care depindeau, stabilind ca termen de prescripție, pentru asemenea cazuri, intervalul de 30 de ani. Același canon 17 reinnoia obligația Bisericii de a ridica în cinste o cetate și pe linia organizării bisericești, dacă a fost ridicată în cinste pe linia organizării civile a statului. Asupra acestei obligații vor reveni și părinții Sinodului VI ecumenic, prin canonul 38, după ce prin canonul 26, aceștia stabiliseră ordinea onorifică a scaunelor mai importante: Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim. Prin această rînduială, părinții Sinodului VI ecumenic au urmărit să înlăture neînțelegerile care mai apăreau între întiiistătătorii acestor scaune, fie cu privire la ordinea onorifică, fie în legătură cu încercările unora de a-și atribui — în baza întiietății onorifice — și unele drepturi jurisdicționale. Asemenea încercări au fost manifestate — după cum se știe — îndeosebi de către scaunul Romei, care își atribuie o jurisdicție universală; dar n-au lipsit nici din partea scaunului de Constantinopol, pe considerentul că, în baza egalității cu scaunul Romei, el ar putea fi în drept să exercite pentru Răsărit drepturile pe care Roma le exercita pentru partea de Apus a Bisericii. Asemenea tendințe fiind contrare principiului egalității în putere a tuturor episcopilor cu hirotonie validă și a egalității tuturor întiiistătătorilor de circumscripții bisericești mai mari — au putut fi înfrîinate în Răsărit. În baza egalității, fiecare întiiistătător de circumscripție mai mare, poate să exercite drepturi jurisdicționale numai față de episcopii din capitalele circumscripțiilor bisericești — mitropolii sau exarhate — care au fost înglobate în circumscripția mai mare, creată prin modelarea organizării bisericești după organizarea administrativ-civilă a statului. Această egalitate — și respectarea ei — o scosese în evidență atît părinții Sinodului I ecumenic, prin canonul 6, cît și părinții Sinodului II ecumenic, prin canonul 2, ai Sinodului III ecumenic, prin canonul 8, ai Sinodului IV ecumenic prin canoanele: 9, 17 și 28 și părinții Sinodului VI ecumenic, prin canoanele 36, 38 și 39. Astfel, părinții Sinodului II ecumenic, prin canonul 2, referindu-se la hotărîrea părinților Sinodului I ecumenic, din canonul 6, au stabilit ca: «Episcopii să nu-și întindă jurisdicția asupra altor biserici afară de diocezele lor, nici să nu facă tulburări în biserici, ci, potrivit canoanelor, episcopul Alexandriei să cîrmuiască numai Egiptul, iar episcopii Răsăritului să administreze numai Răsăritul, păstrîndu-se pe seama Antiohiei prerogativele Sinodului de la Niceea; și episcopii diocezei din Asia să cîrmuiască numai bisericile din Asia, și cei din Pont numai pe ale Pontului și cei din Tracia să administreze numai pe cele ale Traciei. Iar episcopii, ne-fiind chemați, să nu treacă peste diocezele lor pentru hirotonie sau pentru alte afaceri de conducere bisericească. Păzindu-se însă canonul prescris pentru dioceze, este clar că sinodul eparhiei va cîrmui cele ale fiecărei eparhii, potrivit celor hotărîte la Niceea. Iar Bisericile lui Dumnezeu cele ce sînt între popoarele barbare trebuie să se administreze după obiceiul părinților, care s-a ținut» (v. *Sint. At.*, II, p. 169—170;

N. Milaş, *Canoanele...*, v. I, partea a II-a, p. 91—92). Că întâietatea onorifică pe care părinții Sinodului II ecumenic o recunoscuseră episcopului de Constantinopol, față de scaunul Alexandriei și Antiohiei, nu atrăgea după sine vreun drept jurisdicțional asupra acestora sau asupra altor Biserici autocefale, rezultă clar din canonul 6 al aceluiași sinod (II ec.), prin care s-au stabilit instanțele de judecată în Biserică, în organizarea la care aceasta ajunsese, cu diocenze, prevăzând sinodul diocenzei — adică al unei Biserici autocefale — ca instanța cea mai înaltă, a cărei sentință rămîne definitivă. În același sens a fost interpretat și adaosul pe care îl cuprind canoanele 9 și 17 ale Sinodului IV ecumenic — care tratează tot despre instanțele bisericești — cînd arată sinodul diocezan ca ultima instanță căreia i se pot adresa clericii în diferendele lor, prevăzînd ca aceștia, cînd se plîng împotriva mitropolitului, să se adreseze exarhului diocenzei sau scaunului cetății împărătești a Constantinopolului. Canonistul Zonara explică, în mod clar, adaosul acesta, în comentariul său la canonul 17, spunînd: «Dar patriarhul constantinopolitan nu este desemnat ca judecător asupra tuturor mitropoliților fără excepție, ci numai asupra celor ce se găsesc sub jurisdicția sa; deoarece el nu poate chema la judecata sa pe mitropoliții Siriei sau Palestinei și Feniciei sau Egiptului contra voinții lor; ci mitropoliții Siriei stau sub jurisdicția patriarhului de la Antiohia; cei din Palestina sub jurisdicția patriarhului din Ierusalim; iar cei din Egipt sînt supuși judecătii patriarhului de la Alexandria, de la care primesc hirotonia și cărora sînt supuși» (*Sint. At.*, II, p. 260). Interpretarea lui Zonara a explicat corect înțelesul pe care l-au avut în vedere părinții, în canoanele la care ne-am referit (9 și 17 ale Sinodului IV ec.), în sensul că episcopul Constantinopolului putea primi, ca instanță de recurs, numai plîngerile făcute împotriva hotărîrilor sinoadelor mitropolitane din diocenzele aflate sub jurisdicția acestui scaun, așa cum și scaunul Alexandriei, al Antiohiei și al celorlalte Biserici autocefale puteau primi numai recursurile făcute împotriva hotărîrilor mitropoliților din diocenzele aflate sub jurisdicția întîistătătorului acestor Biserici privilegiate, numite patriarhii.

Încercarea Constantinopolului de a pretinde că prin aceste canoane i s-a recunoscut dreptul de a fi ultima instanță în Biserica de Răsărit — ori de cîte ori a fost invocat un asemenea drept — a fost socotită tot așa de forțată și de netemeinică, față de textul clar al canoanelor, ca și pretenția Scaunului Romei, că i s-a recunoscut dreptul de a primi recurs împotriva hotărîrilor tuturor Bisericilor autocefale, potrivit canonului 3 al sinodului local din Sardica. În realitate, părinții sinodului din Sardica, prin canoanele 3, 4 și 5 — prin care se recunoaște Romei un asemenea drept — se referă numai la cei din diocenzele de sub jurisdicția acestui scaun, așa cum canoanele 9 și 17 ale Sinodului IV ecumenic aveau în vedere numai diocenzele de sub jurisdicția Constantinopolului (v. *Sint. At.*, III, p. 213 ș.a.). De altfel, Scaunul Romei, ca să dea autoritate canonului 3 al sinodului din Sardica, în conflictul pe care l-a avut cu Biserica din Africa, pe o asemenea temă, atribuia acest canon Sinodului I ecumenic, nu sinodului local din Sardica; ceea ce n-a putut convinge, întrucît Biserica din Africa și-a procurat textul

autentic al canoanelor Sinodului de la Niceea (325), în care nu se vorbește despre un asemenea drept exclusiv al Scaunului Romei, ci de drepturi egale recunoscute tuturor Bisericii autocefale, cu circumscipții mai mari decât mitropolia, care existau în acel timp (v. can. 6). Când au socotit necesară o excepție de la principiu, sau o modificare a stării de drept anterioare, părinții sinoadelor ecumenice au arătat clar în ce constă excepția sau modificarea stării de drept anterioară. Astfel, când părinții Sinodului IV ecumenic au trecut sub jurisdicția scaunului de Constantinopol, prin canonul 28, diocesele Asiei proconsulare, Pontului și Traciei, potrivit principiului stabilit de părinții Sinodului I ecumenic prin canonul 6 și de părinții Sinodului II ecumenic prin canonul 2, drepturile jurisdicționale ale episcopului Constantinopolului urmau să se exercite numai asupra întîistăților acestor diocese — care își păstrau jurisdicția asupra mitropolițiilor din diocesele respective; socotind însă că este în interesul general al Bisericii ca episcopii eparhiilor dintre barbari să depindă direct de scaunul Constantinopolului, părinții acestui sinod au precizat că episcopul acestui scaun va hirotoni «numai pe mitropoliții acestor diocese, iar din ținuturile barbare din aceste diocese și pe episcopi», modificînd, deci, dispoziția finală din canonul 2 al Sinodului II ecumenic, care prevedea: «Iar Bisericile lui Dumnezeu ce le sînt între popoarele barbare trebuie să se administreze după obiceiul părinților, care s-a ținut», adică de către mitropoliții respectivi.

Nici acest canon (28 Sin. IV ec.) n-a acordat, deci, scaunului de Constantinopol dreptul de jurisdicție asupra întregului Răsărit, ci numai asupra diocesei sale, a cărei întindere a fost lărgită însă cu diocesele Asiei, Pontului și Traciei, inclusiv diasporele acestor diocese; ceea ce la acea dată nu mai surprindea, fiindcă, în realitate, de aproape un veac aceste Biserici aveau legături directe cu Constantinopolul, îndeosebi din timpul Sfintului Ioan Gură de Aur (394—404).

Ierusalimul, care poate fi socotit centrul creștinătății sau mama celorlalte Biserici creștine, nu și-a putut păstra locul de cinste de care s-a bucurat la început, întrucît la mai puțin de patru decenii de cînd Sfinții Apostoli începuseră propovăduirea Evangheliei și organizarea Bisericii, această cetate a fost dărîmată complet de romani la anul 70, obligînd pe creștini să se împrăștie, stabilindu-se în alte localități. Capitală a Palestinei a ajuns Cezareea. De aceea, cînd împăratul Adrian (117—133) a rezidit pe o parte din suprafața vechiului Ierusalim un nou orașel, numit Aelia Capitolina, comunitatea creștină care s-a stabilit în acest orașel, cu episcopul ei, a depins de episcopul din Cezareea. Dar întrucît creștinii cinsteau acest nou orașel ca și pe vechiul Ierusalim, părinții Sinodului I ecumenic, prin canonul 7, au acordat Aeliei o întîietate onorifică în raport cu toate eparhiile care depindeau de Cezareea. Dezvoltarea treptată a Aeliei pe de o parte și sentimentele de pioasă cinstire pe care creștinii le manifestau față de cetatea fostului Ierusalim, pe de altă parte, au făcut ca în timpul Sinodului IV ecumenic scaunul acestei cetăți să-și redobîndească, o dată cu numele, și întîietatea jurisdicțională față de Cezareea. În raport cu celelalte Scaune: Roma, Constantinopol,

Alexandria și Antiohia, Ierusalimului i s-a stabilit locul al cincilea, prin canonul 36 al Sinodului VI ecumenic, loc pe care îl ocupă și în prezent.

3. Așa cum s-a putut desprinde din conținutul canoanelor, prin care părinții Sinoadelor ecumenice au reglementat raporturile dintre întiiistătătorii circumscriptiilor bisericesti mai mari, care luau ființă prin modelarea organizării bisericesti după organizarea administrativ-politică a Statului, nici o hotărîre n-a încurajat tendința vreunul scaun de a-și atribui și de a exercita drepturi jurisdicționale asupra altor Biserici autocefale, indiferent de titlul pe care îl purtau întiiistătătorii acestor Biserici autocefale : mitropolit, arhiepiscop, mitropolit primat, exarh sau patriarh. Ca exemplificare ne vom referi îndeosebi la Biserica din Cipru, pentru că ea a fost autocefală dintru început, în temeiul obiceiului, fără să fi fost recunoscută, ca atare, de către vreo altă Biserică autocefală, așa cum s-a știut dintru început ca autocefală și Biserica Ortodoxă Română ; și de aceea împrejurările vitrege, de strîmtorare, în care au ajuns provinciile românești de-a lungul mai multor veacuri, n-au șters din conștiința Bisericii datoria de a-și afirma această calitate de autocefală, atunci cînd și statele sau provinciile respective se găseau în situația de a-și putea afirma, pe plan politic, independența sau suveranitatea.

În legătură cu Biserica Ciprului au hotărît părinții Sinodului III ecumenic, prin canonul 8. Fiindcă Ciprul ajunsese dependent, sub aspect politic, de prefectura Antiohiei, episcopul scaunului acestei cetăți încerca să-și impună și el jurisdicția asupra ierarhiei Bisericii Ciprului, pretinzînd ca el să hirotonească pe episcopii acestei Biserici. Părinții Sinodului III ecumenic s-au opus, însă, cu toată energia, acestei încercări, motivînd că Biserica Ciprului a fost socotită și tratată totdeauna ca autocefală, în temeiul obiceiului, și că nu se cade ca «sub chipul de lucrare sfințită să se furișeze mîndria stăpînirii lumești», întărind astfel principiul că o Biserică autocefală își păstrează independența — adică autocefalia — chiar dacă statul respectiv ar ajunge dependent, sub aspect politic, de alt stat. În acest sens au încheiat părinții Sinodului III ecumenic canonul 8, hotărînd «să se păzească curate și nevătămate drepturile fiecărui eparhii, pe care le-a avut de la început și din timpuri vechi, potrivit obiceiului apucat din vechime, avînd fiecare mitropolit dreptul să primească spre siguranța sa în copie cele hotărîte. Iar dacă cineva ar propune vreo rînduială împotriva celor hotărîte acum, sfîntul și ecumenicul sinod a hotărît să fie fără valoare» (v. N. Mițaș, *Canoanele...*, vol. I, partea a II-a, p. 158). În același sens, pentru respectarea autocefaliei Bisericii unei națiuni, indiferent de împrejurările grele în care aceasta ar ajunge, s-au pronunțat și Părinții Sinodului VI ecumenic, prin canonul 39, tot în legătură cu Biserica Ciprului. Pe la mijlocul veacului al VII-lea, întreaga populație creștină a Ciprului a fost nevoită să-și părăsească țara, împreună cu conducătorii spirituali, din cauza invadatorilor otomani. Cu aprobarea și sprijinul împăratului bizantin, ei s-au așezat în eparhia Elespontului care, sub raport bisericesc era dependentă de Patriarhul Constantinopolului. Pentru respectarea autocefaliei Bisericii Ciprului, părinții Sinodului VI ecumenic n-au trecut pe episcopii acestei Biserici sub jurisdicția Constantinopolului ci, dimpotrivă,

au scos pe mitropolitul Cizicului de sub jurisdicția Constantinopolului și l-au trecut sub jurisdicția arhiepiscopului Ciprului, căruia i se acordase ca sediu Noul-Iustinianopol, oraș construit în acest scop. Această situație n-a durat însă multă vreme, pentru că împrejurările au îngăduit ciprioților să se înapoieze în țară, revenind și mitropolitul Cizicului sub jurisdicția Constantinopolului. Concluzia care se desprinde din cele relatate cu privire la Biserica Ciprului — în lumina hotărârilor Sinoadelor III și VI ecumenice — este că *autocefalia Bisericii unei națiuni, dobândită în baza obiceiului sau a hotărârii autorității competente, este un bun care aparține națiunii respective și ca atare autocefalia Bisericii acestei națiuni nu se mai poate pierde, indiferent dacă națiunea formează un stat suveran, independent, sau statul respectiv și-ar pierde independența, fiind ocupat de alt stat mai puternic.*

4. Documente istorice și bisericești atestă că ori de câte ori Biserica unei națiuni a întreprins vreo acțiune, în legătură cu raporturile ei cu alte Biserici, ea a trebuit să aibă asentimentul prealabil și, eventual, chiar sprijinul statului respectiv. Când a fost vorba de organizarea cu ierarhie a unei națiuni sau de stabilirea, la nivel mai înalt, a raporturilor Bisericii din cuprinsul unui stat cu celelalte Biserici, inițiativa a avut-o chiar statul respectiv. În acest sens amintim, ca exemplificare, situația Bisericii Georgiei sau Iviriei. În anul 326, regele Miriam al acestei țări a cerut împăratului Constantin cel Mare să-i trimită ierarhi și clerici care să organizeze Biserica creștină în cuprinsul statului său. Constantin cel Mare a încredințat această misiune scaunului de Antiohia. Misiunea a fost îndeplinită, căci, după un veac și jumătate, în anul 468, Biserica Georgiei, având și sprijinul statului, a cerut Patriarhiei de Antiohia să-i acorde autocefalia, ca să se conducă de sine, cu episcopi și preoți numai dintre ivirieni, cunoscători ai limbii și tradițiilor poporului. În baza acordului intervenit pe linie politică, între regele Iviriei și împăratul bizantin, patriarhia Antiohiei a acordat autocefalia Bisericii Iviriei. Sinodul actual al Gruziei susține că la începutul veacului al XI-lea, acestei Biserici i s-a acordat chiar rangul pe patriarhie, fiind înscrisă și în diptice, după scaunul Ierusalimului. Ceea ce apare ca neîndoielnic, chiar în listele întocmite pe patriarhia de Constantinopol, este că întiiistătătorul Bisericii Iviriei se bucura de un loc de cinste, menționat după arhiepiscopul Iustinianei Prima, cu titulatura de Arhiepiscop Catholicos al întregii Ivirii, în lista din anul 1387. După patriarhul Ierusalimului era menționat patriarhul Tîrnovei; apoi al Peciului și întregii Serbiei; după aceștia era menționat al Iustinianei-Prima (Ohrida) și apoi Catholicosul Iviriei; nu era deci înscris după cel al Ierusalimului (v. Sint. At. V, p. 498). De altfel, după cum se va vedea, în diptice n-a fost înscris ca patriarh nici unul din cei distinși cu acest titlu pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea (1589), cînd s-a acordat rangul de Patriarhie Bisericii Ortodoxe Ruse, înscriindu-se acest scaun, ca al V-lea, după cel al Ierusalimului.

Autoritatea politică a avut inițiativa și în creștinarea poporului bulgar și în organizarea Bisericii acestui popor. Prințul Boris s-a creștinat, primind numele de Mihail, la sfîrșitul anului 864, obligînd întreg poporul să primească creștinismul. Boris dorea ca de la început să se acorde

prim-episcopului Bisericii sale rangul de patriarh, văzînd în aceasta o înălțare a prestigiului său, după împăratul Bizanțului. Patriarhul Fotie n-a satisfăcut însă această dorință a lui Boris. Acesta socotind că va primi mai ușor de la Roma acordarea rangului de Patriarhie pentru Biserica bulgară, s-a declarat nesatisfăcut de învățătura pe care o propovăduiau episcopii și preoții trimiși de Constantinopol, a intrat în tratative cu papa Nicolae I, în anul 866, și apoi cu urmașul său, papa Adrian II, ai căror trimiși — episcopii Formosus de Porto și Paul din Populonia, cu preoții necesari — au înlocuit pe episcopii și preoții greci. Din răspunsurile papei Nicolae I la întrebările 72, 73 și 93, pe care i le adresase Boris ca nedumeriri, în legătură cu învățătura grecilor, rezultă clar că Boris dorea nu numai titlul de patriarh pentru prim-episcopul Bisericii bulgare, dar și un loc cît mai de cinste pentru acesta, chiar înaintea scaunului Constantinopolului (v. Hefele, *Hist. des Conciles*, t. 4, part. I, p. 439—440). Deși Boris era mulțumit de activitatea episcopului Formosus și l-ar fi dorit șef al Bisericii sale, întrucît papa Adrian nu l-a confirmat ca titular al scaunului Bisericii bulgare, el a tratat din nou cu Constantinopolul, primind de la împăratul Vasile Macedoneanul chiar un început de realizare a ambiției sale, prin declararea Bisericii bulgare ca succesoare a Iustinianeii-Prima, înființată de împăratul Iustinian în anul 535, prin Novela XI. În fața unor asemenea promisiuni, Boris a alungat pe preoții latini după doi ani de activitate a acestora (866—868), reprimind pe preoții greci trimiși de patriarhul Fotie, care, între timp, lămurise pe Boris și asupra nedumeririlor rezultate din cele 106 întrebări, pe care el le adresase papei Nicolae I. Perseverînd în această dorință de a obține titlul de patriarh pentru prim-episcopul Bisericii bulgare, se pare că, dacă nu chiar Boris, succesori ai săi ar fi obținut această favoare; așa ar rezulta din relatarea istoricului M. I. Ghedeon, care — în lucrarea sa: *Πατριάρχικοι πίνακες*, p. 310 — spune că sub patriarhul Vasile I (970—974) împăratul Ioan Tzimiskes ar fi retras arhiepiscopului Damian al Bulgariei titlul de patriarh. Aceasta însemna că lui Damian sau unui antecesor al său i se acordase acest titlu. Același istoric — în lucrarea menționată, la p. 385 — spune că sub patriarhul Gherman II (1222—1240), mitropolitul Tîrnovei a fost distins de către împărat cu titlul de patriarh; însă patriarhul Gherman și-ar fi dat consimțămîntul la acordarea acestui titlu cu rezerva ca patriarhul Tîrnovei să rămînă mai departe sub jurisdicția patriarhului de Constantinopol, ca unul dintre mitropoliții sufragani, putînd fi judecat și sancționat de patriarhul de Constantinopol oricînd s-ar face vinovat de vreo abatere canonică. De aceea mitropolitul Tîrnovei a beneficiat numai de titlul de patriarh, fără să aibă independența corespunzătoare, ori să se bucure de privilegiile de care se bucurau ceilalți patriarhi, confirmați în ordinea onorifică de Sinodul VI ecumenic, prin canonul 36. Astfel, patriarhul Tîrnovei n-a fost înscris în diptice între patriarhi și n-a fost pomenit între aceștia la slujbe, chiar dacă însuși patriarhul de Constantinopol îl numea patriarh, în formula cu care i se adresa (v. *Sint. At.* V, p. 498).

Aceeași situație de a purta titlul de patriarh, fără a fi înscrisi în diptice — au avut-o și patriarhii de Ipek, Ohrida, Catolicosul Gruziei și, mai tîrziu, patriarhul Karlovițului. De aceea — așa cum s-a amintit —

în 1589 s-a putut atribui mitropolitului Moscovei, cînd i s-a ridicat scaunul la rangul de patriarhat, locul al V-lea, după cel al Ierusalimului.

5. *Vechimea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române.*

Spre deosebire de Bisericile Gruziei, Armeniei, Bulgariei, Rusiei, pentru care autoritatea de stat a intervenit întîi pentru creștinarea popoarelor respective și apoi pentru acordarea autocefaliei acestor Biserici și pentru ridicarea lor la rangul de patriarhie, pentru Biserica Ortodoxă Română n-a fost nevoie de asemenea intervenții din partea autorității de stat nici pentru creștinarea poporului român, nici pentru acordarea autocefaliei Bisericii sale, pentru că poporul român a primit creștinismul — cel puțin într-una din provinciile sale, Scitia Mică (Dobrogea) — chiar din timpul Sfinților Apostoli, prin aceste părți propovăduind Sfințul Apostol Andrei. Istoricul Eusebiu al Cezareei, în lucrarea sa «Istoria Bisericească» (cartea III, cap. 1), afirmă clar acest lucru, spunînd: «Sfinții Apostoli și Sfinții Discipoli ai Mîntuitorului, răspîndindu-se în tot pămîntul, Toma — după cum am auzit de la părinții noștri — avu în partea sa țara Parților, Andrei pe aceea a Scitilor» (v. Iosif Gheorghian, *Ist. Bis.*, trad. Buc., 1896, p. 60).

Se știe că Sfinții Apostoli rînduiau imediat episcopi, în fruntea comunităților pe care le înființau, dispunînd ca aceștia să hirotonească, la rîndul lor, preoți și diaconi, după dezvoltarea pe care o vor lua acele comunități. Așa a procedat Sf. Apostol Pavel, hirotonînd episcopi pe Tit și Timotei în fruntea comunităților creștine pe care le-a înființat în Creta și în Efes (v. Tit 1, 5). Așa a procedat, fără îndoială, și Sf. Apostol Andrei în Scitia, rînduind în Tomis, capitala Scitei, episcop, ai cărui succesorii s-au dovedit vrednici păstrători ai dreptei credințe, participînd cu deosebit prestigiu la sinoadele ecumenice, chiar de la Primul Sinod ecumenic (325). Numărul mare de biserici, cu dimensiuni de catedrale, pe care le-au scos la iveală săpăturile arheologice ca existînd din primele veacuri la Tomis, Histria, Calatis ș.a. din întreaga Scitie, numărul mare de martiri pe care l-a înregistrat istoria în această provincie, ca și în părțile vecine ei, în stînga Dunării, (v. Acta Sanctorum, în «Fontes», II, p. 705—719), arată viața intensă creștină pe care au cunoscut-o provinciile care făcuseră parte din marele regat dac al lui Burebista și Decebal. Persecuțiile pe care le-au îndurat creștinii nu s-au terminat însă cu edictul de la Milan (313), dat de împăratul Constantin cel Mare, împreună cu împăratul Liciniu, ci ele au continuat și după Sinodul I ecumenic de la Niceea, din partea unor împărați care au trecut de partea arienilor — ca împăratul Valens —, ca și din partea neamurilor barbare năvălitoare ca: goții, hunii, avarii etc. — care bănuiau pe băștinașii din stînga Dunării, ca informatori ai romanilor, pentru legăturile strînse, pe care creștinii le păstrau cu cei de un neam cu ei din Scitia și cu cei din provinciile care se formaseră de-a lungul Dunării, cu cei strămutați o dată cu retragerea armatei și autorităților de către împăratul Aurelian, în anul 275, din Dacia, în dreapta Dunării. Conștiința originii etnice a acestor strămutați din Dacia era așa de puternică, încît — pentru respectarea acestei conștiințe — provinciile pe care acești strămutați le-au format în dreapta Dunării au fost numite Dacii: una Dacia Ripensis — pe malul Dunării — și alta Dacia Mediteranea. Cu aceste nume vor figura

multă vreme aceste provincii în documente istorice și juridice. Organizarea religioasă creștină a acestor două provincii, cu episcopii în cetățile mai importante, s-a realizat îndeosebi după ce aceste provincii ale imperiului roman au trecut sub conducerea împăratului Constantin cel Mare, prin înfrângerea și îndepărtarea lui Liciniu, în anul 324, pe de o parte fiindcă acesta nu era în stare să apere provinciile de incursiunile prădătoare ale goților, pe de altă parte fiindcă nu respecta angajamentul luat prin edictul de la Milan, din 313, — dat împreună cu Constantin cel Mare — de a nu mai persecuta pe creștini. Constantin cel Mare a văzut în devotamentul creștinilor un sprijin tot așa de prețios ca și al armatei pentru refacerea întinderii imperiului roman și peste părțile pe care le deținuse, pînă la Aurelian, și în stînga Dunării, în Dacia. De aceea, o dată cu întărirea cetăților din dreapta Dunării, Constantin cel Mare a refăcut și a întărit și pe cele din stînga Dunării, rînduind în cele mai importante — atît din dreapta cît și din stînga Dunării — și centre episcopale. Așa se explică faptul că la sinodul din Sardica (Sofia de azi), ținut la anul 344, din părțile răsăritene ale imperiului, inclusiv Dacia din stînga Dunării, au participat 76 de episcopi (v. Hefele-Leclercq, *Hist. des Conciles*, t. I, partea II-a, p. 749). Chiar dacă acești episcopi răsăriteni n-au luat parte la discuțiile și la hotărîrile acestui sinod, despărțindu-se de cei apuseni, pe chestiuni de procedură — răsăritenii nefiind de acord ca la discuții să fie prezent și Sf. Atanasie — ceea ce interesează este existența numărului lor la acea dată, reprezentînd părțile răsăritene. Coroborarea dovezilor istorice și juridice, referitoare la secolele III—VI, ajută la dovedirea unei efective și bogate vieți bisericești, atît în dreapta cît și în stînga Dunării. Astfel, după relatarea lui Epiphanius — fost episcop în Cipru și apoi în Salamina († 403) — cu privire la schisma audienilor, adepți ai lui Arie — Audius fiind exilat în Scitia, de acolo a trecut și în stînga Dunării, în partea ocupată de goți, unde propovăduirea lui a avut mult succes, întemeind și mănăstiri. Ca exemplificare, reproducem o parte din fragmentul referitor la schisma audienilor (aflat în «*Fontes*» II, p. 173—175): «Întemeietorul acestei secte a fost Audius, care a trăit pe vremea lui Arius, cam pe atunci cînd se adunase împotriva lui Arius sinodul (I ec.), care l-a condamnat. Audius a fost surghiunit, iar împăratul (Constantius II) l-a trimis prin părțile Scitiei (Dobrogea), fiindcă făcea să se răzvrătească multă lume. Episcopii îl acuzaseră de lucrul acesta la împărat. Și pe cînd Audius se afla acum de o bucată de vreme în Scitia și pătrunsese adînc acolo, în interiorul țării goților, i-a instruit pe mulți dintre goți în lucrurile credinței. Tot el a întemeiat în aceeași țară a goților și mănăstiri, în sinul cărora a înflorit regula călugărească, deprinderea de a trăi în feciorie și o asceză deosebit de severă... Din Gothia cei mai mulți audieni au fost alungați în timpul prigonirii lui Athanarich (din anii 370), ba chiar și creștini de-ai noștri care se aflau pe acolo, fiindcă se iscase prigoana regelui Hellenos. Această prigoană a fost aprigă și îngrozitoare, pricinuită de ura împotriva romanilor. Întrucît împărații romanilor erau creștini, el ar fi voit să îndepărteze de acolo orice ar fi putut să însemne neam creștinesc. Dar nu poate să fie nimicită rădăcina înțelepciunii și planta credinței. Și cu toate că s-ar părea că au fost alungați de acolo toți crești-

nii, au rămas totuși acolo unii oameni credincioși. Căci nu poate seca izvorul credinței».

În stînga Dunării existau, deci, la începutul veacului IV, nu numai arieni convertiți de Audius, ci și «creștini de-ai noștri», adică băștinași ortodocși. Aceștia, băștinașii, ca să evite prigonirile pentru calitatea de creștini, își asigurau asistența religioasă în mod cît mai pe ascuns, prin preoți care trăiau mai mult în dreapta Dunării, sub protecția romană, venind la parohiile respective din cînd în cînd, pe ascuns. În asemenea condiții de nesiguranță, nu putea fi vorba de sedii episcopale fixe, pentru creștinii băștinași în afară de acele părți din teritoriul din stînga Dunării în care romanii își păstrasera stăpînirea. Este interesantă, în acest sens, relatarea din epistola cu care creștinii din părțile Buzăului — intitulîndu-se Biserica lui Dumnezeu din țara Goților — trimiteau creștinilor din Cezareea Capadociei, la cererea Sfîntului Vasile cel Mare, moaștele Sfîntului Sava Gotul, ucis cu prilejul aceleiași prigoane dezlănțuită de Athanarich. În fragmentele din Acta Sanctorum (reproduse în vol. II din seria : «Fontes Historiae Daco-Romanae», p. 711 ș.u.) se arată că băștinașii din satul în care trăia Sava Gotul își aveau preot pe Sansalas, care sta mai mult fugit, în dreapta Dunării, venind la parohie pe ascuns, îndeosebi pentru sărbătorile mari. Din aceeași scrisoare rezultă că, în general, băștinașii nu denunțau pe creștini, ci îi ascundeau atunci cînd erau urmăriți de prigonitori, declarînd că la ei în sat nu există creștini. Sava n-a acceptat să se ascundă sau să se spună și pentru el că nu este creștin. Numai în urma acestei hotărîri, de a înfrunta pe prigonitori, afirmîndu-și calitatea de creștin, fără teama de urmări, a ajuns Sf. Sava să suporte chinurile la care a fost supus și, în cele din urmă, să fie ucis, prin înecare în riul Buzău. Din aceeași relatare rezultă că existau creștini și în alte sate nu numai în cel în care locuia Sava. Așa cum se arată în epistola Bisericii din țara Goților, Sava — știind că preotul din satul lor, Sansalas, este fugit în dreapta Dunării — se îndreptase către alt sat pe al cărui preot, Guticas, îl cunoștea, dorind ca acolo să sărbătorească Sfintele Paști. Numai în urma unei arătări și îndrumări minunate, — spunîndu-i-se că Sansalas a revenit la parohie — Sava s-a înapoiat în satul lor, unde a și fost prins de trimișii lui Atarid, împreună cu preotul Sansalas.

De altfel, goții făceau dese incursiuni și în dreapta Dunării, pentru luarea de bunuri de preț și de ostateci, pentru a căror răscumpărare cereau mari sume de bani. Situația aceasta de nesiguranță și de sărăcie pe care o provocau incursiunile goților a și determinat pe împărații bizantini ca, pentru organizarea vieții religioase a creștinilor din Sciția, să prevadă o excepție de la norma generală — ca fiecare cetate sau oraș să-și aibă episcop propriu — dispunînd ca întreaga răspundere pentru organizarea și supravegherea vieții religioase din Sciția să revină episcopului de Tomis, capitala provinciei. Împăratul Zenon — în legea nr. 35 (36), aflată în Codicele lui Iustinian, în cartea I, titl. III — motivează și măsura generală și excepția, la care ne-am referit, astfel : «Decidem ca fiecare oraș, fie reconstruit în anii trecuți sau inexistent mai înainte, dar deținînd acest drept prin bunăvoința împărătească, să aibă în orice caz un episcop deosebit și propriu care să se îngrijească de treburile bise-

ricești. Nimănui să nu-i fie îngăduit în niciun chip, și nici măcar prin poruncă împărătească să priveze un oraș de episcopia sa proprie sau de teritoriul care i-a fost atribuit sau de oricare alt drept și să-l facă dependent în această privință sau în oricare alta de alte orașe. 1. Cel care va face sau va încerca să facă ceva împotriva, fie în orașele reconstruite, fie în locurile cu drepturi orășenești sau destinate să fie renovate și promovate în viitor, și le va lipsi de privilegiul episcopiei proprii sau le va lua vreun alt drept din cele acordate sau acordabile de acum înainte, acela să fie zădărnicit în încercarea sa; dar nu numai atîta, ci și cel care luptă împotriva fiecărei hotărîri de folos obștesc și privat să fie lipsit cu rușine de lucrurile sale. Aceleași pedepse să fie date și celui care va îndrăzni să facă ceva asemănător prin rescript imperial, cum am arătat mai înainte. 2. Toate acestea le-am hotărît în general, dar am avut înainte și situația preasfintelor biserici aflate sub oblăduirea orașului Tomis din eparhia Sciților, pentru faptul că aceste preasfintite Biserici sînt zdruncinate fără întrerupere de incursiunile barbarilor, ori de alt fel sînt chinuite de sărăcie și nu pot fi ajutate în alt chip, decît prin mijlocirea iubitorului de Dumnezeu episcop din Tomis, care este și mitropolia neamului (tr. : «orașul de reședință civilă»); hotărîm ca acestea să fie scoase de sub prevederile prezentei legi și să nu fie deloc supuse constrîngerii ei, ci să rămîna cu organizare proprie»¹.

Exemplificări cu dovezi istorice, juridice și arheologice, pentru întărirea afirmației că nu numai Biserica Sciției a fost dintru început autocefală — așa cum au fost toate Bisericile întemeiate prin propovăduirea Sfinților Apostoli — ci și alte părți ale Daciei, care au putut fi păstrate sub stăpînirea romană sau bizantină, atît din dreapta cît și din stînga Dunării, stau astăzi la îndemîna oricărui cercetător, fiind grupate în volumele din colecția amintită : «*Fontes Historiae Daco-Romanae*». Dacă ne vom referi, totuși, în mod special, la novela XI a împăratului Iustinian, din anul 535, facem aceasta pentru că ea constituie dovada unității de credință dintre locuitorii provinciilor care au fost trecute sub jurisdicția Arhiepiscopiei Iustiniana Prima, înființată pentru cinstirea și sub raport bisericesc a provinciei sale de naștere, ci și dovada unității lor de limbă — limba latină. Acestei Arhiepiscopii — declarată independentă sau autocefală de oricare altă Biserică, inclusiv de a Romei, i-a atribuit Iustinian ca sufragane și centre episcopale din stînga Dunării, pe care el le eliberase de sub stăpînirea hunilor lui Atila; centre care existaseră deci în secolul al V-lea, înainte de această invazie. În acest sens se exprimă clar Iustinian, în par. 2 al novelei menționate, spunînd : «*În timpul de față, cu ajutorul lui Dumnezeu, statul nostru s-a mărit, așa că amîndouă țărmurile Dunării sînt populate acum cu cetăți de ale noastre și atît Viminacium cît și Recidiva și Litterata, care se găsesc dincolo de*

¹ Dintre cercetătorii care s-au ocupat de această măsură de excepție, prevăzută pentru organizarea bisericească a Sciției, în ultimul timp, Prof. Emilian Popescu a dovedit, documentat, că măsura de excepție a fost limitată, ca timp de aplicare, întrucît în Sciția au existat, totuși, mai multe scaune episcopale, fie dependente de Tomis, fie în comuniune cu episcopul Tomisului.

În secolul al VI-lea — spre exemplu — cînd episcopul Tomisului purta titlul de mitropolit, sub jurisdicția acestei mitropolii se găseau 14 scaune episcopale, existente pe teritoriul Dobrogei (v. Documentar — Aniversări, 1965, p. 12).

Dunăre, au fost supuse din nou stăpînirii noastre» (v. «Fontes», II, p. 379). Pe lîngă scaunele episcopale existente în provinciile trecute sub jurisdicția Iustinianei-Prima, împăratul Iustinian a înființat o episcopie nouă, la Aquae, în provincia Daciei Ripensis, declarînd-o independentă de episcopia Meridium, din cuprinsul căreia făcuse parte pînă atunci, cu mențiunea că episcopului care va fi rînduit în acest scaun îi revine sarcina de a readuce la dreapta credință pe așa-numiții «bonosiaci», care se stabiliseră în această cetate (v. «Fontes», II, p. 379).

Istoricul Procopius din Cezareea, în lucrarea sa : «De Aedificiis» («Despre zidiri») arată că împăratul Iustinian a refăcut și întărit toate cetățile pe care le dărimase Attila și a construit altele noi, de-a lungul Dunării, pe ambele maluri. «Vrînd să facă din Istru (Dunărea) cea mai puternică apărare a noastră și a întregii Europe — spune Procopius — împăratul (Iustinian) a acoperit țărmlu fluviului cu întărituri dese (...), cu fortificații și garnizoane de soldați. Căutînd să oprească trecerea Dunării de către barbarii care locuiau de cealaltă parte, împărații romani de odinioară au acoperit tot țărmlu acestui fluviu cu fortificații, nu numai în dreapta fluviului, ci au zidit pe alocuri și în partea opusă orașele întărite și cetăți. Dar aceste întărituri nu fuseseră făcute în așa fel încît să poată rezista vreunui atac, ci numai ca să nu rămînă țărmlu fluviului fără apărători ; pentru că barbarii de prin acele părți nu știau să ia cu asalt ziduri (...). Mai tîrziu însă, cînd Attila năvăli cu oaste multă, el dărimă aceste întărituri pînă la pămînt, fără nici o greutate și pustii cea mai mare parte a teritoriului roman, fără să întîmpine vreo împotrivire. Însă împăratul Iustinian a zidit din nou întăriturile dărimate, nu cum fuseseră mai înainte, ci cu mult mai puternice. În felul acesta a redat complet imperiului roman siguranța pe care o pierduse» (v. «Fontes», II, p. 461—463, *passim*). În continuare, Procopius se referă, cu amănunte, la cetățile și orașele pe care le-a refăcut sau le-a zidit din nou, împăratul Iustinian, atît în dreapta cît și în stînga Dunării, începînd de la punctul de unde începea Dacia, punct care apărea ca hotar între barbarii care ocupau partea stîngă a fluviului și teritoriul roman din dreapta sa. Nu vom menționa toate cetățile și orașele refăcute sau zidite din nou de Iustinian de-a lungul Dunării — pe care Procopius le trece la sfîrșitul expunerii într-o listă — precizăm însă că numai din Dobrogea sînt menționate peste 50. În general Iustinian a păstrat planul înaintașilor, așezînd în fața unei cetăți din dreapta Dunării, una asemănătoare în stînga Dunării. Astfel, în fața cetății Novae, din dreapta Dunării, a întărit cetatea Litterata, sau Lederata, în stînga Dunării (Banat) ; în fața cetății Palatiolum din dreapta Dunării, a întărit cetatea Sucidava (Celeiul), în stînga Dunării (în Oltenia). În această cetate a fost ridicată și o măreață catedrală, ale cărei dimensiuni — după temeliile care au fost restaurate — pot fi văzute în prezent. De asemenea, menționăm fortăreața Daphnae, construită de Constantin cel Mare în stînga Dunării, în fața cetății Transmarisca din dreapta Dunării. Existența unităților creștine din aceste cetăți și orașe din stînga Dunării a fost de mare folos pentru păstrarea legăturii dintre băștinașii din Dacia, ajunși sub stăpînirea neamurilor năvălitoare, ca și a celor din teritoriile rămase indepen-

dente, cu cei care se strămutaseră în dreapta Dunării, cultivându-și, prin asemenea legături, conștiința unității de neam, de limbă și de credință.

Popoarele cuceritoare, deși erau mai puțin numeroase decât băștinașii, își puteau păstra stăpînirea neîngăduind băștinașilor să se organizeze în comunități mai mari. Dar și așa, în comunități mici, ei s-au socotit totdeauna adevărații stăpîni ai pămîntului pe care îl cultivau cu cereale, ai pășunilor pe care își creșteau turmele de oi și de vite, și ai pădurilor, în care se refugiau la nevoie, chiar dacă cea mai mare parte a produsului acestora erau obligați s-o dea cuceritorilor, ca să-și asigure liniștea. Apreciind cu înțelepciune realitățile, ei au preferat să ducă veacuri de-a rîndul viața de supuși ai cuceritorilor, mărindu-și însă permanent numărul, prin familii cu copii mulți, așteptînd împrejurări favorabile care să le îngăduie afirmarea drepturilor la libertate și unitate națională, drepturi pe care și le-au revendicat, din epocă în epocă, prin revoluții înregistrate de istorie, conduse de eroi-martiri, care au rămas ca faruri luminoase pentru conștiința națională. Indiferent de situația în care s-au găsit — liberi sau supuși —, urmașii daco-romanilor și-au păstrat conștiința unității etnice, ajutați și de unitatea de credință și de limbă. Cnezatele și voievodatele pe care le amintesc izvoarele istorice străine, înainte de formarea statelor românești — diploma ioaniților, din 2 iunie 1247; scrisoarea papei Grigorie IX, din 14 noiembrie 1234, ș.a. — arată că din cadrul acestor formații sociale nu lipsea instituția cu care s-a îngemănat formarea neamului românesc, adică Biserica Ortodoxă, oricît de modestă ar fi fost ierarhia care o reprezenta.

De aceea, nici în 1359 — cînd Domnitorul Nicolae Alexandru a cerut patriarhiei de Constantinopol să aprobe transferarea mitropolitului Iachint de la Vicina (Dobrogea) la mitropolia din Capitala Țării Românești, Curtea de Argeș — nici în 1401, cînd Domnitorul Alexandru cel Bun cerea aceleiași patriarhii să recunoască ierarhia pe care o avea țara sa, n-a fost vorba de creștinarea poporului român sau de înființarea oficiilor bisericești — episcopii și mitropolii — prin care se afirmă o Biserică autocefală națională —, ci de stabilirea raporturilor ierarhiei acestor țări românești cu scaunul prim al Ortodoxiei, din Constantinopol, pentru ca și raporturile bisericești să corespundă raporturilor politice care se stabiliseră între împăratul Bizanțului și Domnitorii acestor două țări românești. Se știe că, într-adevăr, cu prilejul tratativelor pentru stabilirea acestor raporturi, patriarhia de Constantinopol a încercat să obțină recunoașterea jurisdicției canonice asupra Bisericii celor două principate române, dar că, nici Domnitorul Nicolae Alexandru nu și-a luat angajament scris — cum i se cerea — că «după Iachint și pe viitor, scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei va fi ocupat prin cei pe care îi va alege și hirotoni patriarhia de Constantinopol», nici Domnitorul Alexandru cel Bun — ținînd seama de împotrivirea hotărîită a poporului — n-a acceptat ca, în locul episcopilor pe care îi avea, să primească pe cei trimiși de Constantinopol. Ca țări independente din punct de vedere politic, Moldova și Muntenia nu puteau accepta că instituția lor cea mai importantă, Biserica, să ajungă sub jurisdicția unei instituții din afara hotarelor lor, îngăduind însă raporturi care să asigure unitatea dogmatică, cultică și canonică a Bisericii lor cu Patriarhia de Constantinopol și

cu celelalte Biserici autocefale existente, care formau Biserica Ortodoxă de Răsărit. După căderea Constantinopolului sub turci (1453) — și apoi a celorlalte Patriarhate Ortodoxe — țările românești, prin dărnicia și sprijinul politic al domnitorilor lor, au fost adevărate salvatoare ale acestor vechi și importante centre creștine ortodoxe, în situațiile de strîmtoare materială în care ajunseseră. Este cunoscută îndeosebi acțiunea domnitorului Vasile Lupu, în acest sens, intervenind pe de o parte pe plan politic pe lângă sultanul Imperiului turc, pentru îmblinzirea măsurilor apăsătoare față de patriarhia Constantinopolului, iar pe de altă parte luînd asupra sa — achitînd — marile datorii pe care le contractase patriarhia, la cămătari, datorii a căror neachitare ar fi dus în mod inevitabil la desființarea patriarhiei. Domnitorul Vasile Lupu nu s-a limitat, însă numai la achitarea datoriilor, ci a acordat patriarhiei Constantinopolului și sume, cu care să facă față cheltuielilor curente, impunînd însă chiar el o epitropie căreia i-a dat instrucțiuni cum să administreze și să folosească sumele, pentru ca patriarhia să nu mai ajungă în situația umilitoare din care o salvase (v. K. Dellikanis, *Patriarhika Engrafa*, III, Const., 1905 p. 309 și urm). Asemenea ajutoare au primit — atît din Muntenia cît și din Moldova — și celelalte patriarhii : Alexandria, Antiohia și Ierusalim, ca și Muntele Athos și așezămintele din Muntele Sinai.

Este vrednic de reținut faptul că Bisericile din Moldova și din Muntenia și-au păstrat tot timpul organizarea și funcționarea lor ca Biserici independente, alegîndu-și, după vechiul obicei, episcopii și mitropoliții, cu întărire, pentru începerea funcționării în oficiile respective, de către domnitor. Constantinopolului i se aducea numai la cunoștință alegerea și instalarea acestora. Orice acte de imixtiune din partea patriarhiei de Constantinopol, cu privire la numirea și disciplinarea ierarhilor țărilor românești, luate fără asentimentul domnitorului nu erau duse la îndeplinire de către domnitor. Este semnificativ în acest sens cazul mitropolitului Luca al Ungrovlahiei, pe care sinodul patriarhal din Constantinopol l-a caterisit, în 1616, pentru că nu mai plătise patriarhiei din Constantinopol dările anuale și nu mai trimisese ajutoare, numind în locul său pe altcineva. Domnitorul n-a ținut seama de această hotărîre sinodală și mitropolitul Luca a rămas în funcție în continuare, iar cel numit de patriarhul Constantinopolului n-a ajuns mitropolit al Țării Românești. O oarecare limitare a autocefaliei — sau deplinei autonomii — a Bisericii din Țara Românească — se observă în timpul domniilor fanariote (1711—1821). La adăpostul și cu sprijinul autorității politice a domnitorilor fanarioți patriarhia din Constantinopol a exercitat unele acte de jurisdicție în cuprinsul mitropoliei Ungrovlahiei, cum a fost cazul mitropolitului Antim Ivireanul, care a fost judecat și caterisit, în anul 1716, pentru abateri inventate, fără respectarea normelor procedurale canonice, dînd urmare dorinței de răzbunare a domnitorului, din al cărui ordin, mitropolitul Antim a și fost executat, după trecerea Dunării, de către cei care primiseră însărcinarea să-l ducă la locul de exil : muntele Sinai.

Pentru înlăturarea, pe viitor, a unor asemenea acte de imixtiune a patriarhiei din Constantinopol, în organizarea și administrarea Bisericii Ortodoxe Române, începînd cu revoluțiile din 1821 și 1848, s-a cerut în-

sistent recunoașterea formală a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, pe care reprezentanții celor două principate române o revendicau ca un drept pe care românii îl aveau *ab antiquo*. Așa se pronunța Neofit Scriban, în lucrarea publicată la Paris, în 1857, cu titlul : «Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei», în care exprima punctul de vedere al deputaților clerului din Divanul Ad-hoc al Moldovei, din toamna anului 1857, avînd alături de ei și majoritatea deputaților mireni. De aceea, între «dorințele» formulate și adoptate de Divan figura și «recunoașterea neatîrnării Bisericii Ortodoxe a Răsăritului din Principatele Unite, de orice chiriarhie, păstrîndu-și însă unitatea credinței cu Biserica Ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor».

După alegerea sa ca domn al Principatelor Unite, în ianuarie 1859, domnitorul Alexandru Ioan Cuza a văzut în realizarea unificării bisericești a ierarhiei din cele două Principate — Moldova și Muntenia — un important pas pentru realizarea unificării noului stat înlăptuit prin unirea acestor Principate. De aceea, după secularizarea averilor mănăstirești — făcînd să revină în patrimoniul statului proprietăți întinse ale mînaștirilor închinat — Domnitorul Cuza a dat Decretul din 3 decembrie 1864, prin care a fost înființată o autoritate sinodală centrală — Sfîntul Sinod — prezidat de mitropolitul Ungrovlahiei, cu titlul de «Primat al României» și a declarat «Biserica Ortodoxă Română independentă de orice autoritate bisericească străină întru tot ce privește organizarea și disciplina», adică Biserică autocefală. Intervențiile făcute la patriarhia din Constantinopol, ca să recunoască și ea prin hotărîre sinodală această situație n-au găsit înțelegerea necesară, patriarhia conținînd în această atitudine și pe un sprijin politic străin. Dar nici ierarhia Bisericii Ortodoxe Române, nici domnitorul care i-a urmat lui Cuza — cu guvernul său — n-au abandonat poziția hotărîtă manifestată de Cuza în privința autocefaliei Bisericii noului stat, România. Așa se explică faptul că în Constituția promulgată la 30 iunie 1866, în art. 21, s-a prevăzut că «Biserica Ortodoxă Română este și rămîne neatîrnată de orice chiriarhie străină, păstrîndu-și însă unitatea cu Biserica Ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor». Deși exista în acest sens Decretul organic al lui Cuza din 3 decembrie 1864, totuși fiindcă în jurul legislației lui Cuza — îndeosebi în privința celei referitoare la primirea (tunderea) în monahism și a celei referitoare la numirea episcopilor — se crease o atmosferă nefavorabilă, afirmîndu-se că aceste legi nu respectă rînduielile canonice ortodoxe și nici tradiția țării, în anul 1867 s-a întocmit un proiect de lege, intitulat : «Lege organică pentru Biserica Ortodoxă Română». Înainte de a fi supus discuțiilor forurilor legiferatoare, s-a socotit potrivit să se ceară și avizul patriarhiei din Constantinopol, cu rugămîntea ca sinodul respectiv să emită și să trimită actul — Tomos-ul de recunoaștere a autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Patriarhul de atunci al Constantinopolului — Grigorie VI (1866—1871) — n-a dat însă nici un răspuns : pe aceeași linie s-a păstrat și succesorul său, Ioachim III. Această atitudine a patriarhiei din Constantinopol n-a împiedicat însă organele legiferatoare ale țării să transforme acest proiect — cu unele îmbunătățiri, în lege. Dîndu-i-se titlul de : «Legea organică

pentru alegerea mitropoliților și a episcopilor eparhioți, cum și a constituirii Sfântului Sinod al Sfintei Biserici autocefale Române», acest proiect a fost votat de Camera Deputaților la 4 decembrie 1872 și de Senat la 11 decembrie 1872. Fiind sancționată de Conducătorul Statului, la 14 decembrie 1872, această lege a fost pusă în aplicare, cu începutul anului 1873, fără să se aștepte vreun aviz sau vreo aprobare de la altă autoritate din afară. Se afirma astfel, în același timp, independența politică a statului și independența sau autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, căreia, prin această lege — i s-a trasat ca sarcină să păstreze, prin organul ei central, Sf. Sinod, pe de o parte unitatea administrativă și disciplinară a Bisericii naționale și, pe de altă parte, unitatea dogmatică și canonică cu Biserica Ecumenică. Fără să înceteze de a cere Patriarhiei Ecumenice să recunoască noua situație ce s-a creat Bisericii Ortodoxe Române, ca Biserica unică a noului Stat, România, realizat prin unirea celor două Principate, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române s-a manifestat, începînd cu primăvara anului 1873, ca organ central al unei Biserici autocefale naționale, ținînd sesiuni ordinare de lucru, de două ori pe an — primăvara și toamna — în conformitate cu dispozițiile canonului 37 apostolic. Demnitatea cu care Biserica Ortodoxă Română se manifesta ca Biserica autocefală și hotărîrea cu care ea își apăra, documentat, această situație, corespundea sentimentului patriotic cu care se urmărea și pe plan politic afirmarea independenței țării. Mergînd pe această linie de afirmare a deplinei neatîrnări a Bisericii Ortodoxe Române de orice altă chiriarchie străină, Sfântul Sinod a procedat la sfințirea Sfântului și Marelui Mir, la 25 martie 1882, în Joia Patimilor, cu respectarea tuturor rînduielilor și formelor, după care se proceda la pregătirea materiei necesare pentru Taina Sfântului Mir în Biserica Ortodoxă de Răsărit. Cu toate măsurile luate ca în jurul acestui important act să nu se facă publicitate, Patriarhia Ecumenică, totuși, a aflat. Socotind această măsură a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române ca un act de neorînduială canonică, sinodul patriarhiei din Constantinopol, prin scrisoarea din 10 iulie 1882, a făcut un fel de mustrare Mitropolitului Primat și celorlalți ierarhi români pentru acest act, referindu-se în același timp și la unele practici necanonice pe care le-ar tolera Sinodul Bisericii Ortodoxe Române, ca: botezarea prin turnare, nu prin scufundare, săvîrșirea înmormîntării sinucigașilor, adoptarea calendarului gregorian — folosit în Biserica Romano-Catolică —, atribuirea de demnități patriarhale ș.a. La această scrisoare, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a răspuns printr-un Act sinodal din ședința din 23 noiembrie 1882, întocmit de învățatul episcop Melchisedec al Romanului, prin care s-a arătat că nici în baza canoanelor la care se referă adresa Sinodului patriarhal — 34 apostolic și 28 al sinodului IV ecumenic — nici în baza istoriei, patriarhia Constantinopolului nu poate exercita jurisdicție asupra Bisericii Ortodoxe Române. Canonul 34 apostolic recunoaște fiecărei națiuni dreptul de a-și avea sinod propriu, independent sau autocefal, iar canonul 28 al sinodului IV ecumenic recunoaște scaunului de Constantinopol jurisdicția numai asupra diocezelor Pontului, Traciei și Asiei

proconsulare, precum și — în mod excepțional — asupra eparhiilor dependente de aceste dioceze, aflate între popoarele barbare, pentru că de la aceste dioceze primiseră acestea credința și botezul. Dar, — se spune în Actul sinodal — asupra Bisericii române, patriarhia Constantinopolului nu are nici o supremație, căci Românii n-au primit botezul și doctrina creștină de la Constantinopol, nici pe întîii lor episcopi. Căci creștinătatea Românilor este mai veche chiar decît existența Constantinopolului» (v. rev. «Biserica Ortodoxă Română», an. 1882, p. 745). Se respingea, deci, cu hotărîre — ca fiind fără nici un temei — încercarea Constantinopolului de a încadra pe români între popoarele — aflate sub barbari — care ar fi primit creștinismul și ar fi fost organizate de către diocezele Traciei, Pontului și Asiei Proconsulare, care fuseseră trecute sub jurisdicția Constantinopolului. În Actul sinodal se accentua că raporturile dintre Bisericile Moldovei și Munteniei cu patriarhia din Constantinopol și cu celelalte patriarhii ortodoxe răsăritene au fost raporturi frățești — nu de dependență canonică — și că numai epoca fanariotă a umbrît, într-o oarecare măsură, aceste raporturi, dar că de la 1821, de cînd datează epoca renașterii noastre naționale, politice și bisericești și a fost îndepărtat din țară — o dată cu domnii fanarioti — și clerul fanariot, «Biserica noastră este Biserica Ortodoxă Română, pe care Providența divină acum de curînd a făcut-o Biserica unui regat liber și independent, — Regatul României». Și — se adaugă în continuare — «dacă ea în timpuri grele, de restriște și de întuneric, a știut, împreună cu toată nația, a-și păstra și apăra autocefalia sa, cu atîta mai virtos va face aceasta astăzi, cînd s-a făcut lumină mare, cînd națiunea, a căreia este această Biserică, vede în ea un scut mare de apărare în timpuri grele, un liman în vijeliile vieții și o călăuză sigură pe calea mîntuirii» (v. *op. cit.*, p. 750). Recunoscînd că, într-adevăr, patriarhia din Constantinopol a încercat să impună ierarhiei române atitudinii contrare acțiunilor și intereselor națiunii — ca în cazul mitropolitului Neofit al Ungrovlahiei, pe care l-a destituit pentru că era alături de revoluționarii de la 1848, sau în cazul mitropoliților Moldovei și Munteniei pe care îi amenința cu sancțiuni aspre pentru că sprijineau acțiunea pentru unirea acestor principate, sau în cazul ierarhilor care se supuneau legilor lui Cuza și legii din 1872, pentru autocefalia Bisericii Ortodoxe Române — Actul sinodal preciza — în continuare — cu hotărîre — că Biserica Ortodoxă Română a avut și a practicat neîntrerupt autocefalia ca pe o demnitate inerentă unei națiuni autonome, pe care au apărat-o cu zel și pietate toate generațiunile trecute, în curgere de mulți secolii, și că legea din 1872 nu este în sine decît «o continuare și o aplicare a uzurilor anterioare», încheind : «Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pe temeiul istoriei noastre române, pe temeiul legislației noastre moderne, pe temeiul demnității Statului român și al demnității națiunii române, declară sus și tare, că Biserica română ortodoxă a fost și este autocefală în cuprinsul teritoriului României, și nici o autoritate bisericească străină nu are drept de a ne impune ceva. Nu avem nevoie de a fi din nou recunoscută de cineva autocefalia noastră bisericească; ea este un fapt istoric îndestulător pentru noi și pentru cei ce ne iubesc și voiesc a fi cu Biserica și cu

Statul nostru în relațiuni amicale. Astfel stăm și astfel vom sta cât va fi în noi o suflare, și nimica nu ne va urni din această pozițiune».

După această afirmare și apărare categorică a autocefaliei, ca drept pe care Biserica Ortodoxă Română l-a avut dintru început, Sfântul Sinod adăuga: «Declarăm totodată că noi, apărînd autocefalia Bisericii noastre de orice presiune din afară, nu voim a ne despărți de întregimea Bisericii Ortodoxe. Noi păstrăm aceleași doctrine bisericești, aceeași disciplină, același cult divin, care le-am moștenit de la părinții noștri și care sînt comune Bisericii Ortodoxe din toate țările. Noi recunoaștem în patriarhia din Constantinopol un centru moral de unde trebuie să porceadă direcțiunea în toate chestiunile de interes general al întregii Bisericii Ortodoxe, în privința dogmelor, a disciplinei, a cultului. Patriarhia poate, la trebuință, a ne consulta și pe noi în asemenea materii; putem și noi, în asemenea cazuri să o consultăm. Patriarhul (ecumenic) este socotit la noi ca primul ierarh al Bisericii Ortodoxe și Mitropoliiții noștri îl pomenesc la sfințele servicii».

Cu privire la sfințirea Sfântului și Marelui Mir, s-a răspuns — tot așa de documentat — că acest drept este inerent autocefaliei și că Biserica Ortodoxă română fiind autocefală, nimic nu o împiedică să săvîrșească acest act, așa cum, de altfel, l-au săvîrșit și în trecut, atît Biserica Moldovei cît și cea a Munteniei, de multe ori participînd — cînd erau prezenți în țară — și patriarhi ai Constantinopolului, Ierusalimului, Antiohiei și Alexandriei.

Această atitudine demnă și categorică a Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, revendicînd, nu acordarea, ci recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, ca pe un drept pe care l-a avut din vechime: ab antiquo, a cîntărit, fără îndoială, mult la schimbarea atitudinii sinodului patriarhal din Constantinopol, îndeosebi după ce la conducerea acestei patriarhii a venit înțeleptul patriarh Ioachim IV (1884—1886), în urma retragerii din scaun a antecesorului său, Ioachim III. Patriarhul Ioachim IV a înțeles că situația nouă care se crease în Biserica Ortodoxă Română, ca Biserică unică a noului Stat, România, realizat prin unirea Moldovei cu Muntenia, este ireversibilă. De aceea, din proprie inițiativă, el a reluat tratativele cu Biserica Ortodoxă Română, propunînd acesteia să revină cu cerere nouă, în sensul celor la care nu primise răspuns de la patriarhii anteriori. În urma acestei înțelegeri, la 20 aprilie 1885, mitropolitul primat Calinic Miclescu se adresa patriarhului Ioachim IV printr-o scrisoare — însoțită și de o scrisoare a ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, D. A. Sturza — în care se arăta situația Bisericii Ortodoxe Române, declarată prin lege de stat autocefală, adăugînd: «Vin să vă rog pe Sanctitatea Voastră să binevoiți a da binecuvîntarea Voastră acestui fapt, — săvîrșit în interesul religiei și a recunoaște Biserica autocefală a României ca soră de același rit și de aceeași credință întru toate —, prin act sinodal pe care să-l trimiță Sinodului Bisericii Ortodoxe Române și să-l comunice în același timp, și celorlalte Patriarhate și Biserici Ortodoxe autocefale». De data aceasta — potrivit înțelegerii — patriarhul Ioachim IV a răspuns prin scrisori separate, atît mitropolitului primat, cît și

ministrului Cultelor, la 25 aprilie 1885, comunicînd că el și sinodul din jurul său au socotit ca «rațională, dreaptă și corespunzătoare cu așezămintele bisericești, cererea Bisericii Ortodoxe Române, pe care o recunosc ca autocefală și întru toate de sine stătătoare». Totodată, patriarhul Ioachim IV a trimis și Tomos-ul sinodal necesar, ca act formal bisericesc, de autoritate, prin care recomanda și celorlalte Biserici Ortodoxe autocefale să recunoască Biserica Ortodoxă Română ca neatîrnată și autocefală, administrată de propriul ei Sfînt Sinod, avînd ca președinte pe Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Ungrovlahiei și Primat al României, cel după vreme, nerecunoscînd în propria sa administrație internă nici o altă autoritate bisericească, fără numai pe capul Bisericii celei una, sfință, sobornicească și apostolească, pe Mîntuitorul Dumnezeu-omul»... încheind : «proclamăm pe sfîntul ei Sinod frate întru Hristos prea iubit, bucurîndu-se de toate prerogativele și de toate drepturile chiriarhicești, inerente unei Biserici autocefale».

Primind aceste acte, — scrisorile Patriarhului Ioachim IV și Tomos-ul sinodal — Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a scos în evidență importanța lor, în două ședințe solemne, la 1 mai fiind aduse la cunoștința sinodului și la 6 mai 1885 fiind citite în traducere românească. La importanța acestor acte s-a referit și conducătorul de atunci al Statului Român, în «Mesajul pentru deschiderea Sfîntului Sinod din primăvara anului 1885», datat la 1 mai 1885. Cuprinsul acestui mesaj merită să fie reținut, fiindcă el exprimă nu numai bucuria pentru recunoașterea autocefaliei seculare a Bisericii Ortodoxe Române, ci și a rolului pe care Biserica Ortodoxă Română l-a îndeplinit de-a lungul veacurilor în viața neamului românesc. În acest Mesaj se spune : «Prea Sfinți Părinți, Sfîntul Sinod al Bisericii autocefale ortodoxe române a înregistrat de astădată un fapt de mare însemnătate. Sînt fericit a arăta Prea Sfințiilor Voastre, că autocefalia seculară a Bisericii Ortodoxe Române a căpătat binecuvîntarea Sanctității Sale Patriarhului Ecumenic și că astfel pozițiunea Bisericii Române, egal îndreptățită cu celelalte Biserici ortodoxe autocefale, surorile ei de aceeași credință și de același rit, se află bine definită. Acest bun rezultat l-am obținut prin stăruințele Guvernului Meu, cu concursul luminat și patriotic al Prea Sfințiilor Mitropoliți și Episcopi ai Bisericii române și grație înaltelor simțăminte de adevărată frăție creștinească ce însuflețește pe Sanctitatea Sa Ioachim IV și pe Sfîntul Său Sinod.

Faptul acesta care întărește și mai mult pozițiunea Bisericii în înălțimea și demnitatea ce i se cuvine trebuie să umple de bucurie inimile noastre ale tuturor.

Biserica, din a cărei apărare în secolii trecuți Români își fac gloria lor, a fost totdeauna nedezlipită de destinele țării. Pătruns de acest adevăr istoric și cunoscînd credința nestrămutată a poporului în religiuinea lui strămoșească, din cea dintîi zi și în tot timpul domniei Mele am avut dinaintea ochilor Mei un țel constant, mărirea și întărirea Bisericii Române, pentru ca ea să rămînă acea mare instituție de Stat, pe care poporul român să se poată totdeauna sprijini.

Nu mă îndoiesc, că Biserica Ortodoxă Română stînd astfel în pozițiunea ei firească, se va întări și se va dezvolta înăuntru prin strînsa unire a membrilor acestui Sfînt Sinod și prin dragostea creștinească a tuturor servitorilor altarului, a căruia ridicare trebuie să fie o preocupare continuă a Sfîntului Sinod și a Guvernului Meu.

Țara întregă își are ochii ațintiți asupra acestei sfinte adunări. Cunosc simțămintele religioase și patriotice, de care este însuflețit Sfîntul Sinod, și de aceea Guvernul Meu îl va sprijini în toată măsurile ce va lua în înțelegere cu dînsul și care duc la împlinirea scopului, ce urmărim cu toții — întărirea și apărarea Bisericii și a Patriei» (v. Chiriac Costescu,, *Colecțiune de legi*, vol. I, p. 76—77).

Acest scop, preconizat în încheierea Mesajului, pe care l-am produs, s-a realizat în anul 1918, cînd Patria s-a mărit și întărit prin unirea tuturor celorlalte provincii românești — Transilvania, Basarabia și Bucovina — cu Patria Mamă, România, realizată în 1859, prin unirea Moldovei cu Muntenia ; iar Biserica strămoșească s-a mărit și întărit prin integrarea în Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a tuturor ierarhilor din provinciile românești amintite. Cu acest prestigiu, mărit și prin ridicarea scaunului de Mitropolit Primat de la București la rangul de Patriarhie, în primăvara anului 1925, Biserica Ortodoxă Română a sărbătorit în 1985, cu îndreptățită bucurie duhovnicească, împlinirea a o sută de ani de la recunoașterea autocefaliei ei, de către întreaga Biserică Ortodoxă și în deosebi pentru recunoașterea contribuției pe care ea a adus-o, în colaborare frățească, pentru întărirea Ortodoxiei și pentru afirmarea ei ca propovăduitoare a iubirii între oameni și popoare, fără de care nu se poate ajunge la instaurarea păcii în lume.

EPISTOLA A II-a A SFÎNTULUI APOSTOL PAVEL CĂTRE TIMOTEI

TEZĂ DE DOCTORAT

de Pr. Prof. Gheorghe Sârbu

P R E F A Ț Ă

Părintele Gheorghe Gh. Sârbu, profesor la Seminarul Teologic din București, prezintă ca teză de doctorat în Teologie lucrarea intitulată: *Epistola a II-a către Timotei a Sfântului Apostol Pavel — studiu introductiv, traducere și comentariu.*

Necesitatea tratării acestui subiect decurge din însăși situația studiilor neotestamentare la noi: deși Studiul Noului Testament este reprezentat în Biserica Ortodoxă Română prin destul de abundente lucrări de merit, mai ales sinteze biblic-teologice, sîntem deficitari în ce privește amploarea — nu și valoarea — lucrărilor de exegeză a Noului Testament. Pornindu-se de la această stare de fapt, s-a hotărît oficial programarea pentru lucrările de doctorat a unor subiecte de exegeză a Noului Testament.

Importanța tratării subiectului menționat derivă în primul rînd din calitatea Epistolei a II-a către Timotei de scriptură canonică a Noului Testament, iar în al doilea rînd din locul pe care-l ocupă între scrierile pauline și din cuprinsul ei de permanentă actualitate. Folosirea textului acestei Epistole în activitatea misionară a preoților este cu puțință de efectuat la cote înalte și multiple, dînd expresie încredințării că P. C. Preot profesor Gheorghe Sârbu îl va valorifica pentru necesitățile unei izbutite pastorații actuale.

Lucrarea pe care P. C. Preot Gh. Sârbu o prezintă acum ca teză de doctorat în teologie corespunde întru totul așteptărilor.

Opțiunea autorului pentru Epistola a II-a a Sfântului Apostol Pavel către Timotei s-a dovedit a fi bine întemeiată. Nu numai temeinica sa pregătire de specialitate, ci și, desigur, cei peste douăzeci de ani de slujire preoțească, l-au ajutat să sesizeze și să valorifice la cotă corespunzătoare tezaurul de învățături al acestei Epistole, al cărei principal obiect îl constituie tocmai slujirea preoțească și exigențele ei. Într-adevăr, destinatarul Epistolei a fost nu numai unul din cei mai apropiați și mai iubiți colaboratori ai Sfântului Apostol Pavel, ci și primul episcop al Bisericii din Efes, căreia marele Apostol al neamurilor îi dedicase anterior o porțiune substanțială a ostanelilor sale misionare; și tocmai în această din urmă calitate s-a învrednicit Timotei a primi de la Apostol două Epistole, cu îndrumări și îndemnuri care, vizînd împlinirea optimă a chemării preoțești, sînt orientative și autoritative pentru slujitorii bisericești din toate timpurile.

Autorul sesizează cum nu se poate mai bine acest aspect, lucrarea sa arătându-și însemnătatea tocmai prin aceea că vine, în mod constant, în întâmpinarea actualelor trebuințe pastorale și misionare ale Bisericii noastre. «Epistolele pastorale — afirmă cu drept cuvânt P. C. Sa — sînt destinate, prin cuprinsul lor, să devină temelia învățaturii Bisericii despre lucrarea preotească, despre îndatoririle și obligațiile slujitorilor bisericești...».

În ce privește structura, lucrarea este constituită din părțile obișnuite ale comentariilor biblice, studiu introductiv, comentariul — verset cu verset — al textului apostolic și teologia Epistolei.

Studiu introductiv, foarte bogat este bine alcătuit. El se deschide cu o reușită prezentare a caracterului și scopului Epistolelor pastorale, în care «accentul este pus pe aspecte privind organizarea și desfășurarea vieții creștine, alegerea, hirotonirea și activitatea slujitorilor bisericești precum și pe combaterea și, mai ales, preîntîmpinarea efectelor unor tendințe de îndepărtare de la adevărul evanghelic sau chiar de la negarea acestuia».

Înfățișîndu-l, în continuare, pe destinatarul Epistolei, autorul oferă o excelentă biografie a Sfîntului Timotei, punînd în valoare, cu iscusință teologică, toate textele neotestamentare care aruncă lumină asupra personalității excepționale a acestui apropiat colaborator al Apostolului neamurilor și asupra contribuției sale de marcă la desfășurarea vieții bisericești a veacului apostolic. În legătură cu misiunea lui Timotei la Efes, autorul evidențiază foarte bine preocuparea de bază a Sfîntului Pavel în această etapă a vieții sale pe care o reflectă Epistolele pastorale: «Ajuns aproape de capătul «călătoriei», pentru Sfîntul Pavel problema fundamentală nu mai era aceea a dezbaterii marilor teme teologice ca în Epistolele anterioare, nici aceea a propovăduirii în alte ținuturi, căci toate acestea făcuseră obiectul întregii lui activități, atît de laborioasă și de vastă. În acești ani, cînd sînt scrise Epistolele pastorale, Apostolul neamurilor era adînc preocupat de problema *succesiunii și transiterii* de la sine la ucenici a puterii învățătoarești și a însăși învățaturii evanghelice, de acestea depinzînd în totalitate încununarea lungii și neasemuitei sale lucrări misionare, dar și viitorul Bisericii, al învățaturii acesteia, care trebuia să fie preluată și transmisă în toată autenticitatea și curăția ei apostolică. De fapt aceasta este tema fundamentală a Epistolelor pastorale, cea ce le distinge de celelalte scrieri pauline». Sîntem de acord cu aceste precizări, care oferă cadrul adecvat interpretării acestui grup de Epistole pauline.

Autorul demonstrează că Timotei era episcop, în înțelesul deplin al cuvîntului. «Îndatoririle lui Timotei la Efes — arată P. C. Sa — au caracter *permanent*, iar împlinirea lor comportă o activitate neînteruptă și de foarte lungă durată. Aceste îndatoriri sînt pentru totdeauna îndatoriri ale episcopilor în Biserică...». Deși Timotei — ca și Tit — putea să îndeplinească excepțional și alte însărcinări primite de la Apostol, misiunea sa permanentă în Biserică fusese stabilită o dată pentru totdeauna: aceea de episcop al Efesului.»

La argumentarea autenticității, deși se ocupă în special de Epistola a II-a către Timotei, autorul ia în considerare întregul grup al Epis-

tolelor pastorale — opțiune deplin justificată, nu numai pentru că autenticitatea Epistolelor pastorale a fost negată în bloc de către unii critici, ci și datorită faptului că lucrarea de față constituie primul comentariu, ajuns în acest stadiu, al uneia dintre Epistolele pastorale, din seria de comentarii inițiată în vremea din urmă în teologia românească și, ca atare, ea nu beneficiază de puneri la punct anterioare. În acest capitol, după ce prezintă — cu un foarte bogat material informativ — canonicitatea și autenticitatea Epistolei a II-a către Timotei și, în general, a Epistolelor pastorale până în secolul al XIX-lea, autorul combate pe larg, cu argumente clar formulate, obiecțiunile formulate în ultimele două secole împotriva autenticității și integrității acestor Epistole.

În ce privește data și locul scrierii Epistolei, autorul confirmă, pe temeiul unei serioase analize a tuturor indiciilor existente, opinia tradițională: Epistola a fost scrisă în toamna anului 66, din Roma.

Comentariul Epistolei urmează, în ansamblu, metoda analitică, practică în general de comentatori. În interpretarea textului inspirat, autorul urmează riguros normele ermeneuticii clasice.

Parcelarea textului Epistolei — în două părți mari (partea I: 1, 3—2, 13; partea a II-a: 2, 14—4, 8), încadrate de adresă și salutare (1, 1—2) și de încheiere (4, 9 — 22) este justificată. Dat fiind caracterul eminemente practic al Epistolei, fără o sistematizare a materialului, alte împărțiri sînt posibile, fără însă a fi neapărat superioare celei pe care o adoptă autorul lucrării de față.

Titlurile și subtitlurile diferitelor pericope, formulate judicios de autor, contribuie la mai buna înțelegere a cuprinsului Epistolei.

La fiecare pericopă, sînt prezentate mai întîi și — cînd este cazul — soluționate corespunzător problemele de critică de text; comentariul propriu-zis devine astfel mai lesne abordabil de către nespecialiști.

Analizele filologice — prezente la tot pasul — sprijină fidel exegeza.

Autorul a explorat în adîncime comentariile patristice ale Epistolei a II-a către Timotei, care oferă soluții temeinice pentru majoritatea problemelor exegetice din această ultimă scriere a Apostolului neamurilor. Au fost folosite în mod judicios și lucrările moderne, atîtea cîte i-au fost accesibile autorului, această lucrare de doctorat evidențiind din plin capacitatea analitică și pasiunea pentru cercetarea teologică ale autorului. Este remarcabil, de asemenea, modul în care autorul știe să reliefeze la fiecare pas actualitatea Epistolei, perenitatea îndrumărilor pe care Sfîntul Apostol Pavel, în amurgul existenței sale pămîntești, le adresează ucenicului său prea iubit, rînduit de el episcop în importanta Biserică din capitala Asiei proconsulare. Astfel încît comentariul de față depășește cadrul unei exegeze sterile, abordabilă numai de către specialiști, oferind cititorului de astăzi o consistentă hrană duhovnicească.

În textele mai puțin clare, opțiunile interpretative ale autorului — cu care sîntem, în general, de acord — se întemeiază pe aprofundate analize ale tuturor datelor, cu luarea în considerare și a altor piste exegetice.

În secțiunea asupra *teologiei Epistolei*, autorul sistematizează ideile din stufosul material comentat în secțiunea anterioară, dând locul cuvenit temelor legate de slujirea preotească.

Notele bibliografice, în număr foarte mare (1299), sînt bine alcătuite, oferind tratării o solidă armătură științifică.

Lista cu *bibliografia consultată*, bogată și variată, constituie și o excelentă bibliografie a temei tratate.

Stilul expunerii este, în general, clar, agreabil.

Contribuție prețioasă la îmbogățirea teologiei exegetice românești, lucrarea de față corespunde întru totul exigențelor unui comentariu biblic ortodox al epocii noastre și implicit cerințelor pe care le ridică dobîndirea înaltului titlu academic de doctor în Teologie.

Lucrarea P. C. Preot Gheorghe Sârbu, întocmită sub îndrumarea noastră, a fost supusă cercetării unei comisii aprobate de Prea Fericitul Părinte Patriarh IUSTIN și compusă din profesorii de specialitate de la cele două Institute Teologice Universitare, de la București și Sibiu.

Observațiile și propunerile critice ale acestei comisii pentru îmbunătățirea lucrării fiind aduse la îndeplinire de autor, cei patru referenți: Pr. Prof. Dr. Constantin Cornițescu, Pr. Prof. Dr. Vasile Mihoc, Diac. Prof. Dr. Emilian Cornițescu și subsemnatul recomandăm cu căldură spre tipărire în una din revistele Sfintei Patriarhii a Bisericii Ortodoxe Române, lucrarea de față a Părintelui Prof. Gheorghe Sârbu în vederea susținerii ei pentru acordarea titlului de doctor în Teologie *.

Pr. Prof. Dr. GRIGORIE MARCU

* Părintele Prof. Gh. Sârbu a obținut deja titlul de doctor în Teologie, în iunie 1986, întrucît și-a susținut examenul în acest scop înainte ca lucrarea de față să fie trimisă spre tipărire (*Redacția*).

STUDIU INTRODUCŢIV

A. GRUPUL EPISTOLELOR PASTORALE,

SCOPUL ŞI CARACTERUL LOR

Cele două Epistole către Timotei şi Epistola către Tit scrise de Sfântul Apostol Pavel formează, în cadrul Epistolelor pauline, şi, în general, în cadrul scrierilor Noului Testament, un grup omogen atât în ce priveşte tematica şi destinatarii lor, cât şi în ce priveşte stilul şi maniera compunerii. Aceste trei Epistole au fost desemnate încă din secolul al XVIII-lea, sub denumirea de *Epistole pastorale*¹.

Deşi aceste trei Epistole au primit numele de Epistole pastorale numai în secolul al XVIII-lea, caracterul lor de scrieri pastorale, foarte folositoare păstorilor spirituali ai credincioşilor, a fost subliniat încă din primele secole ale Bisericii². În Canonul Muratori³, cele trei Epistole pastorale sînt astfel prezentate: «Ad Titum una et ad Timoteum duae pro affectu et dilectione in honorem tamen ecclesiae catholicae, in ordinationem ecclesiasticae disciplinae significatae sunt»⁴. Tertulian⁵ defineşte obiectul acestor scrieri pauline prin cuvintele: «*De statu*

1. Acest nume se foloseşte, mai întii cu privire la Epistola către Tit, la D. N. Bærdot, *Exercitatio theologica exegetica in Epistolam S. Pauli ad Titum*, Halle, 1703, unde, despre această Epistolă, se spune: «In hac itaque Epistola, quae *Pastoralia* est, primo ostendit, qualis minister sit eligendus... secundo quis et quomodo docere debeat» (p. 3). Numai cu cîţiva ani mai tîrziu, în 1726—1727, profesorul Pavel Anton desemnează, în cadrul cursurilor sale exegetice toate cele trei Epistole amintite cu numele de Epistole pastorale (*Exegetische Abhandlungen der Pastoralbriefe Pauli*, Halle, 1753 (data de apariţie a cursurilor ţinute, cum s-a arătat, în 1726—1727), cf. C. Spicq, *Saint Paul, les Épîtres pastorales*, vol. I, colecţia «Etudes bibliques», Paris, 1969, vol. I, p. 31; P. Dornier, *Les Épîtres pastorales*, col. «Sources bibliques», Paris, 1969, p. 9; Dr. Vasile Gheorghiu, *Introducerea în ştiinţele cărţii ale Testamentului Nou*, Cernăuţi, 1929, p. 553, nota 1; Pr. Prof. Gr. T. Marcu, *Sfîntul Apostol Pavel despre personalitatea religioasă-morală a păstorului de sullete*, în rev. «Studii Teologice» (S.T.), nr. 3—4, 1955, p. 197; Joachim Jeremias, *Die Briefe an Timotheus und Titus*, în «Das Neue Testament Deutsch» Göttingen, 1975, p. 1.

2. Numele de păstori este dat cîrmuitorilor spirituali şi religioşi încă din Vechiul Testament (Isaia 68, 1; Ps. 70, 1; Ieremia 3, 15). Mintuitorul Insuşi se numeşte pe Sine: «Păstorul cel bun, care îşi pune sufletul pentru oile sale» (Ioan 10, 11; cf. I Petru 2, 25), iar Sfîntul Apostol Pavel spune slujitorilor bisericeşti la Mileţ: «Luaţi aminte... de toată turma întru care Duhul Sfînt v-a pus pe voi episcopi, ca să păstoriţi Biserica lui Dumnezeu» (Fapte 20, 28).

3. Document descoperit în Biblioteca Ambroziană din Milano şi publicat în 1740 de Muratori, descoperitorul său, cuprinzînd, printre altele şi o listă a cărţilor Noului Testament şi datînd, probabil, din a doua jumătate a secolului al II-lea. Vezi E. Jaquier, *Le Nouveau Testament dans l'Eglise chrétienne*, vol. I, ed. a III-a, Paris, 1911, p. 189 ş.u.

4. *Ibidem*, p. 201—202. «Către Tit una şi către Timotei două (Epistole) scrise din afecţiune şi prietenie, au fost consacrate în cinstea întregii Biserici pentru organizarea disciplinei bisericeşti».

5. *Adv. Marcionem*, V, 21; Migne, P.L., II, 524.

ecclesiastico». Iar Sf. Ioan Hrisostom «cel mai înzestrat tilcuior al vieții și operei Sfântului Apostol Pavel»⁶ se întreba : «De ce, oare, scrie numai lui Tit și Timotei, deși Sila era dintre cei încercați și Luca de asemenea ?». Și tot el răspundea : «Fiindcă numai *acestora li se încredințează Biserici*, pe când pe ceilalți îi purta încă cu dînsul ; pe aceștia, deci, îi rînduise în niște locuri știute»⁷. Teodoret al Cirului constata că Epistola I către Timotei a fost scrisă spre a învăța pe slujitorii bisericești cum să-și îndeplinească îndatoririle⁸, iar Fericitul Augustin scria că cel ce este învățător în Biserică trebuie să aibă permanent în fața ochilor aceste trei Epistole apostolești⁹.

Cuprinsul și caracterul celor trei Epistole pastorale confirmă întru totul atît numele ce le-a fost dat¹⁰, cît și aprecierile din Biserică veche mai înainte citate.

Dacă din alte Epistole pauline, putem lua cunoștință mai ales de ample și profunde reflecții și învățături teologice, în Epistolele pastorale constatăm că accentul este pus pe aspecte privind organizarea și desfășurarea vieții creștine, pe alegerea, hirotonirea și activitatea slujitorilor bisericești precum și pe combaterea și, mai ales, preîntîmpinarea efectelor unor tendințe de îndepărtare de la adevărul evanghelic sau chiar de negare a acestuia.

Cele trei Epistole pastorale au fost trimise, primele două, lui Timotei, primul episcop al Efesului, iar cea de a treia lui Tit, episcopul Bisericii din insula Creta. Ele sînt, cu excepția Epistolei către Filimon, singurele Epistole pauline adresate unor persoane și nu unor Biserici. În cele trei Epistole pastorale, se întîlnesc numeroase referințe la relațiile personale dintre Sf. Pavel și ucenicii săi, destinatari ai acestora, mai cu seamă în II Timotei (vezi 1, 3, 4 ; 4, 9, 13, 16, 21 etc.), ultima scriere paulină, dar acestea nu sînt predominante, ci, în planul general al scrierilor, au fost alese pentru a ilustra adevăruri și situații avute în vedere de autor.

6. Diac. Nicolae I. Nicolaescu, Pr. Grigorie Marcu, Pr. Sofron Vlad, Prof. Liviu C. Munteanu, *Studiul Noului Testament* (S.N.T.), pentru Institutele Teologice, ediția a treia, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983, p. 232.

7. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXII, 503 ; vezi și *Comentariile sau explicarea Epistolelor pastorale : I și II Timotei, Epistola către Tit și cea către Filimon*, a celui întru Sfinți Părintelui nostru Ioan Hrisostom, Arhiepiscopul Constantinoplei. Trad. din limba elină de Arhiepiscopul Theodosie A. Ploieșteanu, București, 1911, p. 4 ; cf. Teofilact al Bulgariei, *Com. la I Tim.*, în Migne, P.G., CXXV, 10 ; vezi și *Cele patru-sprezece Epistole, adică Trimiteri ale dumnezeiescului și slăvitului Apostol Pavel*, tilcuite în limba elină de Fericitul Teofilact, Arhiepiscopul Bulgariei. Tălmăcite însă în cea grecească proastă și împodobite cu feluri de însemnări de Fericitul întru pomenire Nicodim Aghioritul. Traduse în limba română de Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, tomul III, București, 1904, p. 121.

8. *Com. la I Tim.* Migne, P.G., LXXXII, 788.

9. *De doctrina christiana* IV, 16 ; P.L., XXXIV, 103.

10. Prof. Pr. Gr. T. Marcu, *Sîntul Apostol Pavel despre personalitatea...*, p. 197. L. P. Dornier, *op. cit.*, p. 9 ; C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 31.

Epistolele pastorale aveau să devină, prin cuprinsul lor, temelie învățaturii Bisericii despre lucrarea preoțească, despre îndatoririle și obligațiile slujitorilor bisericești, care, la Efes, erau numeroși (Fapte 20, 17), iar în Creta, numărul lor trebuia să fie completat (Tit 1, 5).

Cei doi episcopi din deceniul al șaptelea al veacului apostolic aveau nevoie, ei înșiși, să fie îndrumați de Apostolul neamurilor în noua lor lucrare. Ei aveau nevoie, cum spune Sf. Ioan Hrisostom, «de învățatură, dar nu de aceea pe care o primesc ucenicii, ci de aceea cuvenită dascălului. De aceea, deci, privește cum în întreaga Epistolă (I Timotei), Apostolul îi dă învățătura cuvenită dascălului»¹¹.

Atît Timotei, cît și Tit¹² erau vechi (Fapte 16, 1; Gal. 2, 1, 3; II Cor. 2, 13 etc.) și încercați ucenici și colaboratori ai Apostolului neamurilor, cel care a străbătut Imperiul roman propovăduind Evanghelia și înființînd Biserici. Dar acum, ei se aflau în situații noi, fiind așezați ca episcopi în Biserici de frunte în acea vreme (I Tim. 1, 3; Tit 1, 5). Alături de ei nu se mai afla Apostolul neamurilor, dascălul și îndrumătorul lor permanent în atîtea alte împrejurări. Ei singuri trebuiau să facă față unor situații noi, unor confruntări cu primele rătăcirii de la adevărata credință (I Tim. 1, 4, 6; Tit. 1, 14), cu primii falși învățători (I Tim. 4, 1—3; 6, 3—4; II Tim. 2, 17—18 etc.), cu abaterile de la învățătura morală a Bisericii, care aveau repercusiuni asupra desfășurării activității misionare și pastorale (I Tim. 5, 5—7, 13, 15, 20; II Tim. 3, 1—9; Tit 1, 16). Trecuseră peste douăzeci de ani de cînd Apostolul neamurilor își începuse activitatea misionară¹³. Bisericile înființate de acesta cunoscuseră o dezvoltare și chiar o înflorire în ce privește viața spirituală care le impunea înaintea celor de alte credințe, cărora comunitățile creștine din această epocă trebuiau să le ofere un model superior de trăire religioasă și morală (I Tim. 4, 7, 15; 5, 8, 14; Tit 2, 5, 10; 3, 2). Trebuia ca «cei ce au crezut în Dumnezeu să aibă grijă să fie în frunte la fapte bune» (Tit 3, 8). În această epocă și în acest stadiu de dezvoltare a Bisericii, un accent important trebuie pus pe aspectele privind organizarea și îndrumarea vieții de fiecare zi a comunităților creștine, a credincioșilor care le alcătuiau, dar și a cîrmuitorilor lor spirituali. Epistolele pastorale au fost scrise de Sfîntul Apostol Pavel pentru a îndruma activitatea conducătorilor comunităților creștine ajunse la o astfel de etapă a dezvoltării lor și ele au fost menite să răspundă unor astfel de necesități și de probleme ivite în viața lor bogată în împliniri duhovnicești, dar și în evenimente din cele mai diverse și adesea neprevăzute. Ele au fost trimise unor păstori ai Bisericii, pentru că aceștia erau răspunzători de întreaga viață creș-

11. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXII, 504.

12. Vezi date cu privire la activitatea și experiența misionară a lui Tit la Preot Dr. Grigorie T. Marcu, *Epistola Sf. Apostol Pavel către Tit. Introducere, text și comentariu*, Sibiu, 1947, p. 9—12; S.N.T., p. 252—253. Pentru Timotei a se vedea infra capitolul special dedicat vieții și activității sale.

13. Diac. Dr. N. I. Nicolaescu, *Cronologia paulină*, București, 1942, p. 29.

tină a Bisericii respective. Toate acestea determină caracterul Epistolelor pastorale, distingându-le în multe privințe de celelalte Epistole pauline. Iar acest caracter marchează stilul, forma de compunere, tematica, argumentația și, în general, întreaga desfășurare a cuprinsului celor trei Epistole pastorale, dezvăluindu-ne alte laturi și posibilități ale personalității Apostolului neamurilor, profunda și permanenta sa preocupare nu numai pentru propovăduirea Evangheliei către iudei și către neamuri, ci și pentru cei ce primiseră deja Botezul și constituiau comunitățile creștine din această epocă (I Tim. 1, 3—4 ; II Tim. 1, 7 ; 2, 14 ; Tit 2, 7).

Ar fi greșit însă să se creadă că în aceste scrieri Sfântul Apostol Pavel acordă atenție, pentru prima dată, problemelor privind ierarhia bisericească și organizarea vieții comunităților creștine pe care el însuși le înființase și le supraveghea îndeaproape dezvoltarea. Astfel, Apostolul așeza preoți pretutindeni pe unde propovăduia și înființa Biserici (cf. Fapte 14, 23) și ori de câte ori era nevoie și se ivea prilejul se îngrijea de îndrumarea lor (Fapte 20, 17—35). Când a fost necesar, Apostolul neamurilor a stabilit și unele drepturi privind retribuirea conducătorilor lor spirituali (I Cor. 9, 4, 7, 9—14)¹⁴. Sfântul Apostol Pavel se referă adesea în alte Epistole ale sale la aspecte legate de viața de fiecare zi a credincioșilor din comunitățile creștine din această epocă, la probleme privind rînduiala care trebuie să domnească în adunările acestora și în viața lor (I Cor. 5, 1—2 ; 6, 6—7 ; 8, 9—10, 13 ; 11, 5—7, 18, 20—22 ; 14, 34—35), căci «Dumnezeu nu este al neorînduiei!» (I Cor. 14, 33).

În Epistolele pastorale însă, caracteristic este tocmai faptul că aceste preocupări trec pe primul plan, diferitele aspecte doctrinare fiind aduse în discuție numai pentru a se motiva teologic îndrumările cu caracter pastoral, misionar, disciplinar și organizatoric ale Apostolului.

Nu începe nici o îndoială că Timotei și Tit primiseră prin viu grai îndrumări de la Sfântul Apostol Pavel privitoare la modul în care urmau să-și îndeplinească numeroasele, delicatele și complexe atribuțiuni (Tit 1, 5 ; I Tim. 1, 3—4 ; II Tim. 2, 2), dar viața comunităților din cele două Biserici pe care ei trebuiau să le păstorească era deosebit de bogată și de diferită în multiplele ei manifestări, iar situațiile cărora aceștia trebuiau să le facă față se iveau în permanență. De aceea, Apostolul, pe lângă faptul că dorea să discute aceste aspecte cu cei doi ucenici ai săi, acum episcopi (I Tim. 3, 14 ; II Tim. 4, 9, 21), se folosește și de acest minunat mijloc de comunicare a îndrumărilor, care era în antichitate, ca și acum, scrisoarea. Deși Epistola nu crea posibilitatea unui dialog direct între expeditor și destinatar, ea avea marele avantaj al *documentului scris* care impunea atât destinatarului, cât și celor cărora urmau să li se aplice îndrumările apostolice, adică, în acest caz,

14. Vezi date amănunțite asupra ierarhiei bisericești în epoca apostolică la Prof. Justin Moisescu, *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*. Editura Centrului Mitropolitan al Olteniei, 1955, p. 7 ș.u.

credincioșilor din Efes și din Creta. De aceea, Epistolele pastorale nu sînt simple suplimente la directivele date prin viu grai de Apostolul neamurilor celor doi ucenici ai săi, ci ele sînt documente care se referă la *principalele aspecte ale activității pastorale și misionare ale slujitorilor din cele trei trepte ale ierarhiei bisericești*, cum se subliniază adesea, în Biserica veche ¹⁵.

Sfintul Apostol Pavel avea, fără îndoială, o autoritate deosebită în Biserica primară care decurgea din starea lui de Apostol al lui Iisus Hristos (I Tim. 1, II Tim. 1, 1; Tit 1, 1), iar ascendenta lui asupra lui Timotei și Tit era covârșitor, cei doi ucenici fiind pe deplin conștienți de acest lucru. Ei cunoșteau îndeaproape lucrarea misionară a Apostolului neamurilor și bogăția infinită a propovăduirii acestuia (I Tim. 1, 14; II Tim. 1, 13; 2, 2; 3, 4; cf. II Cor. 6, 4—9; 11, 18—22, 21), meritele lui incomparabile în ce privește dezvoltarea Bisericii din epoca apostolică, ei înșiși fiind martori direcți ai acestei lucrări (Fapte 16, 1; 17, 14; 18, 5; 19, 22; Rom. 16, 21; I Cor. 4, 17; II Cor. 1, 1, 19; 2, 13; Gal. 2, 1, 3; etc.). Ei înșiși s-au bucurat în ochii Apostolului, de aprecieri deosebite (I Tim. 1, 2, 18; II Tim. 1, 2; Tit 1, 4), ceea ce a avut ca urmare faptul că li s-au încredințat Biserici spre păstorie. Dar trebuie privită cu rezerve concepția, îndeosebi romano-catolică ¹⁶, potrivit căreia Tit sau Timotei au fost doar vicari sau locuitori apostolici, nu episcopi, hirotoniți în această treaptă a ierarhiei bisericești după ce, evident, ei primiseră succesiv și hirotonia ca diaconi și preoți ¹⁷. Deci Epistolele pastorale sînt adresate unor episcopi, unor cîrmuitori a căror răspundere decurgea din aceea că primiseră harul preoției în cea mai înaltă treaptă ierarhică: aceea a episcopiei. De aceea Apostolul îi scrie lui Timotei: «Nu fi nepăsător față de *harul care este întru tine, care ți s-a dat... cu punerea mîinilor mai-marilor preoților*» (4, 14). Din înseși îndrumările date de Apostolul neamurilor lui Tit, se constată că acesta fusese așezat ca episcop al Bisericii din insula Creta ¹⁸. El trebuia să pună rînduială în cele ce lipseau și să așeze preoți în fiecare cetate (Tit 1, 5). Îndrumările și îndemnurile transmise de Sfintul Apostol Pavel lui Timotei și Tit constituie un tezaur neprețuit pentru Biserică, întrucît ele sînt adresate unor episcopi, unor cîrmuitori bisericești cum vor fi numărați de-a-lungul veacurilor care, ca și aceia, le vor aplica în cea mai deplină conștiință a responsabilității lor, însă ținînd seama

15. cf. *Supra* notele 3—5 și 7—9.

16. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 37—38.

17. Pentru Tit să se vadă Mărturiile din Eusebiu de Cezareea, *Hist. ecclesiast.* III, 4, Migne, P.G. XX, 220 (trad. rom. în *Istoria bisericească și viața lui Constantin cel Mare*, de Eusebiu de Cezareea, traduse în românește de Iosif, fost mitropolit primat, Eucaresti, 1896, p. 62); Teodoret al Cirului, *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 804; Sf. Ioan Hrisostom, *Com. la Tit*, Migne, P.G., LXII, 663; Ecumeniu, *Com. la Tit*, Migne, P.G., CXIX, 245; Ambrosiaster, *Com. la Tit*, Migne, P.L., XVII, 525; cf. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 55—56; Dr. Vasile Gheorghiu, *Introducere...*, 556—558, nota 1. În ce privește mărturiile vechi privind hirotonia lui Timotei ca episcop, vezi capitolul privind destinatarul Epistolei.

18. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 54.

de condițiile specifice ale timpului și locului în care își vor desfășura activitatea. De aici decurge actualitatea permanentă a acestor Epistole ale Sfintului Apostol Pavel pentru Biserică și pentru slujitorii săi.

B. AUTORUL EPISTOLEI

Autorul Epistolei a II-a către Timotei (ca și al celorlalte două Epistole pastorale : I Timotei și Tit) este Sfântul Apostol Pavel, după cum citim în primul verset al acestei Epistole : «Pavel, Apostol al lui Hristos Iisus, prin voia lui Dumnezeu, după făgăduința vieții care este întru Hristos, lui Timotei...» (1, 1—2).

Numele Sfintului Apostol Pavel se întâlnește, de asemenea, în fruntea a încă 12 scrieri ale Noului Testament, toate scrise de Apostolul neamurilor și trimise unor comunități creștine din acea vreme (Epistolele către Romani, Corinteni — două —, către Galateni, către Efeseni, către Filipeni, către Coleseni, către Tesaloniceni — două —) sau unor persoane cu rosturi importante în Bisericile primare (Prima Epistolă către Timotei, episcopul Efesului, una către Tit, episcopul Bisericii din insula Creta, și una către Filimon, un creștin de vază din epoca apostolică și apropiat prieten al Apostolului neamurilor). Din Corpus-ul paulin mai face parte și Epistola către Evrei care constituie o excepție în această privință pentru că nu este prevăzută cu precizarea numelui și nici a calității de apostol a expeditorului.

Fiind scrisă și semnată de către Sfântul Apostol Pavel, Epistola a II-a către Timotei a devenit ipso facto scriere canonică a Noului Testament și a contribuit la conturarea învățaturii și personalității marelui Apostol al neamurilor în epoca apostolică și de-a-lungul timpului. A fost scrisă la sfârșitul vieții sale (4, 6—8) când se afla în închisoare la Roma (1, 8, 12, 17), încarcerat din pricina propovăduirii Evangheiei lui Hristos (2, 8—9).

Întreaga tradiție bisericească veche afirmă obârșia paulină a acestei Epistole cum se va arăta în capitolul Canonicitatea și autenticitatea Epistolei până în secolul al XVIII-lea.

De asemenea, mărturiile interne, conținutul însuși al Epistolei dovedesc că autorul ei este Sfântul Apostol Pavel, cum se va arăta în capitolul Autenticitatea și integritatea Epistolei în ultimile două secole, epocă în care s-au făcut unele încercări de negare a autenticității Epistolei.

C. TIMOTEI, DESTINATARUL EPISTOLEI

1. Familia, nașterea și educația religioasă

După ce, în primul verset al Epistolei, își dezvăluie numele și calitatea de «Apostol al lui Hristos Iisus», Sfântul Pavel, conformându-se exigențelor stilului epistolar al epocii, numește, în continuare, pe destinatarul Epistolei sale, scriind : «Lui Timotei, iubitului fiu.» (1, 2).

În Noul Testament, numele de Timotei (cinstitor de Dumnezeu) este dat întotdeauna¹⁹ uneia și aceleiași persoane, ucenicului și colaboratorului cel mai iubit și mai apropiat al Apostolului neamurilor²⁰.

Din cărțile Noului Testament, din Faptele Apostolilor și din Epistolele Sfintului Apostol Pavel aflăm informații numeroase și ferme, privitoare la viața, activitatea și raporturile sale cu Apostolul neamurilor alături de care a rămas, ca nimeni altul²¹ timp de aproape 20 de ani, ca ucenic și devotat colaborator în lucrarea sa misionară.

Timotei s-a născut la Listra din Licaonia (Fapte 16, 1), colonie romană, fondată de Augustus în anul 6 î. d. Hr., făcînd parte din provincia romană a Galatiei²². Mama sa, Eunice (II Tim. 1, 5) era iudee, convertită la creștinism (Fapte 16, 1), în timp ce tatăl său, al cărui nume nu este cunoscut, era elin (Ἑλληνας, Fapte 16, 1), aparținînd, probabil, aristocrației orașului, ca toți cei ce vorbeau limba greacă în această parte a imperiului în care, în mod normal, se vorbea în limba băștinașilor — licaona — sau latina²³. Deoarece în Faptele Apostolilor (16, 1) se spune numai despre mama sa că era credincioasă (πίστεως), se poate deduce că tatăl lui Timotei nu primise încă botezul²⁴. E de presupus însă că nici el nu era potrivnic noii credințe de vreme ce soția sa, mama acesteia (II Tim. 1, 5) și Timotei, fiul său, se convertiseră la creștinism și se numărau printre fruntașii Bisericii din Listra (Fapte 16, 1—2). În acest sens pledează și faptul că Timotei va putea, și cu învoirea tatălui său, desigur, să însoțească pe Apostolul neamurilor, la o vîrstă încă fragedă²⁵ (cf. I Tim. 4, 12; 5, 1; II Tim. 2, 22), în lungile, obositoare și nu arareori primejdioasele sale călătorii misionare.

Făcînd parte dintr-o astfel de familie, în care bunica și mama sa erau creștine, iar tatăl său, chiar dacă nu era botezat, nu se opunea noii învățăturii, față de care, poate, nutrea chiar simpatie, Timotei, fire deschisă, înclinată spre însușirea de cunoștințe scripturistice (II Tim. 3, 15), va beneficia de o solidă educație și pregătire religioasă.

Sfintul Apostol Pavel scrie lui Timotei în cea de-a doua Epistolă pe care i-o adresează: «Tu să rămii în cele ce ai învățat... că de mic copil cunoști Sfintele Scripturi» (3, 14—15). Verbul μαθητεύω pe care Apostolul îl întrebuințează aici însemnează a studia, a se instrui și pune în evi-

19. În 24 cazuri: Fapte 16, 1; 17, 14; 17, 15; 18, 5; 19, 22; 20, 4; Rom. 16, 21; I Cor. 4, 17; 16, 10; II Cor. 1, 1; 1, 19; Filip. 1, 1; 2, 19; Col. 1, 1; I Tes. 1, 1; 2, 2; 3, 6; II Tes. 1, 1; I Tim. 1, 2, 18; 6, 20; II Tim. 1, 2; Filim. 1; Evrei 13, 23.

20. Prof. Justin Moiescu, *Jerarhia bisericescă...*, p. 55; C. Toussaint, *Timothée*, în *Dictionnaire de la Bible* (D. B.), vol. V, partea a doua, coloană 2217.

21. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 1.

22. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 48; cf. și *Atlas für Bibel*. Herausgegeben von H. H. Rowley, 9. Auflage, 1982, Karte 16; Hans Bürki, *Der erste Brief des Paulus an Timotheus*, in *Wuppertaler Studienbibel*, Wuppertal, 1974, p. 38; Norbert Brox, *Die Pastoralbriefe*, in *Regenburger Neues Testament*, 1969, p. 16. Despre primele contacte ale Sfintului Apostol Pavel cu Timotei și familia sa, vezi magistrand Gh. Gh. Sirbu, — «Activitatea Sfintului Apostol Pavel în Licaonia», în «Studii teologice» nr. 9—10/1960, p. 663—684.

23. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 48; H. Bürki, *op. cit.*, p. 38.

24. El nu e amintit nici în II Tim. 1, 5, unde Apostolul caracterizează credința lui Timotei, a bunicii sale, Loida și a mamei sale, Eunice.

25. Henri Metzger, *Les routes de Saint Paul dans l'Orient Grec*, în col. «Cahiers d'archéologie biblique», Neuchâtel, Paris, 1954, p. 24.

dență idea de efort în vederea însușirii unor cunoștințe dobândite nu la întâmplare, ci în mod sistematic²⁶. Aceeași idee este redată de alte cuvinte ale Apostolului neamurilor, adresate lui Timotei și anume în prima Epistolă: «*Noi știm* că legea este bună, dacă se folosește cineva de ea potrivit legii» (I Tim. 1, 8—9). Cuvintele «noi știm» (οἶδαμεν) și «știind aceasta» subliniază o certitudine absolută (cf. Rom. 3, 19; 8, 28; I Cor. 8, 1), care vine dintr-o situație câștigată prin însușirea de cunoștințe ca urmare a studiului asiduu și sistematic. Timotei, deci, ca și Apostolul, au dobândit această cunoștință prin studiu.

Timotei a ajuns la această învățătură prin studiu din cea mai fragedă copilărie, «*de mic copil*», cum spune Sfântul Apostol Pavel (II Tim. 3, 15). Apostolul se referă la posibilitatea pe care Timotei a avut-o de a cunoaște și deprinde învățăturile «*Sfintelor Scripturi*» (II Tim. 3, 15), încă din casa părintească de la bunica sa Loida și de la mama sa Eunice, pe care Apostolul le laudă pentru credința lor «neprefăcută» (II Tim. 1, 5). Este de notat că instrucțiunea religioasă începea la iudei, foarte de timpuriu (I Samuel 2, 11, 18, 19; Isaia 10, 19); Daniil 1, 3—4, etc.). O sentință rabinică cere ca, la cinci ani, copilul să învețe Tora²⁷. Sfântul Ioan Hrisostom²⁸ spune, comentând aceste cuvinte ale Apostolului, că Timotei a învățat Sfintele Scripturi «din prima vîrstă» (πρώτης ηλικίας.) Nu încapă nici o îndoială că primii dascăli ai lui Timotei, în ce privește Sfintele Scripturi, au fost bunica și mama sa. Desigur, aici Apostolul are în vedere cărțile Vechiului Testament, din care Facerea și Ieșirea sînt cu deosebire accesibile copiilor, cărora le hrănesc și le dezvoltă imaginația. Totodată, așa cum tâlmăcește Ambrosiaster cuvintele Apostolului, adică Vechiul Testament sugerează cunoștințe chiar despre Persoana lui Hristos, despre Întruparea Lui și despre mîntuirea oamenilor,²⁹ fiind o «călăuză spre Hristos» (Gal. 3, 24).

Dacă primele cunoștințe despre Sfînta Scriptură au fost primite de Timotei în casa părintească, orizontul său religios se lărgeste decisiv la contactul cu învățătura creștină. Nu știm cu siguranță cînd a luat Timotei, pentru prima dată, cunoștință de învățătura evanghelică, dar sînt puternice temeuri să credem că aceasta s-a produs către anul 45 d. Hr., cu prilejul primei călătorii misionare a Sfîntului Pavel,³⁰ cînd acesta a venit la Listra (Fapte 14, 6—21). Aici, el a propovăduit Evanghelia și a vindecat în chip minunat pe un neputincios de picioare (Fapte 14, 8—10). Este mai mult ca sigur că bunica și mama lui Timotei s-au convertit acum și probabil că, o dată cu ele, a fost botezat și Timotei, care avea atunci în jur de 15 ani³¹. Nu este exclus că însuși Sfîntul Apostol Pavel l-a și botezat pe Timotei, acesta fiind probabil un motiv pentru care Apostolul neamurilor îl numește adesea «iubit fiu întru credință» (I Tim. 1, 2; cf. II Tim. 1, 2; I Cor. 4, 17; cf. I Tim. 1, 18; 6, 20). Deci sămînța învățaturii creștine a fost sădită în sufletul lui Timotei chiar de Apos-

26. Cf. Comentariul la aceste versete.

27. Cf. P. Dornier, *op. cit.*, p. 23; cf. și comentariul nostru la 3, 15.

28. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., LXII, 646.

29. *Com. la II Tim.*, Migne, P. L., XVII, 522.

30. Prof. I. Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 55, S.N.T., p. 249—250.

31. Henri Metzger, *op. cit.*, p. 24.

tolul neamurilor în timpul șederii acestuia la Listra, cu prilejul primei sale călătorii misionare, (Fapte 14, 7), mai cu seamă că, în Listra, acesta a săvârșit și minunea vindecării unui olog (14, 8), ceea ce, desigur, a avut darul să impresioneze și influențeze pe Timotei, așa cum se întîmplase și cu «mulțimile» care fuseseră martore la acest eveniment (14, 11). Bunica și mama lui Timotei au continuat, după plecarea Apostolului, să completeze educația creștină a lui Timotei, acestea fiind primele care au primit botezul, așa cum rezultă din II Tim. 1, 5, unde se spune că credința s-a sălășluit «întîi» (πρῶτον) în bunica și în mama sa. În plus, aceste femei evlavioase aveau avantajul vârstei pentru înțelegerea în profunzime a mesajului evanghelic propovăduit de Apostolul Pavel la Listra. Ele au tălcut, deci, în continuare, adevărul creștin pentru Timotei, care devine, în scurt timp, binecunoscut pe țru credința sa, dar, desigur, și pentru pregătirea sa religioasă, în două din Bisericile din această epocă, Listra și Iconiu, două localități din Asia Mică, aflate la o distanță apreciabilă una de cealaltă (Fapte 16, 2). Pregătirea religioasă, îndeosebi creștină, ca și purtarea sa aleasă au contribuit la faptul că a obținut «bune mărturii de la frații din Listra» (Fapte 16, 2). În orice caz, în Timotei se puneau mari nădejdi în ce privește folosul pentru Biserică. Acesta este sensul cuvintelor Sfîntului Apostol Pavel: «potrivit proorociilor făcute mai înainte asupra ta» (I Tim. 1, 18)³². Aceste proorcii stau în legătură cu meritele și cu pregătirea religioasă a acestuia. Se pare că, în epoca apostolică, în care harismele erau în floare, Timotei a făcut obiectul mai multor profeții asupra viitorului său în Biserică. Conținutul acestor profeții era, fără îndoială, asemănător «bunelor mărturii» ale fraților din Listra și Iconiu³³. Aceste profeții trebuie înțelese, cum spune Teodoret al Cirului,³⁴ ca semne ale unei chemări deosebite de care s-a bucurat Timotei, la intrarea sa în ierarhia bisericească, pentru meritele sale deosebite, din care cunoștințele sale religioase se impuneau în mod deosebit.

2. Însoțitor al Sfîntului Apostol Pavel

Toate aceste merite mai sus menționate au fost determinante în luarea deciziei de către Sf. Pavel de a-l chema pe Timotei alături de el în lucrarea misionară (Fapte 16, 3). Acest moment este decisiv pentru destinul lui Timotei, pentru evoluția sa ulterioară și, în consecință, pentru încredințarea unor înalte rosturi și lucrări de care s-a învrednicit în Biserică.

Dar, abia de acum începea *pregătirea sa propriu-zisă* pentru a deveni slujitor al lui Hristos, împreună propovăduitor al Evangheliei cu marele Pavel. «Din ziua aceea, pînă la sfîrșitul vieții Sfîntului Pavel, aproape fără încetare, găsim pe Timotei lîngă Apostol, ajutîndu-l la propovăduirea cuvîntului, la organizarea Bisericilor întemeiate în cetățile

32. Sf. Ioan Hrisostom găsește aici o analogie cu textul din Faptele Apostolilor 13, 2, în care citim: «Duhul Sfînt a grăit: Osebiți-mi pe Barnaba și Saul». Tot așa, spune Sf. Părinte, a fost ales și Timotei; *Com. la I Tim.*, Migne, P. G., LXII, 526—527.

33. *Ibidem*.

34. *Com. la I Tim.*, Migne, P. G., LXXXII, 796.

păgine (Filipi, Tesalonic, Bereia, Corint, Efes) și la scrierea unora din Epistolele sale (II Cor., Filip., Colos., I-a și a II-a Tesal., Filimon)... Fără el, Pavel se simțea oarecum stingher»³⁵. Această lungă prezență lângă Apostolul neamurilor, această intimă și indestructibilă legătură dintre dascăl și ucenic își vor pune o pecete de neșters pe întreaga viață a lui Timotei; aceasta va contribui enorm la deplina sa formare ca încercat propovăduitor și slujitor bisericesc. Cunoștințele despre Sfintele Scripturi, despre Hristos și despre lucrarea sa mîntuitoare își au un izvor de o puritate absolută și de o adîncime și prospețime inegalabile: însăși predica Sfîntului Apostol Pavel. De aceea, mai tîrziu, la amurgul vieții, Sf. Pavel va scrie ucenicului său iubit: «Rămii în cele ce ai învățat și de care ești încredințat, deoarece știi de la cine le-ai învățat» (II Tim. 3, 14). Tilcuind aceste cuvinte ale Apostolului, Teofilact al Bulgariei spune: «Nu ai învățat cele ale credinței de la un om de rînd, ci de la mine, de la Pavel, adică de la Hristos Însuși care grăiește prin mine»³⁶.

Conținutul instrucțiunii religioase și teologice pe care Timotei a primit-o de la dascălul său este de o mare diversitate și bogăție, dar îndeosebi de o deosebită valoare și calitate. În primul rînd, Timotei a primit învățături privind Vechiul Testament, Legea și Profeții, dar nu așa cum le cunoștea pe acestea dinainte, ci dintr-o perspectivă mesianică, ca pe niște călăuze către Hristos, singurul fel în care Apostolul neamurilor înțelege și pune în lumină Vechiul Testament (Gal. 3, 24; cf. Rom. 3, 19—22, 30; Gal. 3, 13—14; 4, 4, 5). Atunci cînd, în Efes, s-au ivit abateri de la dreapta credință, Apostolul l-a lăsat acolo pe Timotei, pentru a combate aceste manifestări dăunătoare, atrăgîndu-i atenția să poruncească «unora să nu învețe o altă învățătură, nici să ia aminte la basme și la nesfîrșite înșirări de neamuri, care aduc mai degrabă certuri decît lucrarea mîntuitoare a lui Dumnezeu prin credință» (I Tim. 1, 4). Aceasta ni-l arată pe Timotei «destoinic să învețe pe alții» (I Tim. 3, 2; cf. II Tim. 2, 24), «cuvîntul adevărului» (II Tim. 2, 15), pregătit pentru această deosebită lucrare și apt să distingă între falsele învățături nefolositoare și lucrarea mîntuitoare a lui Dumnezeu prin credință. Față de cei care, dorind să fie «învățători ai Legii», pe care însă nu o înțeleg (I Tim. 1, 7), Timotei știe, a învățat (I Tim. 1, 8—9) în ce fel Legea poate fi folositoare și pentru cine anume este ea bună. Timotei este înțelept prin cele încredințate lui de Apostol și prin cunoașterea Sfintei Scripturi (II Tim. 3, 14—15), fiind «bine pregătit pentru orice lucru bun» (II Tim. 3, 17).

În mod deosebit însă, Timotei a învățat de la Sfîntul Pavel, dascălul său, «*taina dreptei credințe*» (I Tim. 3, 16), «dreptarul cuvintelor sănătoase» (II Tim. 1, 13), cele privitoare la Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, care a «adus la lumină viața și nemurirea, prin Evanghelie» (II Tim. 2, 9—10). Timotei a învățat toate acestea, primindu-le direct de la Sfîntul Pavel (II Tim. 1, 13; 2, 2). El a urmat pe Apostol în învățătură, în purtare, în năzuință, în credință, în îndelungă-răbdare, în dragoste, în stăruință (II Tim. 3, 10). Pentru un slujitor bisericesc este fundamental să-și

35. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 55.

36. *Com. la II Tim.*, Migne, P. G., CXXV, 124.

înmulțească neîncetat cunoștințele religioase și teologice, motiv pentru care Apostolul neamurilor îl îndeamnă pe Timotei neîncetat : «Pînă voi veni eu, ia aminte la citit... la învățătură» (I Tim. 4, 13). «Să auzim cu toții, spune Sfîntul Ioan Hrisostom, comentînd aceste cuvinte ale Apostolului, și să învățăm a nu uita sau a nu fi nepăsători față de Sfintele Scripturi»³⁷. Pe bună dreptate Teofilact se întreabă : «Dacă Apostolul îi recomandă lui Timotei să nu uite citirea dumnezeieștilor Scripturi, ce trebuie să facem noi ? Și însuși Pavel, pînă la sfîrșitul vieții, s-a îndeletnicit cu studiul lor³⁸ (cf. II Tim. 4, 13). Înseși cele două Epistole pe care i le adresează sînt un semn al grijii pe care Apostolul o arată bunei pregătiri practice, dar și teologice și religioase a ucenicului său, așezat episcop la Efes. Acestea sînt adevărate cateheze și călăuze pentru Timotei în activitatea sa de slujitor al lui Hristos, în lucrarea sa de fiecare zi.

Pentru un slujitor bisericesc, o bună pregătire teologică, cunoașterea Sfintei Scripturi, a învățaturii celei adevărate este o condiție *sine qua non* a împlinirii fundamentalului său mandat de propovăduitor și învățător (I Tim. 2, 7 ; II Tim. 1, 11). Mîntuirea celui ce propovăduiește, dar și a celor ce îl ascultă este condiționată de cunoașterea și predicarea dreptei învățaturi, de îndeplinirea în mod exemplar a acestei fundamentale îndatoriri (I Tim. 4, 16 ; cf. II Tim. 2, 15—16). Dobîndirea vieții veșnice este legată de buna mărturie a cuvîntului adevărului înaintea multor martori, de păzirea fără pată a poruncii pînă la sfîrșit, cum, cu înfricoșătoare cuvinte, îl învață Apostolul pe ucenicul său iubit (I Tim. 6, 12 ; 13—14 ; cf. II Tim. 4, 1—2, 5). Acesta este și motivul pentru care Apostolul se arată atît de atent față de pregătirea pe toate planurile, dar mai ales în ce privește învățatura cea dreaptă, a lui Timotei. Și, începînd cu însărcinările temporare primite de la dascălul său (I Cor. 4, 17 ; 16, 10—11 ; Filip. 2, 20 ; I Tes. 3, 2) și, pînă la această înaltă dar dificilă misiune de episcop al Efesului, Timotei a îndreptățit deplin așteptările și încrederea care i-au fost arătate fără încetare.

3. Însărcinări încredințate în timpul călătoriilor misionare

Un capitol deosebit de important privind pe Timotei este acela care se referă la *activitatea sa alături de Apostol și în misiunile și încredințările primite de la acesta, de-a-lungul anilor*.

Era în primăvara anului 50 după sinodul apostolic, ținut la Ierusalim, cînd Sfîntul Apostol Pavel își făcea pregătirile pentru a doua sa călătorie misionară³⁹. În urma unei neînțelegeri ivite între el și Barnaba, din pricina lui Marcu (F. Ap. 15, 36—39), Apostolul neamurilor s-a despărțit de acesta, avînd ca tovarăș de drum numai pe Sila (Fapte 15, 40), cu care a plecat din Antiohia și a străbătut Siria și Cilicia, unde se afla orașul natal al Apostolului, Tarsul, întărind Bisericile (Fapte 15, 41). Din

37. *Com. la I Tim.*, Migne, P. G., LXII, 565.

38. *Com. la I Tim.*, Migne, P. G., CXXV, 60.

39. F. Prat, *La théologie de Saint Paul*, vol. I, ed. a XV-a, Paris, MCMXXVII, p. 484 ; Diac. dr. N. I. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 29 ; C. Spicq, *op. cit.*, 49.

Cilicia, prin celebrele Porți ciliciene, pe unde odinioară trecuseră armatele lui Alexandru cel Mare spre a pune stăpînire pe Imperiul persan,⁴⁰ Apostolul își îndreaptă pașii spre Licaonia vecină unde ființau două Biserici, una în Derbe și alta în Listra, rod al ostnelilor din prima călătorie misionară a Apostolului (Fapte 14, 6 ș.u.). La Listra, ne spune Sfîntul Luca, «era un ucenic cu numele Timotei... care avea bune mărturii de la frații din Listra și Iconiu» (Fapte 16, 1—2). Acesta e momentul în care Sf. Pavel, cunoscînd pe mama și pe bunica lui Timotei (II Tim. 1, 5) și, desigur și pe Timotei din prima călătorie misionară, decide să-l ia cu sine mai departe, dar, din pricina iudeilor care erau în acele locuri, îl supune ritualului tăierii împrejur (Fapte 16, 3). Acest lucru este simplu de înțeles pentru că, de regulă, primele propovăduiri erau făcute de Apostolul neamurilor, în sinagogile din localitățile în care ajungea (cf. Fapte 14, 1—2). Se știe că, la Ierusalim, iudeii i-au imputat Sfîntului Pavel că l-a adus în templu pe Trofim din Efes, care era grec, acest lucru fiind un pretext pentru prinderea Apostolului (Fapte 21, 29—30). Deci, precauția Sfîntului Pavel pentru circumciderea lui Timotei nu era deloc inutilă: ea slujea pe de o parte misiunii Apostolului care găsea în sinagogă un loc ideal pentru propovăduirea cuvîntului, iar pe de altă parte, îl punea la adăpost de unele primejdii față de cei de un neam cu el mai ales dacă ținem seama că Timotei va fi aproape permanent alături de Apostol, în lucrarea sa de vestitor al Evangheliei.

Timotei venea să umple, lîngă Apostolul neamurilor, un gol pe care-l lăsase Ioan-Marcu (cf. Fapte 15, 37—39)⁴¹. Intrarea lui Timotei în ceata ucenicilor și colaboratorilor marelui Apostol avea o mare importanță, dacă ținem cont de rolul lui Timotei în lucrarea misionară a Sfîntului Pavel. Timotei este socotit, pe bună dreptate, ca un dar al lui Dumnezeu făcut Apostolului,⁴² un ucenic cum nu mai este altul, la un gînd cu Apostolul (Filip 2, 20). Din I Timotei 1, 18; 4, 14 și II Timotei 1, 6, se poate constata că Duhul Sfînt, l-a arătat, prin profeție, ca slujitor al Evangheliei și al Bisericii. El va fi și acela spre care se vor îndrepta ultimele gînduri ale Apostolului, cuprinse în Epistola a doua către Timotei ca și omul pe care acesta îl cheamă la Roma cu stăruință (II Tim. 4, 9, 21), spre a-i împărtăși ultimile sale învățături și dorințe.

Timotei era încă tînăr cînd i se încredințează spre păstorie Biserica Efesului⁴³. De acum înainte, timp de aproape douăzeci de ani, Timotei se va afla mereu aproape de Apostol sau trimis de acesta în misiuni⁴⁴ legate de slujirea Evangheliei, țînînd seama și de situațiile care se vor ivi în Biserici cînd, pentru scurt timp (cf. Fapte 19, 22; I Cor. 16, 11; 4, 17), trebuia să se îndepărteze de acesta. Atît unul cît și celălalt nu consimțeau decît cu greutate la aceste despărțiri⁴⁵.

Sfîntul Pavel îl ia cu sine pe Timotei odată cu începutul activității sale misionare în Europa. Astfel, din Listra, grupul misionarilor creștini

40. H. Metzger, *op. cit.*, p. 24.

41. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 49; C. Toussaint, *Timothée*, în D. B., vol. V, partea a doua, col. 2217.

42. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 1.

43. C. Spicq, *op. cit.*, p. 52.

44. C. Toussaint, *art. cit.*, coloana 2217.

45. *Ibidem*.

condus de Sfântul Pavel a străbătut Frigia și ținutul Galatiei, iar de acolo au coborât în Troa unde, Sfântului Pavel i s-a arătat într-o vedenie, un bărbat macedonean care îl ruga: «Treci în Macedonia și ne ajută» (Fapte 16, 9). Acesta a fost semnalul pentru trecerea cu corabia de la Troa la Samotracia în Macedonia, deci în Europa, iar de acolo, prin Neapolis, la Filipi, cea dintâi cetate a acestei părți a Macedoniei și colonie romană (Fapte 16, 12) în care s-au oprit.

În acest oraș, Sfântul Pavel, însoțit de Sila, Luca și de Timotei,⁴⁶ a început propovăduirea Evangheliei în Europa, întemeind binecunoscuta Biserică din Filipi. În urma alungării duhului pitonic dintr-o sclavă, Sfântul Pavel și-a atras vrăjmășia stăpînitorilor ei care cîștigau sume importante din activitatea de ghicitoare a acesteia. Ca urmare, el și Sila au fost duși în fața dregătorilor și aruncați în închisoare (Fapte 16, 16—24). Timotei și Luca au rămas liberi, fiind considerați, probabil, mai puțin periculoși⁴⁷. Timotei va rămîne împreună cu Luca încă un timp la Filipi, unde organizează și conduc Biserica de aici. Timotei va fi iarăși alături de Apostolul neamurilor în Bereea (Fapte 17, 17), unde ia ființă o Biserică în urma prediciei apostolice (Fapte 17, 10—12). Cînd Sfântul Pavel este silit să părăsească și acest liniștit oraș din Macedonia, unde cuvîntul lui fusese bine primit, Sila și Timotei rămîn mai departe în Bereea (Fapte 17, 14) din însărcinarea Apostolului «pentru a întări în credință și a mîngîia pe credincioșii mîhniți adînc de plecarea lui»⁴⁸. Sfântul Pavel a plecat pe mare,⁴⁹ împreună cu un grup de însoțitori din Bereea la Atena. La întoarcere, însoțitorii Sfîntului Apostol Pavel le-au transmis lui Sila și lui Timotei un mesaj din partea acestuia: «să vină la el cît mai curînd» (Fapte 17, 15). Sfîntul Pavel îi aștepta la Atena (Fapte 17, 16). Sila și Timotei sosesc după cîtva timp la Atena, dînd ascultare cuvîntului Apostolului⁵⁰. Dar Timotei nu va rămîne mult timp în acest oraș. Știri din Tesalonic creau Apostolului îngrijorare, cu privire la starea de spirit care domnea în Biserica locală, deoarece creștinii erau prizoniți mai ales de iudei. El însuși nu putea să se reîntoarcă în Tesalonic din pricina aceluiași iudei care și mai înainte (Fapte 17, 5) îl urmăriseră cu dușmănia lor nu numai în Tesalonic, ci și în Bereea (Fapte 17, 13). În fața acestei situații, Apostolul «*nemaiputînd rîbda*» (I Tes. 3, 1) să știe pe credincioșii din Tesalonic fără mîngîiere în grelele lor încercări, ia măsura ca să-l trimită pe Timotei la ei⁵¹, deși el însuși ar fi dorit «cu mare dor» (I Tes. 2, 17) să le vadă fața. Plecarea lui Timotei de lîngă Apostol a făcut obiectul unei decizii luate de comun acord cu Sila și Ti-

46. L. Fillion, *Philippos*, în D. B., vol. V, prima parte, coloana 273.

47. Prof. univ. Iustin Moisescu, *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel la Atena* (Fapte, 17, 16—34), în «Candela», anul LVII (1946), p. 56, n. 3.

48. *Ibidem*, p. 58.

49. H. Metzger, *op. cit.*, p. 30; cf. și Fapte 17, 14. În ce privește ipoteza călătoriei pe uscat a Sfîntului Ap. Pavel și a însoțitorilor săi spre Atena și netemeinicia ei, a se vedea Prof. Iustin Moisescu, *Activitatea...*, p. 59, nota 2.

50. Prof. Iustin Moisescu, *Activitatea...*, p. 58.

51. Pr. Dr. Haralambie Roventă, *Epistola întâia către Tesaloniceni a Sf. Ap. Pavel*, *Introducere și comentar*, București, 1938, p. 69—70; John W. Bailey, *The First and Second Epistles to the Thessalonians. Introduction and Exegesis*, în «The Interpreter's Bible», vol. XI, p. 283.

motei : «*Am hotărît să rămînem singuri*⁵² *la Atena*», le scrie tesalonice-
nilor (I Tes. 3, 1), anunțindu-le venirea lui Timotei. Hotărîrea de a-l
trimite pe Timotei de lîngă el, constituia un sacrificiu pentru Apostolul
neamurilor, deoarece Timotei îi devenise, între timp, un ajutor deosebit
de prețios în lucrarea misionară și, în același timp, un însoțitor manifes-
tînd o filială afecțiune și un cald atașament față de dascălul său. Apos-
tolul îi va resimți lipsa și va aștepta cu nerăbdare revederea ucenicu-
lui iubit (cf. Fapte 18, 5). Recomandînd pe Timotei tesalonicienilor, Apos-
tolul îi face un luminos portret, care ne ajută să înțelegem de cîtă pre-
țuire se bucura el înaintea Apostolului, dar și natura lucrării pe care el
o îndeplinea : «*Și am trimis pe Timotei, fratele nostru și slujitorul lui
Dumnezeu și împreună lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos* (I Tes.
3, 2). Apelativul de frate este aplicat în epoca în care Apostolul își scrie
prima Epistolă (iarna anului 51—52,⁵³ creștinilor în general (Fapte 14, 2 ;
15, 1, 3, 22, 23, 36 ; 16, 2 etc.). Timotei însuși este astfel numit, atunci cînd
apare alături de Sfîntul Pavel, ca expeditor al unor Epistole, cum se în-
tîmplă în cazul Epistolelor II Corinteni (1, 1), Coloseni (1, 1) și Filimon
(1). În I Tesalonicieni (3, 2), unde se vorbește pentru prima dată mai pe
larg de o misiune încredințată în mod special lui Timotei, acesta este
numit «*frate al nostru*», care nu numai că împărtășea aceeași credință
în Hristos,⁵⁴ dar împărțea cu Apostolul și vitregia și primejdia muncii
de slujitor al Evangheliei, cum se întîmplase deja în Filipi și apoi în
Bereea. De aceea, următorul apelativ pe care Apostolul îl dă lui Ti-
motei este cel de «slujitor al lui Dumnezeu» (διάκονος τοῦ Θεοῦ)⁵⁵.
Aceste cuvinte accentuează importanța lui Timotei în ce privește lucra-
rea pe care el o împlineste alături de Apostolul neamurilor, în ce pri-
vește propovăduirea Evangheliei. Cînd Pavel vorbește despre sine și
despre Apollo ca propovăduitori ai Evangheliei, prin care corintenii au
crezut în Evanghelie, el folosește același termen de «slujitori» (I Cor.
3, 5 ; cf. II Cor. 3, 6 ; 6, 4). Tot astfel Apostolul se numește pe sine «slu-
jitor» al Evangheliei, după harul lui Dumnezeu dat lui prin lucrarea
puterii Sale (Efes. 3, 6—7). Slujitorii desemnați prin termenul de διάκονοι
sînt cel mai adesea dedicați în totalitate lucrării din Biserică, chiar dacă
nu întotdeauna ei sînt hirotoniți în prima treaptă a preoției, care este
diaconia. Este și cazul lui Timotei, numit aici (cf. și Efes. 6, 21, pentru
Tihic) slujitor al lui Dumnezeu, a cărui viață a fost închinată fără nici
un scăzămînt slujirii Bisericii lui Hristos și Evangheliei. Titlul pe care-l
primește de la Apostolul neamurilor, acela de «slujitor al lui Dumne-
zeu» îl cinstește, dar îi arată și misiunea pe care o are, pentru a-l obliga

52. Pr. Dr. H. Roventă, *op. cit.*, p. 70.

53. *Ibidem*, p. 14.

54. *Ibidem*, p. 71.

55. Aceste cuvinte sînt atestate de cei mai valoroși codici ai Epistolelor pauline
(κ , A, P, Ψ 81, 629, 1241, 1739, 1881 etc., și de o parte a manuscriselor Italei, de Vul-
gata și de alte versiuni vechi ale Noului Testament ; ele lipsesc din codicele D. A se
vedea toate variantele importante ale acestui verset în *The Greek New Testament*,
edited by Kurt Aland, Matthew Black, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Allen
Wikgren, in cooperation with the Institute for New Testament Textual Research, Se-
cond Edition, 1958, p. 708—709, nota 2 ; cf. și Ediția a III-a a aceleiași lucrări, 1976,
p. 707—708.

să se comporte în așa fel încît să fie la înălțimea acestei misiuni. Și, desigur, această misiune pe care i-o încredințează Apostolul neamurilor la Tesalonic era una din cele mai importante și mai delicate din cite i se puteau încredința acestui tînăr ucenic întru slujirea Evangheliei.

Recomandarea Apostolului care se face *crescendo* atinge punctul ei cel mai înalt cînd Apostolul îl numește pe ucenicul său iubit «*împreună lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos*» (I Tes. 3, 2). Termenul împreună lucrător (συνεργός) este întrebuițat, cu o singură excepție (III Ioan 8) numai de Sfîntul Apostol Pavel în Noul Testament (de 12 ori). De cele mai multe ori acest substantiv desemnează pe unii din colaboratorii cei mai apropiați ai Sfîntului Pavel, aflați într-o poziție deosebită în Biserica primară (Rom. 16, 3, Priscila și Acvila; 16, 9, Urban; II Cor. 8, 23, Tit; Filip. 2, 25, Epafrodit; Col. 4, 11, Isus cel ce se numește Iustus; Filimon 1, Filimon, etc.). În două din aceste locuri, termenul împreună lucrător este referit la Timotei (Rom. 16, 21; I Tes. 3, 2). Cronologic, Timotei este primul care primește acest calificativ din partea Apostolului, ținînd seama de faptul că Epistola I Tesaloniceni este prima scriere paulină. Apostolii sînt numiți, de asemenea, împreună lucrători cu Dumnezeu (I Cor. 3, 9). Expresia «*împreună lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos*» arată că Timotei avea o certă poziție de propovăduitor al Evangheliei alături de Apostolul neamurilor, că el era calificat să vestească învățătura creștină nu numai în prezența și sub asistența Apostolului neamurilor, dar și independent, cum, desigur, va proceda și la Tesalonic, unde este trimis acum. Timotei era, deci, un colaborator prețuit al Sfîntului Pavel⁵⁶, maturizat deplin în timpul acestei a doua călătorii misionare, marcată de atîtea evenimente și experiențe la care a fost părtaș spre folosul formării lui ca slujitor al Bisericii. Sf. Ioan Hrisostom notează, pe bună dreptate, că recomandarea Apostolului privindu-l pe Timotei este făcută nu pentru a-l lăuda pe acesta, ci pentru a cinsti pe credincioșii din Tesalonic⁵⁷. Aceștia vor primi astfel cu mult mai multă încredere pe trimisul Apostolului.

Sfîntul Apostol Pavel le arată apoi tesalonicenilor în ce constă misiunea încredințată de el lui Timotei: «*Să vă întărească și să vă mîngîie în credința voastră*» (I Tes. 3, 2). Apostolul cunoștea suferințele și persecuțiile îndurate de credincioșii săi (vezi I Tes. 2, 14) din partea iudeilor care acum năpăstuiau pe creștinii din Tesalonic, deci dintre neamuri, după ce făcuseră același lucru celor dintre iudei, care «și pe Domnul Iisus L-au omorît ca și pe proorocii lor» (I Tes. 2, 14—15). Unor astfel de vrăjmași ai Bisericii din Tesalonic, trebuie să le facă față Timotei în îndeplinirea misiunii lui în acest oraș. Verbul στήριζω, întrebuițat de Sfîntul Pavel în I Tesaloniceni (3, 2), însemnează a fixa, a întări o poziție fermă, iar παρακαλέω, a mîngîia, a consola, a îmbărbăta. Dar atît acțiunea primului verb, cît și a celui de-al doilea privesc credința creștinilor din Tesalonic, faptul fundamental care îngrijora pe Sfîntul Pavel, obligat de împrejurări neprielnice să nu intervină direct și personal în desfășurările din Biserica Tesalonicului; proaspătul ucenic al lui Pavel este socotit vrednic pentru o astfel de lucrare. Este drept că Timotei tre-

56. Pr. H. Roventă, *op. cit.*, p. 71.

57. *Com. la I Tes.*, Migne, P. G., LXII, 409.

buia să întărească pe tesaloniceni în credința lor, cea propovăduită de Sfântului Pavel, că acesta nu le aducea acelora o altă credință decît cea propovăduită de Apostol, cum spune Teodoret al Cirului,⁵⁸ dar nu era oare un lucru deosebit să întărești și să aduci îmbărbătare acolo unde panica și teama amenințau, se pare, însăși existența tinerei comunități creștine? Timotei trebuia să se străduiască «*ca nimeni să nu se clatine în aceste necazuri*» (I Tes. 3, 3). Tot el trebuia să verifice fidelitatea credincioșilor din Tesalonic față de predica Apostolului: «*Pentru aceea și eu, fiind nerăbdător, am trimis (pe Timotei)*⁵⁹ ca să cunosc credința voastră, ca nu cumva... în zadar să ne fie osteneala» (I Tes. 3, 5). Aici Timotei apare ca trimis al Apostolului («*l-am trimis*») în numele și din încredințarea căruia trebuia să acționeze. Mai departe, Apostolul descrie deplina reușită a misiunii lui Timotei în Tesalonic, spunînd: «*Acum însă venind Timotei de la voi la noi și dîndu-ne veste bună despre credința și dragostea voastră și că aveți bună amintire de noi totdeauna, dorind să ne vedeți... ne-am simțit mîngîiați întru noi prin credința voastră în toată nevoia și strîntorarea noastră*» (I Tes. 3, 6—7). Fără îndoială că frații din Tesalonic nu uitaseră pe cel ce le-a propovăduit credința creștină, pe Sf. Pavel, dar și misiunea lui Timotei trebuie să fi fost îndeplinită exemplar, de vreme ce a putut să aducă la cunoștința dascălului său veștile atît de bune care l-au bucurat. «*Întoarcerea lui Timotei, așteptat cu nerăbdare a fost, o afirmă un comentator, o adevărată rază de soare*»⁶⁰. Și aceasta s-a întîmplat la Corint (Fapte 18, 1—5), unde Sf. Pavel i-a reîntîlnit pe Sila și pe Timotei reveniți din Macedonia⁶¹. Aceste vești au pricinuit o foarte mare bucurie Apostolului care nu înregistrase progrese prea importante la Atena (Fapte 17, 32)⁶². Pentru a exprima bucuria resimțită la știrile aduse de Timotei din Tesalonic și pentru a caracteriza aceste știri, Apostolul folosește verbul εὐαγγελίζεις (a duce o veste bună) care, cu excepția acestui loc, întotdeauna, în Noul Testament, înseamnă a predica Evanghelia⁶³. Desigur că dragostea și prețuirea Apostolului neamurilor față de tînărul său ucenic au dobîndit un temei în plus, în urma misiunii pe care Timotei a îndeplinit-o strălucit la Tesalonic.

Acum Apostolul scrie și trimite, sub impresia știrilor aduse de Timotei, Epistola I Tesaloniceni.

Timp de un an și jumătate (Fapte 18, 11) — sfîrșitul lui 51 — începutul lui 53^{63a}, Timotei rămîne alături de Sfîntul Pavel și de Sila la Corint, luînd parte la lucrarea misionară desfășurată aici, care a avut ca urmare întemeierea puternicei Biserici din Corint (Fapte 17, 1—5). Aici Timotei a avut ocazia și răgazul să urmărească mai îndeaproape activitatea și învățătura marelui Apostol, metodele sale misionare, aici i-a cunoscut pe Acvila și Priscila, pe care-i va reîntîlni la Efes (II Tim.

58. *Com. la I Tes.*, Migne, P. G., LXXXII, 640.

59. Cf. Pr. H. Roventă, *op. cit.*, p. 74.

60. L.-Cl. Fillion, *Com. la acest verset*, citat la P. H. Roventă, *op. cit.*, p. 76; N. Brox, *op. cit.*, p. 17—18.

61. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere...*, p. 555.

62. Prof. Iustin Moisesescu, *Activitatea...*, p. 260—261.

63. Pr. H. Roventă, *op. cit.*, p. 76, nota 138.

63 a. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 59; Hans Bürki, *op. cit.*, p. 39.

4, 19) și cu care va colabora, mai târziu, când va fi episcop la Efes. Tot astfel îl va întâlni și pe Erast despre care va primi vești mai târziu de la Sfântul Pavel (II Tim. 4, 20), pe Titus Iustus (Fapte 18, 7), devenit unul din colaboratorii prețuiți ai Sfântului Pavel. Când Apostolul Pavel a părăsit Corintul, îndreptându-se spre Ierusalim (cf. Fapte 18, 18, 22), Timotei l-a însoțit, probabil⁶⁴, împreună cu Acvila și Priscila, trecând prin Efes (Fapte 18, 18, 19), unde aceștia din urmă au rămas.

Timotei va însoți pe Sf. Pavel și în cea de-a treia călătorie misionară, aflându-se alături de acesta în timpul celor trei ani petrecuți la Efes (54—57)⁶⁵, unde (Fapte 19, 21), a luat parte la ampla activitate desfășurată de Apostolul Pavel care, osebînd pe ucenicii săi de iudei (Fapte 19, 9), îi învâța «în fiecare zi în școala lui Tiranus...», unde «vreme de doi ani și iudei și elini au auzit cuvîntul Domnului» (Fapte 19, 9—10). Este lesne de dedus cîtă experiență misionară și cîtă cultură teologică a agonisit tînărul Timotei, avid de cunoștințe religioase (II Tim. 3, 15), în acest timp de liniștită lucrare misionară, alături de marele Apostol al neamurilor. Acum va fi cunoscut îndeaproape de credincioșii din Efes, cărora le va fi atras simpatia și prețuirea pentru devotamentul său față de Sfântul Pavel, dar și pentru tinerețea, credința și curăția vieții sale (I Tim. 4, 12, 14; II Tim. 1, 5). Între el și Apostolul neamurilor se va fi adîncit și mai mult o caldă și tandră afecțiune care dădea temeii Apostolului să-l numească cu reală dragoste părintească «adevărat fiu întru credință» (I Tim. 1, 1). Se poate spune că, cu fiecare zi petrecută alături de Apostol, Timotei își desăvîrșea chipul de slujitor al Evangheliei și devenea din ce în ce mai capabil pentru îndeplinirea oricăror misiuni în Biserică.

Cînd Apostolul a constatat deplina izbîndă a lucrării sale la Efes, unde «creștea cu putere cuvîntul Domnului și se întărea» (Fapte 19, 20), el și-a pus în gînd să viziteze Macedonia și Ahaia, Bisericile întemeiate în cursul celei de-a doua călătorii misionare. Timotei și Erast, un alt ucenic al Apostolului, au fost trimiși înainte, într-o misiune de pregătire (Fapte 19, 22). Expresia folosită aici de Sfântul Luca, autorul Faptelor Apostolilor $\delta\upsilon\omicron\varsigma\ \tau\omega\nu\ \delta\iota\alpha\lambda\omicron\gamma\omicron\upsilon\beta\upsilon\nu\tau\omega\nu\ \alpha\upsilon\tau\omega$ («pe doi dintre cei ce-i slujeau lui»), subliniază, cum bine accentuează un cunoscut comentator modern⁶⁶: «mai puțin activitatea apostolică a lui Timotei, cît bunele oficii, ajutorul personal pe care el îl aduce lui Pavel» (cf. Filimon 13: «pentru ca în locul tău să-mi slujească mie, care sînt în lanțuri pentru Evanghelie»). Este o evocare a legăturilor intime care uneau pe cei doi slujitori ai lui Hristos.

În timpul celor trei ani de ședere la Efes, Apostolul neamurilor nu s-a preocupat numai de propovăduirea cuvîntului. În grija sa se află, fără încetare, starea Bisericilor pe care le întemeiase în primele două călătorii misionare, îndeosebi cele din Macedonia și Ahaia. De aici, el

64. W. Michaelis, *Die Gelangenschaft des Paulus in Ephesus und das Itinerar des Timotheus*, Gütersloh, 1925, p. 35; apud C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 50, nota 2; Dr. V. Gheorghiu, *Introducere...*, p. 555; H. Lesêtre, *Paul (Saint)*, în D.B., vol. IV, partea a II-a, coloana 2214 socotește că, probabil, Timotei a rămas, în fruntea tinerei Biserici din Ahaia și deci nu l-a însoțit la Ierusalim pe Apostol.

65. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 50.

66. *Ibidem*.

scrie în anul 55 Epistola către Galateni⁶⁷, preocupat de consecințele nefastelor acțiuni ale iudaizanților din Galatia⁶⁸.

Tot în Efes, Apostolul primește știri din ce în ce mai neliniștitoare despre situația Bisericii din Corint, capitala Ahaiei. Aceasta era, probabil, grija lui cea mai importantă în timpul celor trei ani cât a rămas la Efes⁶⁹. Dezordinile ivite la Corint erau mai ales de natură morală, unii dintre credincioșii din Biserica de aici întorcându-se la obiceiuri păgâne (I Cor. 5, 1, 5, 7—11). Creștinii din Corint, urmînd unei vechi obișnuințe a grecilor, de a se considera urmași ai unor conducători de școli filosofice⁷⁰, călcau regula unității frățești, împărțindu-se în partide, după numele unuia sau altuia dintre cei ce propovăduiau Evanghelia, Pavel, Chifa sau Apollo (I Cor. 3, 4, 22). Față de această situație, Apostolul a trimis creștinilor corinteni o primă Epistolă (I Cor. 5, 9), care n-a ajuns pînă la noi, fiind pierdută⁷¹. În această Epistolă, el le cerea creștinilor din Corint, să nu se amestece cu desfrînații (I Cor. 5, 9), cu cei lacomi sau cu închinătorii la idoli, cu bețivii (I Cor. 5, 11). Numai cu cîteva luni mai tîrziu, la Efes, au sosit trimiși ai Bisericii din Corint, aducînd cu ei o scrisoare prin care cer Apostolului unele explicații asupra unor învățături dogmatice și morale (I Cor. 7, 1). Apostolul le trimite acum⁷² corintenilor, încă o Epistolă (actuala Epistolă întâia către Corinteni, I Cor. 4, 17; 16, 10), în care sînt reluate toate temele privind dezordinile ivite în această Biserică și în care se dau și lămuririle cerute de creștinii de aici prin scrisoarea trimisă Apostolului la Efes (I Cor. 7, 1 ș.u.). Numai la cîtva timp după trimiterea acestei Epistole, Timotei primește misiunea de a merge la Corint. Desigur, acesta venea la Corint din Macedonia⁷³, unde fusese trimis mai înainte de Apostolul neamurilor (Fapte 19, 22).

În ce privește misiunea lui Timotei la Corint, ea este precizată de Apostolul însuși în I Corinteni 4, 17 și 16, 10. În primul din aceste texte citim: «*Pentru aceasta am trimis la voi pe Timotei care este fiul meu meu preaiubit și credincios în Domnul. El vă va aduce aminte de căile mele cele în Hristos Iisus, cum învăț eu pretutindeni, în toată Biserica*».

Cu prilejul misiunii care-i fusese încredințată la Tesalonic (I Tes. 3, 2), Apostolul îl recomanda, de asemenea, călduros, dar în termeni aproape oficiali, așa cum o va face și cu alți ucenici ai săi (cf. de ex. Rom. 16, 9; Efes. 6, 21; Col. 4, 11; Fil. 1). De această dată Timotei pri-

67. Pr. Dr. Asist. Vasile Mihoc, *Epistola Sfintului Apostol Pavel către Galateni. Studiu introductiv, traducere și comentariu*, teză de doctorat, București, 1983, p. 23.

68. H. Lesêtre, *art. cit.*, coloana 2217.

69. *Ibidem*.

70. A. P. Lopuhin, *Istoria biblică. Noul Testament*, traducere de Nicodim, Patriarhul României, vol. VI, București, 1947, p. 79—80.

71. E.—B. Allo, Saint Paul, *Première Epître aux Corinthiens*, în colecția «*Études bibliques*», ed. a II-a, Paris, 1934, p. XX; H. Lesêtre, *art. cit.*, col. 2217.

72. E. B. Allo, (*op. cit.*, p. LXXXIX), precizează că data scrierii Epistolei I Corinteni este primăvara anului 55.

73. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 555; E.—B. Allo, *op. cit.*, p. 461. Acesta este și motivul pentru care numele lui nu este înscris în fruntea Epistolei, cum se va întâmpla în cazul Epistolei a II-a către Corinteni (1, 1), deși, după cum se știe (Fapte 18, 5), Timotei și Sila au sprijinit misiunea Apostolului neamurilor la Corint, în cea de-a doua călătorie misionară, cînd a și luat ființă Biserica din acest oraș.

mește un apelativ care va fi dat de către Apostolul Pavel pînă către sfîrșitul zilelor sale cînd scrie II Timotei, acela de «*fiu prea iubit*» (cf. I Tim. 1, 1, 2, fiu în credință ; II Tim. 1, 2, iubit fiu) : «ὄς ἐστίν μου τέκνον ἀγαπητόν καὶ πιστόν ἐν Κυρίῳ, care este fiul meu prea iubit și credincios în Domnul». Titlul de «*fiu prea iubit*» îi este dat de două ori numai lui Timotei (vezi și II Tim. 1, 2), în Epistolele pauline. Aici este adăugat și atributul de *credincios* (πιστόν), care unit cu *prea iubit*, dovedește încrederea și prețuirea de care Timotei se bucură înaintea Apostolului neamurilor.

Aceasta se poate constata și din I Corinteni 16, 10, unde Apostolul le scrie credincioșilor din capitala Ahaiei, să se îngrijească de Timotei, încît acesta să fie «*fără de teamă*», ceea ce arată o purtare de grijă aparte față de fiul său preaiubit în Domnul. Timotei era tînăr și, se pare, mai timid, lucru pe care Sfîntul Pavel îl știa prea bine. De aceea, recomandarea făcută creștinilor din Corint, căuta să-l cruțe pe acesta de neplăceri sau chiar de unele violențe de limbaj.

Misiunea lui Timotei la Corint era aceea de a aminti credincioșilor din Biserica locală adevăratele căi întru Hristos ale Apostolului (I Cor. 4, 7). Aceste «*căi*» sînt, desigur, învățătura cea adevărată, totalitatea regulilor morale ale Evangheliei și trăirea lor de către Apostol, căruia trebuiau să-i urmeze corintenii⁷⁴ și de la care unii se abătuseră (Cf. I Cor. 5, 1). Una din caracteristicile acestor «*căi*» este aceea că sînt învățate de Apostolul neamurilor «*pretutindeni, în toată Biserica*» (πανταχοῦ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω)⁷⁵. Se distinge aici un criteriu esențial al aprecierii unei corecte învățături, acela al propovăduirii ei în Biserică. Timotei, ca unul ce era un martor statornic și aproape nelipsit de lângă Apostolul aflat într-o misiune neîntreruptă de propovăduire a adevărului evanghelic, era calificat, în cel mai înalt grad, pentru a da mărturie asupra permanentei și exactei propovăduiri a Apostolului. Acesta este și motivul pentru care i s-a încredințat o astfel de misiune, ceea ce ajută și mai mult la conturarea personalității și, mai ales, a rolului avut de Timotei în cadrul vastei acțiuni misionare a lui Pavel, dar și în Biserica Apostolică.

Din Corint, Timotei se reîntoarce în Efes⁷⁶ sau în Macedonia⁷⁷ (II Cor. 1, 1, 19 ; Fapte 20, 1—5), pentru a-l întîlni pe Pavel. În orice caz, el se numără printre însoțitorii Apostolului, care-l conduceau la Troa (Fapte 20, 4, 6), unde Apostolul neamurilor, găsind «*ușa deschisă în Domnul*» pentru Evanghelia lui Hristos, a desfășurat o frumoasă activitate misionară (I Cor. 4, 17 ; Fapte 20, 7 ș.u.). În continuare, grupul misionarilor creștini, printre care se numără și Timotei, a fost condus, de Sfîntul Pavel și celelalte Biserici din Macedonia și Grecia, atît de dragi inimii lui, Bisericile din Filipi, Bereea, Tesalonic. Din Filipi⁷⁸ a fost, probabil, scrisă Epistola a II-a către Corinteni, «*cea mai frumoasă*

74. E.-B. Allo, *op. cit.*, p. 78.

75. Întîlnit numai aici în Epistolele Sfîntului Apostol Pavel.

76. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 555 ; H. Lesêtre, *art. cit.*, col. 2218.

77. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 50.

78. Dr. V. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 556

pagină de elocvență ieșită de sub pana lui Pavel»⁷⁹. Timotei este, cel mai probabil, acela căruia i s-a dictat această Epistolă și care a transcris-o pe foaia de papirus⁸⁰.

În fruntea Epistolei (1, 1), alături de numele Sfântului Pavel, se citește și numele lui Timotei, ca unul care, alături Sf. Pavel și Sf. Silvan, le propovăduise pe Iisus Hristos, cum spune însuși Apostolul neamurilor (1, 19). El îl va însoți pe Pavel în călătoria spre Corint, de unde este scrisă Epistola către Romani, în care este amintit și Timotei, numit de Apostol «cel împreună lucrător cu mine» (Rom. 16, 21). Aici Apostolul va petrece primele trei luni ale anului 58 în așteptarea primăverii, pentru a se reîntoarce la Ierusalim⁸¹, pe mare.

Dorind să petreacă Cincizecimea la Ierusalim, Apostolul urcă spre Macedonia cu un grup de ucenici, între care și Timotei (Fapte 20, 4). Dar în timp ce aceștia se imbarcă imediat pentru Troa⁸², Sf. Pavel și Luca rămân la Filipi (Fapte 20, 6). După numai cinci zile, întregul grup se reîntâlnește la Troa unde sărbătorește Paștele și unde grupul rămîne șapte zile. De aici grupul ucenicilor se îndreaptă cu corabia spre Assos, un mic port în apropierea Troadei, unde îl reîntâlnesc pe Apostolul Pavel venit aici pe jos, «cum rînduise el» (Fapte 20, 13). De aici, pe mare, micul grup se îndreaptă spre insula Mitilene (Fapte 20, 14), iar apoi spre Chios (patria lui Homer), Samos, Troghilion și Milet. Sfântul Pavel va ocoli Efesul «ca să nu i se întîrzie să întîrzie în Asia pentru că se grăbea să fie, dacă-i era cu putință, la Ierusalim de ziua Cincizecimii» (Fapte 20, 16).

Întîlnirea Sfântului Pavel cu preoții Bisericii din Efes, chemați la Milet (Fapte 20, 17) i-a prilejuit lui Timotei revederea multora din cunoscuții săi din rîndul slujitorilor bisericești din Efes, cu care, desigur, legase multe prietenii, în timpul șederii sale la Efes, împreună cu Sfântul Pavel, cînd acesta a propovăduit doi ani în școala lui Tiranus (Fapte 19, 9).

Mergînd mai departe pe apă, după despărțirea de preoții din Efes, micul grup condus de Sfântul Pavel a făcut o oprire pe insula Cos, iar de acolo a călătorit la Patara Licie⁸³. De aici grupul se îndreaptă cu corabia spre Siria, coborînd la Tir (Fapte 21, 1—3), port fenician, unde Sfântul Pavel și ucenicii săi se bucură de foarte bună primire. Aici au rămas 7 zile, după care s-au îndreptat spre Ptolemaida și, de acolo, după o oprire de o zi, spre Cezareea, unde au rămas mai multe zile (Fapte 21, 8—13). Ajunși la Ierusalim, Sfântul Pavel și însoțitorii au fost bine primiți de frați (Fapte 21, 15—17). A doua zi după sosire, Sfântul Pavel și micul său grup de însoțitori, au fost primiți de Iacov, episcopul cetății sfinte, și de preoții din Ierusalim (Fapte 21, 19), în fața cărora Sfântul Pavel a arătat «cu de-amănuntul ce a făcut Dumnezeu între neamuri, prin slujirea lui» (Fapte 21, 19). Timotei a participat la aceste

79. H. Lesêtre, *art. cit.*, col. 2219.

80. *Ibidem*.

81. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 50; H. Lesêtre, *art. cit.*, col. 2219—2220; Dr. V. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 556.

82. Distanța dintre Troa și Assos este de 40 de km.; cf. Henri Metzger, *op. cit.*, p. 46—47.

83. H. Metzger, *op. cit.*, p. 49.

momente de o solemnitate aparte, ținînd seama de autoritatea deosebită a episcopului Iacov din Ierusalim, unul din stîlpii Bisericii (Gal. 2, 9), care era prezent mereu în cetatea sfîntă (Gal. 1, 19), autorul Epistolei care-i poartă numele 1, 1), cel ce a prezidat Sinodul apostolic (Fapte 15, 13), supranumit pentru înțelepciunea și priceperea sa, în conducerea treburilor Bisericii «Cel Drept»⁸⁴.

Chiar dacă, în continuare, numele lui Timotei nu mai este amintit în Faptele Apostolilor, este aproape sigur că ilustrul ucenic al Apostolului neamurilor l-a însoțit pe acesta la Cezareea Palestinei (23, 33)⁸⁵ și se va fi numărat, desigur, printre aceia care au primit învoire de la procuratorul Felix să vină să-i fie de folos Sfîntului Pavel. Textul spune precis că Sfîntului Pavel să i se lase tihnă și (sutașul) să nu oprească pe «*nimeni dintre ai lui* ca să vină să-i slujească» (Fapte 23, 23). Prezența lui Timotei alături de Sfîntul Pavel în cei doi ani (58—60), petrecuți la Cezareea (Fapte 23, 27) este cu atît mai posibilă, cu cît acesta era foarte bine cunoscut iudeo-creștinilor din Ierusalim și Iudeea (Evrei 13, 23)⁸⁶. E foarte posibil, de asemenea, că Timotei se va fi numărat printre cei ce l-au însoțit pe Apostol în drumul său spre Roma (Fapte 27, 1 ș.u.). Este, în orice caz, sigur că el s-a aflat lîngă Apostol în timpul primei sale captivități în capitala imperiului (61—63)⁸⁷. El este amintit alături de Apostol în fruntea Epistolelor către Filimon, Coloseni și Filipeni, care au fost scrise de la Roma, în timpul primei captivități a lui Pavel.

În Epistola către Filipeni, Sfîntul Pavel scrie: «Nădăjduesc întru Domnul Iisus că voi trimite pe Timotei la voi, ca și eu să fiu cu inima bună, aflînd vești despre voi» (2, 9). Apostolul îi face, în continuare, ucenicului său iubit un elogiu pe care nu-l mai întîlnim nicăieri în Epistolele sale: «*Căci nu am pe nimeni altul*, spune autorul Epistolei către Filipeni, *la un gînd cu mine și care să vă poarte grijă cu adevărat*. Fiîndcă toți caută ale lor, nu ale lui Iisus Hristos. *Dar încercarea lui o cunoașteți, căci împreună cu mine a slujit la propășirea Evangheliei, întocmai ca un copil, lîngă tatăl său*» (2, 20—22). Din acest text se constată că, o dată cu trecerea anilor, prețuirea Apostolului față de ucenicul său din Litra creștea neîncetat. «Erau și alții pe care putea să-i trimită (la filipeni), spune Sf. Ioan Hrisostom, comentînd cuvintele Apostolului, dar niciunul nu era ca acesta»⁸⁸. Venind Timotei la Filipi însemna că a venit însuși Apostolul Pavel căci aceștia sînt amîndoi «la un gînd»⁸⁹, identitatea ideilor și acțiunilor caracterizînd raporturile dintre dascăl și ucenic. «Cuvenite sînt laudele aduse aici fericitului Timotei», exclamă Teodoret al Cirului⁹⁰. Filipenii trebuie să arate lui Timotei mare cinste, ca unul care este ca un fiu al Apostolului neamurilor⁹¹, spune Sf. Ioan Hrisostom, amintind și cuvintele Apostolului din I Corinteni

84. Prof. Iustin Moisescu. *Ierathia bisericască...*, p. 53.

85. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 556; C. Toussaint, *art. cit.*, col. 2217.

86. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 556.

87. *Ibidem*; C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 51; J. Jeremias, *op. cit.*, p. 1.

88. *Com. la Filip.*, Migne, P.L., LXII, 247.

89. *Ibidem*, coloana 246.

90. *Com. la Filip.*, Migne, P.G., LXXXII, 576.

91. Sf. Ioan Hrisostom, *Com. la Filip.*, Migne, P.G., LXII, 247.

(16, 10): «Iar de va veni Timotei, vedeți să fie fără teamă la voi, căci lucrează ca și mine lucrul Domnului».

Nu se poate ști dacă Timotei a putut sau nu să împlinească această nouă misiune care urma să-i fie încredințată de Sfintul Pavel. Mai curînd se poate presupune că el nu a putut să vină la Filipii cum ar fi dorit Apostolul, căci din Epistola către Evrei (13, 23), rezultă că a fost și el închis la Roma și liberat, urmînd să vină împreună cu Sfintul Pavel la ei curînd⁹². Oricum, mișcătoarele cuvinte și caldele aprecieri ale Apostolului, la adresa lui Timotei au rămas ca o mărturie a unei incomparabile prețuiri de care ucenicul s-a bucurat în fața dascălului său. Astfel portretul unui ucenic apostolic este întregit în mod deplin și stă mărturie nu numai unei legături pe care învățătura evanghelică o poate stabili între doi slujitori ai ei, ci și folosului pe care o astfel de strînsă prietenie o poate aduce propășirii Bisericii în toate privințele. Această unică și neasemuită afecțiune care a unit inimile și, pînă la un punct, destinele a doi slujitori ai Bisericii din epoca apostolică, va rămîne pururi un model pentru dragostea și unitatea de gînd și de simțire care trebuie să caracterizeze raporturile dintre dascăl și ucenic în Biserica lui Hristos.

Această pilduitoare legătură și colaborare dintre cei doi slujitori ai Evangheliei din epoca apostolică și-a aflat un amplu ecou și o desăvîrșită expresie în slujba Sfintului Timotei cuprinsă în Minei la 22 ianuarie, cînd Biserica Ortodoxă face pomenirea acestuia. Timotei este înfățișat în această carte ca «mlădiță plăcută... înfiată de dumnezeiescul Pavel»⁹³, ca «ucenic al înțeleptului Pavel», de la care a învățat cele dumnezeiești și «în chip neîndoielnic credința pînă la sînge», ca «Apostol împreună cu dumnezeiescul Pavel», «rază luminoasă» a lui Pavel care strălucește ca soarele, «împreună ostaș» cu Pavel, «ucenicul cel neînduplecat al dumnezeiescului Pavel, mergînd pe urmele învățătorului său».

4. Intrarea în ierarhia bisericească

După eliberarea Sfintului Pavel din prima captivitate romană, știrile despre Timotei nu sînt aduse la cunoștință numai din Epistolele pe care i le adresează acesta. Astfel aflăm din I Timotei (1, 3) că, în cursul călătoriei pe care Apostolul a făcut-o în Orient, Timotei aflîndu-se neîncetat alături de el, l-a rînduit cîrmuitor al Bisericii din Efes. Aici Timotei a rămas permanent pînă în clipa în care Apostolul neamurilor, simțindu-și sfîrșitul aproape, l-a chemat la sine, în cursul celei de-a doua captivități romane (II Tim. 4, 9, 21). Această chemare a avut un caracter excepțional și, fără nici o îndoială, Timotei s-a reîntors după martiriul Apostolului, la Efes, unde și-a continuat activitatea în fruntea Bisericii din acest oraș, ca episcop.

În lumina considerațiilor de mai sus asupra lucrării desfășurate de Timotei alături de Pavel, înainte de așezarea sa în fruntea Bisericii din

92. Dr. V. Gheorghiu, *op. cit.*, p. 556.

93. *Mineiul pe Ianuarie*, ediția a V-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, Stihira stihioavnei, p. 338—343.

Efes, se va putea trata și înțelege mai ușor intrarea sa în ierarhia bisericească.

Din Faptele Apostolilor (16, 1; 17, 14, 15; 18, 5; 19, 22; 20, 4) și din celelalte Epistole ale Sfântului Apostol Pavel (Rom. 16, 21; I Cor. 4, 17, 16, 10; II Cor. 1, 1; 1, 19; Fil. 1, 1; 2, 19; Col. 1, 1; I Tesal. 1, 1; 3, 2, 6; II Tesal. 1, 1) nu rezultă în mod direct că Timotei se număra printre slujitorii bisericești. Dar dacă avem în vedere lunga perioadă pe care acesta o petrece în preajma Apostolului⁹⁴, în care, fără îndoială în prima parte a ei, Timotei a făcut o rodnică și binefăcătoare ucenicie ca și numeroasele însărcinări primite din partea Apostolului din care cele relatate în Epistolele pauline sînt doar o parte, ca și caracterul acestora, nu putem decît să tragem concluzia că Timotei primise, de mult timp, cel puțin harul diaconiei și al preoției, care-l îndreptătesc să participe la viața comunităților bisericești pe care le vizita singur sau împreună cu Apostolul neamurilor, cu depline puteri și drepturi. Așa se explică acele titluri pe care le primește din partea Sfântului Apostol Pavel: «diacon al lui Dumnezeu» și «împreună lucrător cu noi la Evanghelia lui Hristos» (I Tes. 3, 2; Rom. 16, 21; Fil. 2, 22; cf. Fapte 19, 22), din care se desprinde cu claritate ideea că Timotei primise harul preoției cel puțin în primele trepte ale ierarhiei bisericești. Misiunile pe care Timotei le avea de îndeplinit la Tesalonic unde trebuia să-i îndemne și să-i întărească pe frați în credința lor, ca nimeni să nu se clatine în fața necazurilor (I Tes. 3, 2—3), la Corint, unde trebuia să le aducă aminte credincioșilor căile Apostolului și cum învață acesta pretutindeni în toată Biserica (I Cor. 4, 17), nu puteau fi încredințate decît unui slujitor bisericesc care avea harul preoției și, deci puterea de a predica în Biserică. Dovada directă și categorică a faptului că Timotei fusese hirotonit este cuprinsă în cele două Epistole pe care i le adresează Apostolul neamurilor și care îi poartă numele. În prima Epistolă pe care o primește de la Sfântul Apostol Pavel, lui Timotei i se amintește: «Nu nesocoti harul din tine, care ți s-a dat, prin proorocie, cu punerea mîinilor cetei mai marilor preoților» (I Tim. 4, 14)⁹⁵. În cea de-a doua Epistolă, Apostolul îi scrie ucenicului său iubit: «Îți aduc aminte să aprinzi mai mult din nou harul lui Dumnezeu care este în tine, prin punerea mîinilor mele» (1, 6). Din cel de-al doilea text (II Tim. 1, 6), rezultă că Timotei a primit harul (χάρισμα)⁹⁶ preoției prin punerea mîinilor Sfântului Apostol Pavel, iar din textul I Timotei 4, 14, reiese că Timotei a fost hirotonit de ceata mai marilor preoți (πρεσβυτέρων)⁹⁷. Deci Apostolul nu vorbește în cele două texte de unul și același mo-

94. Circa 20 de ani. Vezi C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 52.

95. Traducerea este cea a Prof. Iustin Moiesescu, (*Ierarhia bisericească...*, p. 59), care a fost preluată și de Noul Testament cu Psalmii, Editura Institutului Biblic, București, 1979, p. 488.

96. Vezi, pe larg, sensul exact pe care trebuie să-l primească acest termen în cele două texte de mai sus la Prof. Iustin Moiesescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 58; nota 3; C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale d'après Saint Paul*, col. «Lectio divina», Paris, 1954, p. 58—59. Această lucrare va fi citată prescurtat: *Spiritualité sacerdotale...*

97. Vezi lămurirea acestei noțiuni la Prof. Iustin Moiesescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 59—62.

ment, acestea nefiind paralele⁹⁸; ele se referă la hirotonia lui Timotei ca diacon și ca episcop⁹⁹.

Epistola a doua către Timotei are într-o mult mai mare măsură decât prima un caracter particular¹⁰⁰, legăturile directe, personale dintre cei doi fiind de mai multe ori evocate în această a doua epistolă paulină. De aceste începuturi ale conlucrării dintre Sf. Pavel și Timotei se leagă, fără îndoială, momentul hirotonei la care se referă Apostolul în II Timotei (1, 6).

Ținând seama de aceste circumstanțe și de bunele mărturii pe care Timotei și le agonisise din partea fraților din Litra și Iconiu (Fapte 16, 2), hirotonirea acestuia a putut avea loc, îndată după alegerea lui Timotei în grupul ucenicilor și colaboratorilor lui Pavel (Fapte 16, 3)¹⁰¹, pentru a-l înlocui pe Ioan Marcu¹⁰², plecat împreună cu Barnaba spre Cipru (Fapte 15, 39). Or, în această epocă, Timotei nu a putut să fie hirotont decât ca diacon¹⁰³, ținând seama de tinerețea acestuia, ca și de lipsa sa de experiență în propovăduirea Evangheliei.

Nu se cunoaște momentul hirotonirii lui Timotei ca preot. Este de presupus însă că tot Apostolul neamurilor este acela care și-a pus mîinile peste el pentru a-i împărtăși harul preoției, treapta a doua a ierarhiei bisericești¹⁰⁴. În epoca apostolică, hirotonia preoților era un fapt obișnuit, o practică normală, curentă, o dată cu înființarea Bisericilor fiind rînduiți și preoții pentru obștea fraților care participau intens la viața de rugăciune și de împărtășire a harului mîntuitor prin Sfintele Taine, mai ales prin Sfînta Euharistie. Existența preoților este atestată de timpuriu la Ierusalim (Fapte 11, 30; cf. 15, 4, 6, 23; 21, 17—18) și în alte cetăți în care luaseră ființă Biserici creștine (Fapte 14, 23; cf. și 20, 17). Participarea Sfîntului Pavel și a ucenicilor săi la viața liturgică atît de intensă (cf. Fapte 20, 7) a comunităților bisericești impunea ca însoțitorii Apostolului să fie hirotoniți în treapta preoției, îndeosebi pentru a putea să săvîrșească Sfînta Euharistie pentru noii botezați și pentru a îndruma pe primii preoți așezați în această slujire din rîndul credincioșilor, proaspăt intrați în Biserică. Oficiul diaconiei era legat mai ales de lucrarea de slujire la mesele frățești (Fapte 6, 1—3). Prin natura ei, slujirea diaconilor impunea ca cei ce o ocupau să fie legați de o comunitate oarecare, posibilitatea lor de mișcare fiind astfel limitată. De aceea există puternice îndreptățiri să se considere că Timotei, însoțitor permanent al Sfîntului Pavel, ar fi putut fi hirotont în treapta preoției în momentul în care el a fost trimis în misiune la Tesalonic (I Tes. 3, 2)¹⁰⁵ și cînd Apostolul îi dă numele de «slujitor al lui Dum-

98. cf. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 56—57; A. Médebielle, *Timothée et Tite (Épîtres à)*, în *Dictionnaire de Théologie catholique. Fascicules CXXXIX—CXL*, Paris, 1946, col. 1109—1110.

99. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 58.

100. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 3.

101. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 58.

102. C. Spicq, *Spiritualité sacerdotale...*, p. 58—59.

103. Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 58; vezi comentarul la acest text.

104. *Ibidem*, p. 59.

105. În prima jumătate a anului 51; C. Spicq, *St Paul, les Épîtres pastorales*, vol. I, p. 50.

nezeu». Numai avînd acest har, era îndreptătit și putea să îndeplinească misiunea de a întări și de a îndemna pe credincioșii din Tesalonic ca nimeni să nu se clatine în credință. (I Tes. 3, 2—3). În orice caz, este sigur că, înainte de a fi fost hirotonit ca episcop (cum rezultă din I Tim. 4, 14), Timotei fusese deja hirotonit ca preot.

Hirotonia lui Timotei ca episcop este, fără îndoială, legată de așezarea lui în fruntea Bisericii din Efes. Această hirotonie a fost săvîrșită nu numai de Apostolul neamurilor ca în cazul primirii harului diaconiei și, desigur, și al preoției, ci și de ceata mai marilor preoților, expresie care e un echivalent din cele mai potrivite pentru termenul grecesc *πρεσβυτέριον* întilnit la I Timotei 4, 14. Acest termen care, întotdeauna, a însemnat «adunarea celor mai mari, ceata cîrmuitorilor»¹⁰⁶, spre sfîrșitul epocii apostolice ar putea să desemneze «un număr restrîns de slujitori bisericești din treapta cea mai înaltă a preoției». Ținînd seama de faptul că, în ultima parte a epocii apostolice, întilnim cu numele de preoți, nu numai pe episcopi, dar și pe unii din Apostoli; «din ceta aceasta a mai marilor preoților puteau face parte și unii și alții»¹⁰⁷. În epoca în care a fost scrisă Epistola către Galateni (anul 55)¹⁰⁸, în Biserică era constituit un nucleu de cîrmuitori, numiți de Apostolul Pavel «cei mai de seamă» (*οἱ δοκοῦντες*)¹⁰⁹, în fața cărora a venit Sfîntul Pavel și le-a arătat Evanghelia pe care o propovăduia la neamuri, ca nu cumva să fi alergat sau să alerge în zadar (Gal. 2, 2, 6, 9). Sfîntul Apostol Pavel numește în acest sens pe Iacov, episcopul Ierusalimului, pe Petru și Ioan, Apostolii Mîntuitorului, socotiți toți trei stîlpi ai Bisericii (Gal. 2, 9). Cuvintele folosite de Sfîntul Pavel pentru arătarea poziției deosebite a celor trei în epoca apostolică «*socotiți a fi stîlpi*» (Gal. 2, 9), arată că «acest titlu nu este creația Sfîntului Pavel, ci el circula deja în Biserică, fiind aplicat celor trei persoane menționate»¹¹⁰. Cum Sfîntul Apostol Pavel păstra o permanentă legătură cu Biserica Ierusalimului, unde cei trei puteau fi găsiți adesea (Gal. 2, 1, 9; cf. Fapte 18, 22; 21, 18), Timotei a putut să fie înfățișat și celor trei «stîlpi» cu prilejul întîlnirilor pe care aceștia le-au avut cu Sfîntul Pavel. De aceea nu este exclus ca cei trei să fi făcut parte și să fi condus soborul care a hirotonit pe Timotei ca Episcop¹¹¹, din care, desigur, nu putea să lipsească Sfîntul Apostol Pavel, dascălul și părintele său spiritual.

5. Episcop al Efesului

Ca urmare a hirotonirii în episcop Timotei a rămas în Efes (I Tim. 1, 4), spre a-și îndeplini îndatoririle care decurgeau din noua calitate pe care o avea în Biserica din Efes și, probabil, și în Bisericile din împrejurimi¹¹². El avea îndatorirea de a hirotoni preoți și pentru celelalte Biserici din Asia (I Tim. 3, 1 ș.u.; cf. Fapte 19, 10; 20, 25).

106. Prof. Iustin Moiescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 60. 107. *Idem*, p. 61.

108. Pr. Dr. Asist. Vasile Mihoc, *op. cit.*, p. 23. 109. *Ibidem*, p. 67, 72.

110. *Ibidem*, p. 80.

111. Prof. Iustin Moiescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 62.

112. *Ibidem*, p. 56; Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 558; E. Jacquier, *Histoire des livres du Nouveau Testament*, vol. I, *Les Epîtres de Saint Paul*, col. a X-a, Paris, 1924, p. 394.

Întreaga tradiție bisericească afirmă că Timotei a fost cel dintâi episcop al Efesului¹¹³. Eusebiu de Cezareea afirmă că Timotei a fost primul episcop al Efesului, așa cum Tit a fost primul episcop al Cretei¹¹⁴. Sfântul Ioan Hrisostom precizează că Sfântul Apostol Pavel le-a trimis Epistole (lui Timotei și lui Tit) tocmai fiindcă ei aveau însărcinarea de a păstori Biserici¹¹⁵. Tot Sfântul Ioan Hrisostom precizează categoric că Timotei a fost hirotonit episcop¹¹⁶; la fel afirmă și Teodoret al Cirului¹¹⁷, Ecumeniu¹¹⁸, Teofilact¹¹⁹. În slujba din Minei consacrată Sfântului Timotei, acesta este înfățișat ca «arhiereu vrednic de creștinătate»¹²⁰, ca episcop al Efesului așezat de Pavel¹²¹, ca «vrednic de treapta îngerească»¹²² (a episcopiei) etc.

Că Timotei nu a fost un simplu locuitor apostolic¹²³ se poate constata și din atribuțiunile pe care le avea de îndeplinit. Astfel, el avea îndatorirea de a hirotoni preoți și diaconi (I Tim. 3, 1—16; 5, 22; cf. și Tit 1, 5), pe care trebuia să-i disciplineze (I Tim. 5, 19); de a asigura o dreaptă recompensă a preoților care-și țin bine dregătoria, care se consacră în întregime slujirii preoțești, îndeosebi propovăduirii și învățăturii (I Tim. 5, 17). Acestor atribuții, care aparțin, prin excelență, episcopului, li se adaugă, potrivit Epistolelor pastorale, altele care arată, de asemenea, funcțiunea de episcop pe care Timotei o îndeplinea la Efes. Dintre acestea, trebuie amintită îndatorirea lui Timotei de a păzi, fără nici o știrbire, învățătura cea dreaptă asupra căreia Apostolul stăruiește îndelung în Epistolele pe care le adresează ucenicului său iubit. Această învățătură se definește mai întâi ca fiind propovăduită de Apostol (II Tim. 1, 13) «cu mulți martori de față» (II Tim. 2, 2) și care sălășluiește în «Biserica Dumnezeului Celui viu, stîlp și temelie adevărului» (I Tim. 3, 15). Timotei, ca episcop, este depozitarul oficial, că-

113. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 1.

114. *Hist. Eccles.*, III, 4, în Migne, P.G., XX, 220; cf. și *Istoria bisericească și Viața lui Constantin cel Mare*, de Eusebiu, episcop de Cezareea, traduse în românește de Iosif, fost Mitropolit Primat, București, 1896, p. 62.

115. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXII, 503; cf. Teodor de Mopsuestia, *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXVI, 937.

116. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXII, 565.

117. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., LXXXII, 804.

118. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., CXIX, 137, 172, 201.

119. *Com. la I Tim.*, Migne, P.G., CXXV, 60, 92, 93; vezi și Ambrosiaster, *Com. la I Tim.*, Migne, P.L., XVII, 487.

120. *Mineiul pe Ianuarie*, ediția citată, p. 338. (Slavă la stihurile vecerniei).

121. *Ibidem*. Sinaxar, p. 344.

122. *Ibidem*. *Canonul Apostolului*, cîntarea a 8-a, p. 346.

123. Criticii protestanți au negat autenticitatea Epistolelor pastorale pentru motivul că aceste scrieri ar oglindi o dezvoltare a ierarhiei bisericești care ar corespunde mai curînd primei jumătăți a secolului al II-lea, decît începutul celei de a doua jumătăți a secolului I, comparabilă cu cea descrisă de Sf. Ignatie Teoforul (vezi *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. de Pr. D. Fecioru, în colecția «Părinți și Scriitori bisericești», 1, Editura Institutului Biblic, București, 1979, *Epistola către Magnezieni*, V, 1, p. 166; *Epistola către Filadelițeni*, IV, p. 179; *Epistola către Smirneni*, VIII, 1, 2, p. 184). În fața acestor obiecțiuni, unii teologi catolici susțin că Timotei nu a fost propriu-zis episcop al Efesului, că, în această epocă, «episcopatul nu era încă constituit» (F. Prat, *op. cit.*, vol. I, p. 391), că Timotei și Tit nu sînt decît «reprezentanții și intermediarii» provizorii, «vicarii» Sfîntului Apostol Pavel (C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 37), că misiunea lor la Efes și în Creta este temporală și n-are nimic comun cu episcopatul autonom și sedentar (A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1071—1072). A se vedea, pe larg, motivele pentru care opinii ca cele de mai sus trebuie respinse, la Prof. Iustin Moisescu, *Ierarhia bisericească...*, p. 55—56.

ruia i s-a încredințat această învățătură, «comoara ce ți s-a încredințat» — I Tim. 6, 20), ca unui răspunzător de ea înaintea lui Dumnezeu (II Tim. 1, 14). Această învățătură care este «comoara cea bună» i-a fost încredințată lui Timotei spre a fi păzită «cu ajutorul Sfântului Duh Care sălășluiește întru noi» (II Tim. 1, 14), afirmație de o deosebită valoare a harului primit la hirotonirea ca episcop a lui Timotei. Acest har primit de episcopul Efesului «în Hristos Iisus», este puterea care îl întărește pe Timotei în lucrarea de transmitere mai departe a învățaturii apostolice, primită de la Pavel, cu mulți martori de față (II Tim. 2, 1—2). Mai ales în această păzire a dreptei învățături se vedește puterea harului primit de Timotei la hirotonirea sa ca episcop (I Tim. 4, 14, 16). Timotei va putea fi «bun slujitor al lui Hristos Iisus», dacă se va hrăni «cu cuvintele credinței și ale bunei învățături» (I Tim. 4, 6). În slujba acestei învățături se află episcopul Timotei al Efesului pe care trebuie s-o păzească de toate primejdiile de care este amenințată. Astfel el trebuie să ferească această învățătură de cei care iau aminte la nesfârșitele înșirări de genealogii (I Tim. 1, 4; 4, 7); de cei care rătăcind, «s-au întors spre deșartă vorbire» (I Tim. 1, 4; II Tim. 2, 14); de cei care iau aminte «la duhurile cele înșelătoare și la învățăturile demonilor» (I Tim. 4, 1); de îngîmfații care, îndepărtîndu-se de «cuvintele cele sănătoase ale Domnului nostru Iisus Hristos și de învățătura cea după dreapta credință», suferă de boala discuțiilor și a cîrtirilor de cuvinte din care pornesc gîlcevile necurmăte ale acelor care socotesc că evlavia este mijloc de cîștig (I Tim. 6, 4—5); de cei care avînd înfățișarea adevăratei credințe, tăgăduiesc puterea ei (II Tim. 3, 5); de cei care nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci — dornici să își desfășeze auzul — își vor îngrămădi învățători după poftele lor (II Tim. 4, 3).

Pentru Sfântul Pavel, ajuns aproape de capătul «călătoriei», problema fundamentală nu mai era aceea a dezbaterii marilor teme teologice ca în Epistolele anterioare, nici aceea a propovăduirii în alte ținuturi, căci toate acestea făcuseră obiectul întregii lui activități, atît de laborioasă și de vastă. În acești ani, cînd sînt scrise Epistolele pastorale, Apostolul neamurilor era adînc preocupat de problema succesiunii și transiterii de la sine la ucenici a puterii învățătoarești și a însăși învățaturii evanghelice, de acestea depinzînd în totalitate încununarea lungii și neasemuitei sale lucrări misionare, dar și viitorul Bisericii, al învățaturii acesteia care trebuia să fie preluată și transmisă în toată autenticitatea și curăția ei apostolică.

În planul succesiunii și transiterii în continuare a zestrei de învățătură a Bisericii, a comorii acesteia, urzit cu grijă de Apostolul neamurilor, Timotei ocupă, alături de Tit, un loc central, el fiind, în clipa dispariției Sfântului Pavel, unul din cei mai demni și mai autorizați succesori spirituali ai marelui Apostol.

Relația specifică și absolut unică dintre Sfântul Pavel și Timotei este de natură să ne explice multe din datele Epistolelor pe care i le

adrează¹²⁴. Sînt, de exemplu, unele expresii și îndemnuri pe care Apostolul le adresează ucenicului său, care, dacă între autor și destinatar n-ar fi existat acea negrăită identitate de gânduri, sentimente și trăiri, subordonată în totalitate slujirii lui Hristos și Evangheliei Sale, ar fi putut să devină supărătoare lui Timotei. Printre acestea cităm: «Nu fi nepăsător față de harul care este în tine» (I Tim. 4, 14). «Păstrează-te curat» (I Tim. 5, 22). «Să aprinzi mai mult din nou, harul lui Dumnezeu care este în tine» (II Tim. 1, 6). «Nu te rușina de a mărturisi pe Domnul nostru, nici pe mine» (II Tim. 1, 8). «Silește-te să te arăți încercat... lucrător cu fața curată» (II Tim. 2, 15). «Fuși de poftele tineretelor» (II Tim. 2, 22) etc.

Dar Sfîntul Pavel știe cui adresează aceste îndemnuri, care, peste timp, au devenit componente ale unei pedagogii pastorale de o inestimabilă valoare și mijloace de o mare eficiență educativă în lucrarea de călăuzire a activității tinerilor slujitori bisericești îndeosebi. Accentul apăsător pus de Apostolul neamurilor pe comportamentul păstorului, care trebuie să fie fără pată, e de natură să sublinieze importanța concordanței, a unității între cuvînt și faptă în deplina reușită a lucrării slujitorului bisericesc.

De persoana lui Timotei și de lucrarea acestuia, Sfîntul Apostol Pavel leagă multe din preocupările și nădejdiile sale privind viitorul Bisericii din Asia. De aici franchețea, modul deschis în care i se adresează episcopului din aceste locuri, exprimarea fără nici un echivoc a îndrumărilor și chiar a temerilor care-l stăpîneau în legătură cu viitorul Bisericii, legat în mod necesar și de comportamentul acelor oameni așezați să îndeplinească rosturi de înaltă răspundere în fața credincioșilor. De aici tonul solemn, cuvîntul care conștură pe destinatar, legîndu-l și îndatorîndu-l față de Hristos și de lucrarea Sa la îndeplinirea exemplară a îndatoririlor pastorale: «Eu te îndemn stăruitor în fața lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos, Care va să judece viii și morții... propovăduiește cuvîntul...» (II Tim. 4, 1—2). «O, Timotei, păzește comoara ce ți s-a încredințat» (I Tim. 6, 20). «Îți poruncesc înaintea lui Dumnezeu... și înaintea lui Iisus Hristos..., să păzești porunca fără pată pînă la arătarea Domnului nostru Iisus Hristos» (I Tim. 6, 14). Se va observa din II Tim. 4, 1—2 și din I Tim. 6, 14, că, deși Apostolul scrie lui Timotei, perspectiva sa este eshatologică și ea îmbrățișează întreaga istorie a Bisericii, constituindu-se în chemare către toți slujitorii bisericești, actul succesiunii apostolice și al transiterii învățăturii constînd tocmai în predarea o dată pentru totdeauna a întregii puteri spirituale și a întregului adevăr de credință. În persoana lui Timotei se săvîrșește, tainic, această transmitere și succesiune, iar Epistolele adresate de Sfîntul Pavel sînt documente providențiale ale acestui act de o excepțională valoare și importanță.

124. O lucrare deosebită privind importanța relațiilor directe și personale dintre Apostolul neamurilor și Timotei și Tit, ca și lumina pe care acestea o aruncă asupra celor trei Epistole pastorale, aparține lui S. de Lestapis, care în *L'énigme des Pastorales de Saint Paul*, Paris, 1976 (468 p.), analizează îndeaproape aceste relații pe care le subînțelege în termenul «*Personalia*» (cuvînt latin — un adjectiv neutru plural, singularul fiind «personale»).

Într-o astfel de lumină trebuie văzute și celelalte îndatoriri care-i revin lui Timotei, în Biserica Efesului.

În această calitate a sa, era îndatorat să fie tuturor și în toate împrejurările pildă (τύπος): «Fă-te pildă credincioșilor cu cuvîntul, cu purtarea, cu dragostea, cu duhul, cu credința, cu curăția» (I Tim. 5, 12; cf. Tit 2, 7). Timotei trebuie să știe cum să se poarte în casa lui Dumnezeu (I Tim. 3, 15), deoarece spre el privesc toți ochii, fiind după cuvîntul Mîntuitorului «lumina lumii» și «sarea pămîntului» (Mat. 5, 13—14). În persoana și purtarea sa trebuie să-și găsească locul toate virtuțile: blîndețea, îngăduința, dreptatea, credința, dragostea, pacea (II Tim. 2, 22—25; cf. I Tim. 6, 11), răbdarea, perseverența (II Tim. 2, 3; 3, 10; 4, 2). Timotei se va arăta astfel înaintea lui Dumnezeu lucrător încercat cu fața curată (II Tim. 2, 15), ca un împlinitor al lucrului evanghelistului (II Tim. 4, 5).

Una din îndatoririle de bază ale episcopului în Biserică este și aceea a conducerii și organizării slujbelor liturgice în care sens Apostolul neamurilor, îl îndeamnă să facă cereri, rugăciuni, mijlociri, mulțumiri pentru toți oamenii, pentru cei ce sînt în înalte dregătorii (I Tim. 2, 1—2); cum trebuie să se roage bărbații («ridicînd mîini sfinte, fără minie și fără șovăire» — I Tim. 2, 8); cum trebuie să se roage femeile, care trebuie să fie îmbrăcate cuviincios, avînd drept podoabă sfiala, cumînțenia și fapta bună, nu părul împletit sau giuvaerurile de preț (I Tim. 2, 9—10). Deci, tot ce privește desfășurarea cultului public: felul și conținutul rugăciunii, ținuta fizică și morală a bărbaților și a femeilor în biserică sau ori în ce alt loc își vor face rugăciunile, cad în grija lui Timotei în calitatea sa de episcop.

Cît privește *durata șederii sale la Efes ca episcop*, din Noul Testament nu rezultă cît timp a rămas Timotei acolo. Aceasta nu se poate afla în mod direct nici în cele două Epistole pe care Apostolul neamurilor le-a trimis ucenicului său iubit. Dar întregul conținut al acestor două Epistole, tonul lor, felul în care sînt scrise, dovedesc că Timotei avea îndatorirea să rămînă la Efes timp îndelungat, practic cu termen nelimitat¹²⁵, *permanent*, iar împlinirea datoriilor sale acolo comportă o activitate neînteruptă și caracteristică episcopilor în Biserică și îndatoririle sale sînt în așa fel formulate de Apostol, încît să devină o călăuză veșnică pentru aceștia și să rămînă definitiv în tezaurul de învățătură al Bisericii. Apostolul nu se referă în aceste Epistole la aceste situații speciale pe care Timotei trebuia să le soluționeze, dintr-o însărcinare specială, ca la Tesalonic (I Tes. 3, 2), sau la Corint (I Cor. 4, 27), căci pentru aceasta ar fi primit instrucțiuni directe care ar fi făcut absolut de prisos o scrisoare. Adresîndu-i-se în scris, Apostolul neamurilor se referă la îndatoririle cele mai generale și, în consecință cele mai de durată, cărora trebuie să le dea curs Timotei, dar și ceilalți episcopi ai Bisericii care îi vor urma în această dregătorie bisericească. Astfel de îndrumări avem în cuvî-

125. Cei ce susțin că Timotei nu îndeplinește la Efes decît funcțiunea de vicar apostolesc afirmă că atît Timotei, cît și Tit, n-au fost decît înlocuitori ocazionali și temporari ai Apostolului, rămînînd pentru scurt timp la Efes sau în Creta (A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1072; cf. și F. Prat, *op. cit.*, p. 391).

tele : «Să te lupti lupta cea bună» (I Tim. 1, 18) ; «Fă-te pildă credincioșilor» (I Tim. 4, 12) ; «Ia aminte la tine însuși și la învățătură» (I Tim. 4, 16) ; «Păstrează-te curat» (I Tim. 5, 22) ; «Păzește comoara ce ți s-a încredințat» (I Tim. 6, 20) etc., îndemnuri care pun în evidență faptul că Timotei trebuia să rămână timp nelimitat la Efes, ceea ce Sfântul Apostol Pavel întărește și prin cuvintele : «Să păzești porunca ta fără pată, fără vină pînă la arătarea Domnului nostru Iisus Hristos» (I Tim. 6, 14 ; cf. II Tim. 1, 14 ; 4, 1), «Propovăduiește cuvîntul, stăruiește cu timp și fără timp..., căci va veni o vreme cînd nu vor mai suferi învățatura sănătoasă, ci... își vor grămădi învățători după poftele lor» (II Tim. 4, 2—3).

Faptul că Apostolul anunță pe Timotei că nădăjduiește¹²⁶ să-l viziteze (I Tim. 3, 14—15), la un termen pe care nu-l precizează sau că Timotei este chemat urgent și stăruitor la Roma pentru a-l vedea (II Tim. 4, 9, 21) înainte de martiriul său iminent (II Tim. 4, 6—8), nu zdruncină cu nimic caracterul de permanență al misiunii lui Timotei la Efes. Timotei ar fi putut, ca și Tit (cf. Tit 3, 12—13 ; cf. I Tim. 4, 10) să îndeplinească în mod excepțional unele însărcinări primite de la Apostolul neamurilor în cazul în care el ar fi fost, în unele situații, cel mai potrivit pentru împlinirea acestor însărcinări, dar misiunea sa permanentă în Biserică fusese stabilită odată pentru totdeauna : aceea de episcop al Efesului. Misiunea sa era cea de episcop, deoarece aceea de lociitor apostolesc, de vicar al Sfîntului Pavel *nu putea fi îndeplinită de nimeni, apostolia constituind o instituție unică în Biserică, ea fiind împărtășită în mod nemijlocit de Iisus Hristos* (Gal. 1, 1 ; cf. II Cor. 11, 23, 11—12)¹²⁷, cum nici Iisus Hristos nu poate să aibă vicar pe pămînt, El Însuși, fiind cu noi pînă la sfîrșitul veacurilor (Matei 28, 20)¹²⁸.

De aceea trebuie conchis că Timotei și-a petrecut restul zilelor la Efes, în fruntea Bisericilor de aici, conformîndu-se astfel dorinței Sfîntului Apostol Pavel și misiunii ce-i fusese încredințată. În orice caz este sigur că, cu puțin timp înainte de moartea mucenicească a Sfîntului Apostol Pavel, Timotei se afla la Efes, de unde este chemat la Roma de Apostolul neamurilor (II Tim. 4, 9, 21).

După o veche tradiție consemnată de patriarhul Fotie al Constantinopolului¹²⁹, el s-a săvîrșit din viață în timpul lui Domițian (81—96) sau Nerva (96—98), la Efes, unde era episcop, primind moarte de martir, pe cînd încerca să se opună unor procesiuni imorale consacrate zeiței Diana a Efesului. De aceea Biserica Ortodoxă numără pe Sf. Timotei între mucenici și-l pomenește cu laude convenite la 22 ianuarie, iar Biserica romano-catolică la 24 ianuarie.

126. A se reține caracterul de probabilitate pe care îl conține știrea transmisă ca și nesiguranta privind timpul sosirii Apostolului din comparativul τάρχων (de la adverbul τάρχος). Cf. M. Carrez, *Grammaire grecque du Nouveau Testament*, Neuchâtel, 1966, p. 11.

127. A se vedea explicarea noțiunii și încredințarea apostoliei către Sf. Pavel, la Pr. Dr. Asist. Vasile Mihoc, *op. cit.*, p. 35—37.

128. Vezi Serghie, fost Patriarh al Moscovei și al Intregii Rusii, *Are Hristos lociitor în Biserică ?*, Sibiu, 1945, p. 7 și passim.

129. *Bibliotheca*, Migne, P.G., CIV, 101 ; vezi și *Sinaxarul* din ziua de 22 ianuarie în *Mineitul pe ianuarie*, ed. cit., p. 345.

E. CANONICITATEA ȘI AUTENTICITATEA EPISTOLEI PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Preliminarii

Noțiunea de canonicitate se referă mai cu seamă la recunoașterea și acceptarea unei scrieri, în lista cărților care alcătuiesc Sfinta Scriptură. Inspirația și deci canonicitatea unei cărți trebuie să aibă recunoașterea de către Biserică, singura autoritate care are o astfel de competență. Criteriile care stau la baza primirii în canon a unei cărți sînt complexe. Cel mai important dintre ele este proveniența scrierii de la un Apostol sau de la un ucenic al acestuia. Al doilea criteriu, tot atît de important, este condiția ca o scriere provenind din epoca în care au trăit și au lucrat Apostolii să fie inspirată, adică să cuprindă adevărul revelat, cunoscut și propovăduit de Biserică.

Conceptul de autenticitate se referă la persoana care a scris o carte sau alta. O scriere este autentică atunci cînd ea aparține autorului căruia i se atribuie ¹³⁰.

Cu privire la Epistolele pastorale și deci, și cu privire la II Timotei, cele două noțiuni se confundă ¹³¹. Acceptîndu-se autenticitatea Epistolei, se recunoaște și canonicitatea acesteia, deoarece o scriere aparținînd neîndoielnic Sfintului Pavel cuprinde, prin însuși acest fapt, adevărul revelat și este primită, în consecință, în canonul Noului Testament.

Mai este de menționat că recunoașterea drept canonică a unei scrieri nu poate fi studiată decît din punct de vedere istoric, canonicitatea putînd fi pusă în discuție numai pînă în momentul în care întreaga Biserică, printr-un consens general, exprimat înainte sau mai ales după un Sinod ale cărui hotărîri sînt primite de toți, i-a recunoscut această calitate.

În antichitatea creștină, cele trei Epistole pastorale au fost privite ca un întreg și, de aceea, referindu-se la grupul acestor scrieri pauline, subînțelegem întotdeauna și Epistola a II-a către Timotei.

În Biserica primelor secole a existat un acord unanim și constant asupra autenticității și canonicității Epistolelor pastorale ¹³². O singură excepție: ele nu sînt cuprinse în așa-numitul canon al ereticului gnostic Marcion ¹³³, care respingea multe alte scrieri ale Noului Testament ¹³⁴.

130. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1037; S.N.T., p. 30 ș.u.

131. *Ibidem*; P. Dornier, *op. cit.*, p. 11—12.

132. S.N.T., p. 234—237; Dr. V. Gheorghiu, *Introducerea...*, p. 577—579. P. Cornely și A. Merk, *Manuel d'Introduction à toutes les Saintes Écritures du Nouveau Testament*, vol. II, ed. a II-a, Paris, 1930, p. 350—351; F. Prat, *op. cit.*, vol. I, p. 544; A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1037; L. Cerfaux, *L'itinéraire spirituel de S. Paul*, Paris, 1966, p. 185.

133. Tertullian, *Adv. Marcionem*, V, 21; Sf. Irineu, *Contra haereses*, I, 29; Clement Alexandrinul, *Stromata a II-a*, capitolul XI, 6, Migne, P.G., VIII, 990; în Clement Alexandrinul, *Scrieri*, partea a II-a, *Stromatele*, trad. de Pr. D. Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 141.

134. S.N.T., p. 235; «Numai ereziarhii Marcion și Vasilide și, în parte, Tațian Asirianul, care contestau Epistolele I—II Timotei, recunoscînd-o paulină pe cea către Tit — au făcut notă discordantă în unanimitatea de vederi a epocii patristice, deoarece Epistolele pastorale condamnă cu anticipație erorile lor de credință»; cf. și Dr. V. Gheorghiu, *«Introducerea...»*, p. 578—579; cf. E. Jacquier, *Le Nouveau Testament dans l'Église chrétienne*, vol. I, ed. a III a, Paris, 1911, p. 152—162.

Pentru el, Epistolele pastorale prezentau un interes local și particular, neoferind nici o învățătură specific paulină¹³⁵. Se notează¹³⁶, de asemenea, absența Epistolelor pastorale din așa-numitul Codex paulin, cum este supranumit Papyrusul 46 (scris în jurul anului 200). Dar, din păcate, din acest codice, lipsesc primele și ultimele șapte file, astfel încât nu putem ști ce ar fi urmat după fila 97 (care se încheie cu I Tes. 5, 28). Este aproape sigur, totuși, că în filele care s-au pierdut, erau transcrise Epistolele pastorale, deoarece ele erau unanim recunoscute la acea epocă (anul 200) ca fiind scrieri pauline¹³⁷.

Avînd în vedere că Marcion cunoștea Epistolele pastorale pe care le respingea din așa-numitul său canon al Noului Testament, din motive decurgînd din erezia pe care o susținea, canonicitatea și autenticitatea acestor epistole nu pot fi puse sub semnul îndoielii de afirmațiile sale.

1. Citate din Epistolă în scrierile Părinților apostolici

Scrierile Părinților Apostolici¹³⁸ sînt scrise la sfîrșitul secolului I și în prima jumătate a secolului al II-lea. În cunoscuta Epistolă către Corinteni a Sf. Clement Romanul († 98), Epistola II Timotei este citată în mai multe rînduri. Astfel expresia «pentru (spre) tot lucrul bun» (2, 21) se întilnește în 2, 7, și 33, 1; denumirea «Sfintele Scripturi» (3, 15) se întilnește în 53, 1¹³⁹. Se întilnesc, de asemenea, în Epistola către Corinteni a Sf. Clement Romanul, numeroase cuvinte proprii Epistolei a II-a către Timotei. De exemplu termenul ἀγωγή, purtare, din II Timotei 3, 10, se întilnește în Epistola către Corinteni în 47, 6; 48, 1; ἀναζωοποιεῖν, a aprinde (harul) din II Timotei 1, 6; cf. Corinteni 27, 3; πιστωθεῖν ἐν, a fi încredințat de, din II Tim. 3, 14; cf. Cor. 42, 3¹⁴⁰.

În Omilia numită a doua Epistolă către Corinteni a Sf. Clement Romanul¹⁴¹, scriere care datează din prima jumătate a secolului al II-lea¹⁴², comparația privind încununarea celor care participă la între-

135. *Ibidem*, p. 155.

136. J. Jeremias, *op. cit.*, p. 4.

137. *Ibidem*, p. 5. Papyrusul 46 cuprinde fragmentar Epistolele către Romani (începînd cu capitolul 5, 17), Evrei, I Corinteni, II Corinteni, Efeseni, Galateni, Filipeni, Coloseni, I Tesaloniceni. Se păstrează la Dublin — Biblioteca A. Chester Beatty și Ann Arbor — U.S.A., Biblioteca Universității Michigan (Kurt Aland, *Kurzgefasste Liste der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments, I. Gesamtübericht*, Berlin, 1963, p. 31).

138. Ultima ediție în limba română: *Scrierile Părinților Apostolici*, trad. de Pr. D. Fecioru, în colecția «Părinți și Scriitori bisericești», 1, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1979; indicii scripturistici privind texte din II Tim., în Epistola către Corinteni a Sf. Clement Romanul, la p. 81.

139. P. N. Harrison, *The Problem of the Pastoral Epistles*, Oxford, 1921, p. 177—178, prezintă o listă completă a citatelor și aluziilor din Epistolele pastorale în Epistola către Corinteni a Sf. Clement Romanul (de ex., aici se adaugă următoarele paralele dintre cele două scrieri II Tim. 1, 3; cf. Către Corinteni XLV, 7; 2, 1 cf. LV, 3 etc.).

140. Vezi și A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1038, o listă a altor cuvinte și expresii din II Tim. care se întilnesc și în Epistola către Corinteni a Sf. Clement Romanul.

141. În *Scrierile Părinților Apostolici*, ediția citată, p. 94—104.

142. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 163.

cerile sportive (II Tim. 2, 5), se întâlnește în această scriere atribuită Sf. Clement Romanul, în cap. 7, 1. În Epistolele Sfântului Ignatie Teoforul¹⁴³, scrise în primii ani ai secolului II¹⁴⁴, se întâlnesc cuvinte și expresii care se folosesc în Noul Testament, numai în II Timotei, ca de pildă ἀναζωπυρεῖν din II Timotei 1, 6, în Efeseni 1, 1; insistența asupra obârșiei davidice a lui Iisus Hristos; ἐκ σπέρματος Δαυεὶδ din II Tim. 2, 8, în Efeseni 18, 2; II Tim. 2, 26 (ἀνανήψωσιν) în Smirneni 9, 1; II Tim. 3, 6; ἀιχμαλωτίζοντες în Filip. 2,2 etc.¹⁴⁵.

Epistola către Filipeni a Sf. Policarp (către anul 110)¹⁴⁶ prezintă paralele importante cu II Timotei. Astfel în II Timotei 2, 12: «vom împărăți împreună cu El» are o paralelă în Filipeni 5, 2¹⁴⁷; II Timotei 2, 25: «doar le va da Dumnezeu pocăință»; cf. Filip. 11, 4; II Timotei 4, 10: «iubind veacul de acum», apare în Filip. 9, 2, în forma negativă «N-au iubit veacul de acum».

2. Mărturii explicite privind obârșia paulină a Epistolei

Dacă în scrierile Părinților apostolici, Epistolele pastorale sînt doar citate, fără să fie amintit și autorul lor, așa cum se întâmplă în cea mai mare parte a cazurilor și cu celelalte scrieri ale Noului Testament, către sfîrșitul secolului II apar numeroase mărturii care atribuie aceste scrieri Apostolului neamurilor.

Astfel Clement Alexandrinul care a comentat toate Epistolele Sfîntului Apostol Pavel în *Ipotipoze*¹⁴⁸, scriere din care nu ni se mai păstrează decît fragmente, nouă citate din II Timotei sînt puse expres sub numele Sfîntului Apostol Pavel¹⁴⁹. Tot Clement Alexandrinul, în *Stro-*

141. În *Scrierile Părinților Apostolici*, ediția citată, p. 94—104.

142. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 163.

143. În *Scrierile Părinților Apostolici*, ed. cit., p. 157—190; indicii scripturistici la p. 190.

144. C. Spicq, *St. Paul, les Epîtres pastorales*, vol. I, p. 163.

145. P. N. Harrison, *op. cit.*, p. 150, numără 39 de cuvinte, întîlnite numai în scrierile Sf. Ignatie și în Epistolele pastorale. Ed. von der Goltz (*Ignatius von Antiochien als Christ und Theologe*, Leipzig, 1894, p. 186—194) a alcătuit un tablou complet al acestor asemănări; Th. Zahn (*Geschichte des neutestamentlichen Kanons*, Leipzig, 1889, I, II, p. 827) consideră că aproape nu există nici un capitol din Epistolele pastorale care să nu ofere o paralelă mai mult sau mai puțin importantă cu Sf. Ignatie.

146. În *Scrierile Părinților Apostolici*, ed. cit., p. 208—214; indice scripturistic la p. 214.

147. A. Harnach, (*Din Chronologie der altchristl. Litteratur*, I, 1897, p. 481) afirmă: «A doua Epistolă către Timotei este citată așa de clar în cap. V al Epistolei lui Policarp, încît nici un subterfugiu nu mai este posibil»; cit. după A. Médebielle, *Art. cit.*, col. 1040.

148. Vezi date privind această lucrare pierdută din care nu ni se păstrează decît fragmente la Eusebiu de Cezareea (*Hist. Eccles.*, VI, 14, Migne, P.G., XX, 549), Ioan Moshu, Sf. Maxim Mărturisitorul, Ecuemeniu, Fotie etc., în Clement Alexandrinul, Migne, P.G., IX, 748; în românește trad. de Pr. D. Fecioru, în colecția «Părinți și Scriitori Bisericești», partea II, 4, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1982, p. 17.

149. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1040.

*mate*¹⁵⁰, după ce citează un lung text din I Timotei (6, 20—21) spune: «Ereticii muștrați de aceste cuvinte aruncă Epistolele către Timotei»¹⁵¹, ceea ce constituie o foarte valoroasă probă indirectă asupra canonicității și autenticității celor două Epistole către Timotei. Același scriitor bisericesc, în *Protreptic*¹⁵², arată că învățătura Sfintului Apostol Pavel este inspirată, dovedind aceasta prin îndemnurile și învățăturile pe care i le dă lui Timotei (II Tim. 3, 15—17) cu privire la Sfânta Scriptură.

Tertulian apără împotriva lui Marcion obârșia paulină a Epistolelor pastorale, precizând că Biserica întreagă este de acord asupra acestui adevăr¹⁵³. El citează Epistolele pastorale de mai multe ori sub numele Sfintului Pavel¹⁵⁴.

Sf. Irineu al Lionului citează II Timotei 4, 9—11¹⁵⁵ și 4, 21 (Hujus Lini Paulus in his quae sunt ad Timoteum Epistolis meminit)¹⁵⁶. La sfârșitul Epistolei către Florinus¹⁵⁷, Irineu citează întocmai îndemnul stăruitor al Apostolului către Timotei (II Tim. 4, 1).

3. Epistola în primele liste ale scrierilor sfinte

Epistola a II-a către Timotei, ca și celelalte două Epistole pastorale sînt cuprinse în prima versiune a Noului Testament — Itala sau Vetus Latina, prima traducere a Sfintei Scripturi în latină (a doua jumătate a secolului al II-lea)¹⁵⁸. Canonul Muratori enumeră Epistolele pastorale (rîndurile 60—63) între scrierile Sfintului Apostol Pavel¹⁵⁹. Tot astfel Catalogul scrierilor sfinte din Codicele Claromontanus¹⁶⁰ «care reflectă vederile lui Clement al Alexandriei»¹⁶¹, enumeră printre Epistolele Sfintului Apostol Pavel și pe cele «*ad Timotheum I, ad Timotheum II, ad Titum*». În Omilia a VII-a la Cartea lui Iosua¹⁶², scrisă în anul 240¹⁶³,

150. II, cap. XI, 5—6; Migne, P.G., VIII, 990; vezi Ediția românească citată, p. 141.

151. Este vorba de ereticii gnostici, indoisebi de Marcion.

152. Cap. IX, Migne, P.G., VIII, 197, 200. Vezi *Clement Alexandrinul, Scrieri*, partea întâi, ed. și trad. citată, p. 136—137.

153. *Adv. Marcionem*, V, 21, Migne, P.G., II, 556.

154. *De praescr.*, VI, 25, Migne, P.L., II, 43, 44; *De res. carnis.*, XXII, Migne, P.L., II, 873; *De pudicit.*, 13, Migne, P.L., II, 1057; *Scorp.* XIII, Migne, P.L., II, 172.

155. *Contra haereses* III, XIV, 1, Migne, P.G., VII, 914.

156. *Ibidem*, III, III, 3; Migne, P.G., VII, 849.

157. În Eusebiu de Cezareea, *Hist. Eccles.*, V, 20, Migne, P.G., XX, 484, trad. românească citată, p. 159.

158. Kurt Aland, Barbara Aland, *Der Text des Neuen Testaments. Einführung, in die wissenschaftlichen Ausgaben sowie in Theorie und Praxis der modernen Textkritik*, Stuttgart, 1982, 192—193.

159. Vezi prezentarea, textul și traducerea acestui document important privind istoria Canonului Noului Testament la Grigorie Marcu, *Fragmentul Muratori*, Sibiu, 1944; E. Jacquier, *Le Nouveau Testament*, vol. I, p. 189—211 și la F. Vigouroux, *Canon des Ecritures*, în D.B. vol. II, partea întâi, col. 169—171.

160. Vezi un facsimil al acestui Catalog la F. Vigouroux, *art. cit.*, col. 148.

161. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1042.

162. Vezi Origen, *Omilia a VII-a la Cartea Iosua*. Migne, P.G., XII, 856—861; *Scrieri alese*, partea întâi. *Din lucrările exegetice la Noul Testament*, în românește în col. «Părinți și scriitori bisericești», 6, trad. de Pr. Prof. T. Bodogae, Pr. Prof. Nicolae Neaga și Zorica Lațcu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 247.

163. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1042.

Origen prezintă cărțile Noului Testament și învățătura lor ca «trimbițe de argint» (Numeri 10, 2), prin care s-au prăbușit diferitele opinii ale școlilor filosofice ale antichității. Despre Sfântul Apostol Pavel, el spune: «*Prin trimbițele celor patru sprezece Epistole, el trimite trăsnetul împotriva pereților Ierihonului și aruncă la pământ, pînă la temelii, toate mașinăriile războinice ale idolatriei*»¹⁶⁴. În legătură cu Epistola a II-a către Timotei, Origen spune că unii au încercat în zadar s-o respingă din canon ca apocrifă, din cauza numelor lui Iannes și Iambres (II Tim. 3, 8)¹⁶⁵.

Sf. Ciprian al Cartaginei (200—258) citează Epistolele pastorale printre scrierile Sfântului Apostol Pavel¹⁶⁶. De asemenea, Eusebiu de Cezairea, ¹⁶⁷ sintetizînd toate mărturiile celor vechi cu privire la aceste Epistole, le numără între «cărțile recunoscute de toți (ὁμολογούμενα)». Marile manuscrise unciiale, Sinaiticus (scris în jurul anului 330) și Vaticanus (în jurul anului 340)¹⁶⁸ cuprind Epistolele pastorale între scrierile pauline ca și Vetus Syra, prima traducere în siriană (sfîrșitul secolului III ?)¹⁶⁹.

De aceea nu e de mirare că, între anii 350 și 450, cînd se întocmesc primele liste în care se cuprind toate cărțile Noului Testament, așa cum sînt cunoscute pînă astăzi, Epistolele pastorale își au locul lor bine precizat. Una din aceste liste este alcătuită de marele Părinte alexandrin, apărător al Ortodoxiei, Sfîntul Atanasie cel Mare. În anul 367, în cea de-a XXXIX-a Scrisoare pascală, el întocmește catalogul cărților Sfintei Scripturi, așa cum era acceptat la Alexandria. Între cărțile canonizate (τὰ κανονιζόμενα), transmise prin tradiție (παράδοθέντα) și care sînt considerate ca dumnezeiești (πιστεύθεντὰ τε θεῖα εἶναι Βιβλία), după ce enumeră scrierile Vechiului Testament, Evangheliile, Faptele Apostolilor și Epistolele sobornicești în număr de șapte, citează și pe cele 14 Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel în ordinea următoare: Romani, două către Corinteni, cîte una către Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, două către Tesaloniceni, Evrei și imediat două către Timotei, una către Tit, ultima, aceea către Filimon și, în sfîrșit, Apocalipsa¹⁷⁰. «Aceste cărți — spune marele Părinte alexandrin — sînt izvorul mîntuirii..., în ele singure s-a transmis învățătura și evlavia. Nimeni să nu adauge la ele altele, nici să le scadă»¹⁷¹. Dacă adăugăm că, în același document, Sfîntul Părinte amintește și cărțile bune de citit din Vechiul Testament, care, deși nu sînt «canonizate», cum spune el, sînt recomandate de Părinți pentru

164. Migne, P.G., XII, 856. *Trad. rom. cit.*, p. 247.

165. *Series veteris interpretationis commentariorum Origenis in Mattheum*, Migne, P.G., XIII, 1637. C. Cels IV, 51, Migne, P.G., XI, 1111.

166. *Testimoniorum ad Quirinum*, III, 16; Migne, P.L., IV, 775; III, 34, Migne, P.L., IV, 786; III, 61, Migne, P.L., IV, 797; III, 74, Migne, P.L., IV, 801; III, 88; Migne, P.L., IV, 802.

167. *Hist. Eccles.*, III, 25; Migne, P.G., XX, 193, 268, *trad. rom. cit.*, p. 84.

168. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1043; vezi descrierea și cuprinsul acestor două vestite manuscrise cuprinzînd întreaga Sf. Scriptură la K. și B. Aland, *op. cit.*, p. 117—118.

169. K. și B. Aland, *op. cit.*, p. 202.

170. Epistola a XXXIX-a, Migne, P.G., XXVI, 1436; vezi traducerea privind Canonul Sfintei Scripturi la Arhim. Zosima Tărlilă și Icon. Stavrofor Haralambie Popescu, *Pidalion cu orînduire nouă și tilcuiuri*, București, 1933, p. 147—149 sub denumirea de Canonul 3 al Sf. Atanasie cel Mare; S.N.T., p. 23.

171. *Ibidem*, col. 1437 și p. 289.

a fi citite de cei ce vor să fie instruiți în evlavie, avem în față prima listă completă a scrierilor biblice așa cum acestea sînt recunoscute pînă astăzi.

În canonul 60¹⁷² al Sinodului din Laodiceea, ținut probabil între 360—365, în care se citește lista tuturor cărților Noului Testament, cu excepția Apocalipsei, Epistolele pastorale sînt așezate între Epistola către Evrei și cea către Filimon. În canonul 85 apostolic¹⁷³ sînt amintite 14 Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel,¹⁷⁴ ca și în Canonul Sfîntului Grigorie Teologul (390),¹⁷⁵ în Canonul Sfîntului Amfilochie (395)¹⁷⁶ și în Canonul 32 al Sinodului de la Cartagina (419)¹⁷⁷.

Și în secolele următoare, Epistolele pastorale se vor bucura de o unanimitate și permanentă primire în Canonul Noului Testament, fiind socotite ca scrieri ale Apostolului neamurilor. Ele vor fi comentate de Sf. Efreem Sirul,¹⁷⁸ Sf. Ioan Hrisostom, Teodor de Mopsuestia, Teodoret de Cir, Sf. Ioan Damaschinul, Ecumeniu, Teofilact, Eutimie Zigabenu, iar în Apus, de Ambrosiaster,¹⁷⁹ Fer. Ieronim,¹⁸⁰ Pelagiu (400—410), apoi de Toma d'Aquino († 1274) J. Calvin († 1564) etc. Martin Luther împarte cărțile Noului Testament în trei grupe. Din prima grupă fac parte Evangheliile Sf. Ioan, I Ioan, Epistolele Apostolului Pavel, în deosebi Romani, Galateni, Efeseni și I Petru, din cea de-a doua grupă fac parte Evangheliile sinoptice, Faptele Apostolilor, II Petru, II și III Ioan și celelalte Epistole pauline, în afară de Evrei, care este cuprinsă în grupa a treia, alături de Iacob, Iuda și Apocalipsă¹⁸¹. Împărțirea de către Luther a cărților Noului Testament pe grupe, în funcție de importanța pe care le-o acordă, a atras critici severe din partea lui Johannes Kochlaus († 1552), Hieronymus Emser († 1527), Robert Belarmin († 1621)¹⁸².

172. Arhim. Zosima Tărlilă și Icon. Stavr. Haralambie Popescu, *op. cit.*, p. 152. Unii (Westcott, *History of the Canon of the N.T.*, London, 1881, ed. a V-a, p. 431 și Th. Zahn, *Geschichte des nt. Kanons*, vol. II, Leipzig, 1890, p. 193; apud E. Jacquier, *op. cit.*, vol. I, p. 296), deși îl consideră ca neautentic, îl socotesc totuși ca pe un document foarte vechi, chiar contemporan cu ținerea sinodului înșuși.

173. Datează probabil de la sfîrșitul sec. al IV-lea — începutul sec. al V-lea; cf. E. Jacquier, *op. cit.*, vol. I, p. 297.

174. Z. Tărlilă și H. Popescu, *op. cit.*, p. 146—147.

175. *Ibidem*, p. 149—150.

176. *Ibidem*, p. 150—152.

177. *Ibidem*, p. 153; cf. și E. Jacquier, *op. cit.*, p. 324—325.

178. Originalul siriatic s-a pierdut. Ni s-a păstrat o versiune armeană tradusă în latină sub titlul: *Comm. in Epist. Pauli nunc primum ex Armenio in Latinum sermonem a patribus Mekhitasistis translatai*, Veneția, 1893.

179. Un anonim din secolul al IV-lea; vezi C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 12—13.

180. Comentează numai Epistola către Tit.

181. Vezi pe larg expunerea asupra felului în care Luther se referă la cărțile Noului Testament în Hermann Kunst, *Martin Luther, Ein Hausbuch*, Stuttgart, 1982, îndeosebi, în *Vorrede zum Neuen Testament*, p. 213—216; cf. și E. Jacquier, *op. cit.*, vol. I, p. 373—374.

182. E. Jacquier, *op. cit.*, vol. I, p. 375—576. Tot în trei clase împarte cărțile Noului Testament și Andreas Bonenstein din Karlstadt (1480—1541), în *De canonicis scripturis libellus*, Wittemberg, 1520, p. 159. Epistolele pastorale sînt cuprinse în cea de-a doua clasă, alături de celelalte Epistole pauline (cu excepția Epistolei către Evrei). Filip Melancton respinge, în general, opiniile lui Luther, privind împărțirea cărților Noului Testament în grupe de valoare, pe baza unor criterii arbitrare (E. Jacquier, *op. cit.*, vol. I, p. 377—378). Epistolele pastorale își găsesc locul în toate confesiunile de credință ale protestanților (*Ibidem*, p. 380—381).

În «*Decretum de canonicis Scripturis*» al Sinodului de la Trident (1546), care cuprinde aceleași cărți din Canonul Sfintului Atanasie cel Mare, Epistolele pastorale sînt inserate după cele două Epistole către Tesaloniceni și înaintea celor către Filimon și Evrei¹⁸³.

În Mărturisirile de credință ortodoxe, în cea a lui Dositei (1672) și cea a lui Mitrofan Critopulos (1661),¹⁸⁴ Epistolele pastorale sînt menționate în rîndul celor 14 Epistole pauline¹⁸⁵. Ele sînt, de asemenea, cuprinse în canonul Noului Testament recunoscut de Bisericile siriene, de Biserica Armeană și de Biserica etiopiană¹⁸⁶.

Epistolele pastorale, printre care și Epistola II Timotei, au făcut parte dintre cărțile considerate ca inspirate și autentice încă din epoca Părinților apostolici în scrierile cărora se întîlnesc citate din aceste Epistole pauline. În scrierile apologetilor și ale Părinților bisericești din secolul al II-lea, Epistolele pastorale sînt citate și cunoscute ca scrieri ale Sfintului Apostol Pavel. Ele se întîlnesc în toate listele canonice ale Noului Testament, începînd cu cele alcătuite de Origen pînă la cele din Mărturisirile de credință din secolul al XVII-lea, cînd se încheie practic controversa, cu diversele Biserici protestante, privind canonul Sfintei Scripturi. Faptul că Epistolele pastorale nu sînt cuprinse în așa-zisul canon al lui Marcion este de natură să întărească autoritatea acestor scrieri pauline, deoarece ele cuprind doctrina ortodoxă pe care o nega gnosticismul al cărui reprezentant era Marcion.

Epistolele pastorale sînt recunoscute ca autentice și canonice în toate Bisericile : Ortodoxă, Romano-Catolică, Protestantă, Vechi-Orientale, constituind o parte deosebit de importantă a tezaurului revelat al Bisericii întregi.

F. AUTENTICITATEA ȘI INTEGRITATEA EPISTOLEI ÎN ULTIMELE DOUĂ SECOLE

Preliminarii

Autenticitatea Epistolelor pastorale a fost universal recunoscută pînă la începutul secolului al XIX-lea, cînd teologul berlinez J. E. C. Schmidt își exprima unele îndoieli, îndeosebi asupra primei Epistole către Timotei,¹⁸⁷ dar fără a nega formal originea paulină a ei¹⁸⁸. Schmidt obiecta că Epistola I către Timotei nu poartă pecetea stilului

183. Vezi textul acestui decret la E. Jacquier, *op. cit.*, vol. I, p. 388—389.

184. Vezi Hr. Andrușos, *Simbolica*, trad. din limba greacă de Prof. Iustin Moisescu, Craiova, 1955, p. 39—40.

185. Vezi E. Jacquier, *Le Nouveau Testament...*, vol. I, p. 437.

186. *Ibidem*, p. 437—438.

187. *Einleitung in das Neuen Testaments*, I, Marburg, 1804, p. 257 ș.u.

188. F. Vigouroux, *Les livres saints et la critique rationaliste, Histoire et réputation*. Seconde partie. *Réputation des objections*, I, Tome cinquième, Paris, 1902, p. 501 ; C. Toussaint, *Timothée*, art. în D. Th. Ch., col. 2220 ; A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1044.

Sfintului Apostol Pavel și că nu ni se înfățișează ca o scrisoare coerentă, diferitele ei părți fiind insuficient sudate pentru a prezenta garanții că ea este opera unui singur autor.

Trei ani mai târziu, protestantul F. Schleiermacher¹⁸⁹ acceptă Epistola către Tit, dar formulează unele îndoieli asupra celei de a doua către Timotei, iar în legătură cu alcătuirea Epistolei I către Timotei, emite ipoteza că aceasta nu ar aparține Sfintului Apostol Pavel, ci este rezultatul compilației dintre celelalte două Epistole pastorale.

În 1812, Eichhorn¹⁹⁰ neagă autenticitatea tuturor celor trei Epistole pastorale și le atribuie unui ucenic care a vrut «fie să consemneze în scris concepția Sfintului Apostol Pavel asupra problemelor conducerii bisericesti, fie pentru a reconstitui, pe temeiul datelor tradiției, o Epistolă paulină autentică destinată lui Timotei și care s-ar fi pierdut»¹⁹¹.

Cele mai violente atacuri împotriva Epistolelor pastorale au fost lansate însă de către școala din Tübingen. În 1835, conducătorul acestei școli F. Christian Baur¹⁹² pretindea că Epistolele pastorale au fost scrise pe la mijlocul secolului al II-lea, cu scopul de a combate gnosticismul și pe reprezentanții săi, Marcion și Valentin, și a da o aureolă apostolică ierarhiei bisericesti, instituție de curînd creată. În sprijinul pretenției sale, F. Christian Baur menționa îndemnul Sfintului Apostol Pavel din I Timotei 6, 20: «O, Timotei, păzește comoara ce ți s-a încredințat..., depărtîndu-te de vorbirile deșarte și lumești, și de împotrivirile științei mincinoase» (ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γλώσσης), pe care îl considera o aluzie la lucrarea lui Marcion «Antitezele», apărută pe la anul 140. Atitudinea negativă a conducătorului școlii tübingiene față de Epistolele pastorale, a fost acceptată după aceea și de alți reprezentanți ai criticii liberale¹⁹³.

189. *Über der sogenannten ersten Brief des Paulus an den Timotheus*. Berlin, 1807. Vezi V. Gheorghiu, «Introducere...», p. 579; A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1044; E. Jacquier, *Histoire des livres du Nouveau Testament*, vol. I, *Épîtres de Saint Paul*, Dixième édition, Paris, 1924, p. 354.

190. *Einleitung in das Neuen Testaments*, 1912, III, 1, p. 315.

191. S.N.T., București, 1983, p. 236. Vezi și A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1045.

192. *Die sogenannten Pastoralbriefe des Apostels Paulus*. Tübingen, 1835. Vezi Dr. V. Gheorghiu, *Introducere...*, p. 579, nota 5.

193. Credner, *Einleitung...*, Halle, 1836, p. 462—486; De Wette, *Einleitung in das N.T.*, 6 Auflage, Leipzig, 1860, p. 335 ș.u.; A. Hilgenfeld, *Einleitung...*, p. 744 ș.a.; Ernest Renan, *Saint Paul*, 1868; p. XXXIII ș.u.; Schenkel, *Das Christusbild der Apostel*, 1878, p. 162 ș.u.; H. J. Holtzmann, *Die Pastoralbriefe kritisch und exegetisch behandelt*, Leipzig, 1880 și *Einleitung...* 2. Aufl. p. 306, ș.u.; A. Jülicher, *Einleitung in das N. T.*, ediția a V-a și a VI-a, Tübingen, 1913, p. 153 ș.u.; A. Harnack, *Chronologie I*, p. 480, precum și un oarecare număr de contemporani ca: C. K. Barret (1963), W. Brox (1968), H.F.D. Sparks, *The Formation of the New-Testament*, London 1952, p. 72—77; F. D. Gealy și Morgen P. Noyes, *The First and Second Epistles to Timothy and the Epistle to Titus*, New-York, 1955; A. M. Hunter, *Introducing New Testament Theology*, Londra, 1957, p. 87; J. T. Hudson, *The Pauline Epistles*, Londra, 1958, p. 44—50; H. J. Shoeps, *Paulus*, Tübingen, 1959, p. 44 și 281; A. Schweitzer, *La Mystique de l'Apôtre Paul*, Paris, 1962, p. 22; W. G. Kümmel, *Introduction to the New Testament*, Londra, 1966, p. 261.

Un mare număr de exegeți neotestamentari de mare prestigiu, mai ales dintre cei independenți, respectind însă opinia tradițională, au demonstrat paternitatea paulină a Epistolelor pastorale¹⁹⁴.

Obiecțiunile criticii raționaliste împotriva autenticității Epistolelor pastroale sînt de natură filologică, biblico-teologică și istorico-cronologică¹⁹⁵. Aceste obiecțiuni sînt redată în următoarele :

1. Particularitățile de stil și de vocabular nu probează că Epistolele pastorale ar fi scrise de Sfintul Apostol Pavel.

2. Epistolele pastorale, învățăturile greșite combătute și mai ales organizarea bisericească ar presupune o epocă mai tirzie decît cea apostolică.

3. Datele istorice cuprinse în Epistolele pastorale (I Timotei 1, 3; II Timotei 4, 9—21; Tit 3, 12—13) nu ar corespunde cu evenimentele din viața Sfintului Apostol Pavel descrisă de Faptele Apostolilor și de celelalte Epistole ale sale.

a. Obiecțiune privind stilul și vocabularul Epistolelor pastorale

O obiecțiune a criticii raționaliste împotriva autenticității Epistolelor pastorale, ridicată odinioară de Holtzmann,¹⁹⁶ expusă pe larg încă din 1921 de P. N. Harrison,¹⁹⁷ prin impresionante statistici matematice,

194. H. Plank, *Bemerkungen über den ersten Paul. Briefe an den Timotheus*, 1808; Hug (1808); Wegscheider, *Der erste Brief des Paulus an Timotheus übersetzt und erklärt*, Göttingen, 1810; A. Wiesinger, *Biblical Commentary on St. Paul's Epistles*, Edinbourg, 1866; G. W. Otto, *Die geschichtlichen Verhältnisse der Pastoralbriefe*, Leipzig, 1860; Ed. Reuss, *Les épîtres pauliniennes* (La Bible, II, 1878); A. Plummer, *The Pastoral Epistles (The Expositor's Bible)*, Londra, 1917; J. N. Bernard, *The Pastoral Epistles (Cambridge Greek for schools and Colleges)*, Cambridge, 1899; B. Weiss, *Die Briefe Pauli an Timotheus und Titus (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament, von W. Meyer)*, Göttingen, 1902; E. Ginella, *De authentia epistolarum Sancti Pauli Pastoralium*, Breslau, 1865; Th. Zahn, *Einleitung in das Neue Testament*, Leipzig, 1906; W. M. Ramsay, *Historical Commentary on the Epistles to Timothy*, in «The Expositor», Seria 7, 1909; J. T. Alexander, *The Character of Timothy*, in «The Expository Times», XXV, 1914; E. F. Brown, *The Pastoral Epistles (Westminster Commentaries)*, Londra, 1917; W. Lock, *The Pastoral Epistles*, Edinbourg, 1924; J. Parry, *The Pastoral Epistles*, Cambridge, 1920; C. Worhlenberg, *Die Pastoralbriefe (Kommentar zum N. T., von Th. Zahn)*, Leipzig, 1923; G. Thörnell, *Pastoralbrevens Äkthet*, Göteborg, 1931; F. Torm, *Paulus' Breve til Timotheus og Titus indledede og Fortolkede*, Copenhaga, 1916; A. Schlatter, *Die Kirche der Griechen im Urteil des Paulus*, Stuttgart, 1936; J. D. James, *The Genuineness and Authorship of the Pastoral Epistles*, Londra, 1906; J. P. Lilley, *The Pastoral Epistles*, Edinbourg, 1901; J. de Zwaan, *Inleiding tot het Nieuwe Testament*, Haarlem, 1948, vol. II, E. K. Simpson, *The Pastoral Epistles*, Londra, 1954; J. Jeremias, *Die Briefe an Timotheus und Titus*, Göttingen, 1975; W. Michaelis, *Pastoralbriefe und Gefangenschaftsbriege zur Echtheitsfrage der Pastoralbriefe in Neue Testament. Forschungen I*, 16; Gütersloh, 1930; O. Michel, *Grundfragen der Pastoralbriefe*, in «Auf dem Grunde der Apostel und Propheten Festgabe», Th. Wurm, Stuttgart, 1948; D. Guthrie, *The Pastoral Epistles and the Mind of Paul*, Londra, 1956; J. N. D. Kelly, *A Commentary on the Pastoral Epistles (Black's New Testament Commentaries)*, Londra, 1963 și mulți alții.

195. A. Jülicher, *Einleitung in das N. T.*, ed. a V-a și a VI-a, Tübingen, 1913, p. 150—172; Vezi A. Médebielle, art. cit., col. 1074.

196. H. J. Holtzmann, *Die Pastoralbriefe...*, p. 80—100; *Einleitung*, p. 317.

197. *The Problem of the Pastoral Epistles*, Oxford, 1921.

reluată de același în anii 1955¹⁹⁸ și 1964¹⁹⁹ și relansată de către Grayston și de G. Herdan²⁰⁰ este aceea a deosebirilor de stil și vocabular dintre aceste Epistole și celelalte scrieri ale Sfântului Apostol Pavel.

Stilul Epistolelor pastorale, se spune, este atît de «lent, monoton și difuz»,²⁰¹ încît cu greu se poate recunoaște, în paginile lor, temperamentul vulcanic, vioiciunea și forța care caracterizează, de pildă, Epistolele către Romani, Filipeni sau Galateni.

«Unde este acel autor care în întreaga sa viață și în orice împrejurări întrebuințează peste tot același stil și aceeași dicțiune?»²⁰² sau «cine poate contesta Apostolului Pavel dreptul de a se exprima într-o nouă formă?»²⁰³. Desigur, fiecare scriitor are propriul său stil. Dar și stilul variază la același om, chiar «în diferitele epoci ale dezvoltării lui»²⁰⁴ și e în funcție de starea sa sufletească, de împrejurări și de raporturile în care se găsește cu destinatarul.

Stilul lent și potolit din Epistolele pastorale se datorează și stării deosebite în care Sfântul Apostol Pavel se găsea, în momentul scrierii lor, mai ales cînd scria Epistola a II-a către Timotei. Nu-i totuna pentru cineva a scrie din închisoare, cu gîndul că va fi judecat și condamnat la moarte, sau a scrie în momente de mulțumire sufletească și la primirea unei vești bune.

Sfîntul Apostol Pavel părăsește, în Epistolele pastorale, tonul autoritar, pentru că el se adresează acum unora dintre cei mai iubiți ucenici ai săi — Timotei și Tit —, cărora le arată, pe un ton cit mai familiar, îndatoririle pe care le au ca păstori bisericești și nu unor comunități ca aceea din Roma, pe ai cărei credincioși nu-i văzuse niciodată sau ca cele din Corint sau Galatia, unde se petreceau, nu rareori, abateri de la învățătura și de la morala creștină²⁰⁵.

Epistolele pastorale nu au caracter polemic. Ele au menirea de a reda lui Timotei și Tit încrederea, îndemnîndu-i și mai mult la lucrul evanghelistului și punîndu-le în față îndatorirea asigurării continuității, consolidării și dezvoltării lucrării Sfîntului Apostol Pavel. Astfel capătă înțeles faptul că, spontaneitatea, entuziasmul și combativitatea Sfîntului Apostol Pavel «a făcut loc stăpînirii de sine și calmului și că stilul său, altădată ca un torent de apă clocotitoare, în Epistolele pastorale curge ca un fluviu liniștit, canalizat, ce alunecă ușor către mare»²⁰⁶.

198. *The Authorship of the Pastoral Epistles*, in «The Expository Times» LXVII, 1955, p. 77—81; *The Pastoral Epistles and Duncan's Ephesian Theory*, in «New Testament Studies», II, 1956, p. 250—261. Vezi C. Spicq, *op. cit.*, I, p. 200, nota 2.

199. *Paulines and Pastorals*, Londra 1964.

200. K. Grayston, G. Herdan, *The Authorship of the Pastorals in the Light of Statistical Linguistics*, in *New Testament Studies*, VI, 1960, p. 1—5. Vezi C. Spicq, *Saint Paul, les Epîtres pastorales*, vol. I, p. 179.

201. Harrison, *The Pastoral Epistles*, p. 40. Vezi M. Carrez, *op. cit.*, p. 193 și la C. Spicq, *Saint Paul, Les Epîtres pastorales*, vol. I, p. 179.

202. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere...*, p. 581.

203. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 180.

204. Robertson, *Grammar of the Greek N. T.*, p. 116; vezi Diac. Dr. Haralambie Roventa, *Limba și stilul Sfîntului Apostol Pavel din Epistola către Efeseni, în raport cu celelalte Epistole ale sale*, în «Studii teologice», 1929, p. 225.

205. Dr. V. Gheorghiu, *Introducere*, p. 581.

206. P. Dornier, *op. cit.*, p. 21.

Cu toate acestea, Epistolele pastorale, deși scrise de către Sfântul Apostol Pavel în împrejurări cu totul deosebite și la o vîrstă cînd i se poate îngădui și un stil mai puțin viguros decît în Epistolele sale anterioare, transmit ardoarea sufletului Apostolului și atitudinile sale viguroase împotriva învățătorilor mincinoși și a lucrării lor nefaste, făcînd astfel să iasă în evidență cu claritate linia obișnuită și trăsăturile autentice ale stilului paulin. Se constată aceleași deprinderi de vorbire (II Tim. 3, 10 și I Corinteni 11, 28), aceleași construcții și mod de așezare a cuvintelor (II Tim. 1, 8—10); aceeași tendință de a preciza sensul cuvintelor (II Tim. 2, 9 și I Cor. 9, 21; I Cor. 11, 20); aceleași predilecții pentru cuvinte compuse, în special cu prepoziția ὑπέρ (I Tim. 1, 14; 2, 2; II Tim. 3, 2); aceleași enumerări sau aceleași maxime (I Tim. 2, 1—2; 3, 2—4; 4, 1—3; 5, 12, 13; 6, 4—5; II Tim. 3, 1—5; 4, 7; Tit 1, 7—9); aceleași antiteze (II Tim. 1, 7, 12); aceleași ebraisme (I Tim. 1, 11; 2, 15; 3, 6; 4, 2, 6; 5, 14; 6, 12; II Tim. 1, 7—9; Tit 1, 2; 3, 5); același mod de a cita din Sfînta Scriptură (I Tim. 2, 13, 14; 5, 18) și din autorii profani (Tit 1, 12; cf. F. Ap. 17, 28; I Cor. 15, 23), aceleași metafore sportive și militare, aceleași formule de salutare etc.²⁰⁷

Cît privește vocabularul Epistolelor pastorale, critica protestantă obiectează că ele cuprind un număr mare de cuvinte ce aparțin scriitorilor bisericești post-apostolici, inexistente în celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel, și că, în același timp, cuvinte pauline lipsesc cu desăvîrșire din textul lor, fapt de unde s-ar putea trage concluzia că aceste Epistole sînt scrise de un anonim din secolul II.

După calculele lui Holtzmann,²⁰⁸ Epistolele pastorale cuprind 897 cuvinte dintre care 285 nu se găsesc în celelalte scrieri pauline, care însumează 2478 de cuvinte. Baur, Eichorn și de Wette pretind că au descoperit în Epistolele pastorale 188 de expresii proprii: 81 în I Timotei, 63 în II Timotei și 44 în Tit²⁰⁹. Herm. von Soden²¹⁰ distinge în cele 897 cuvinte din Epistolele pastorale, 304 expresii inexistente în scrierile Sfîntului Apostol Pavel, iar 171 cuvinte proprii Epistolelor pastorale — hapax legomena (ἄπαξ λεγόμενα = o singură dată spuse). După Falconer²¹¹ și Harrison²¹², Epistolele pastorale însumează un număr de 848 cuvinte fără numele proprii, dintre care 306 hapax legomena relative, iar 175 sînt proprii Epistolelor pastorale. Grimm Thayer²¹³ sporește și mai mult lista cuvintelor proprii Epistolelor pastorale, urcîndu-le la 197. Caracterul arbitrar al calculelor sale a fost dezvăluit și anunțat de un anonim

207. Vezi C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 180—181.

208. *Pastoralbriete...*, ed. a II-a, p. 88. Vezi M. Goguel, *Introduction au Nouveau Testament*, vol. IV, IIème partie. *Les Épîtres Pauliniennes*, Paris, 1926, p. 527.

209. Vezi la M. Drach, *La Sainte Bible avec commentaires et introduction critique. Épîtres de Saint Paul*, Paris, 1871, p. 568.

210. *Pastoralbriete*, ed. a II-a, p. 177. Cf. F. Prat, *La Théologie de Saint Paul*, vol. I, XVème éd., Paris, 1927, p. 548; S. N. T., p. 239.

211. Robert Falconer, *The Pastoral Epistles, Introduction, Translation and Notes*, Oxford, 1937, p. 5.

212. Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 181.

213. *Lexicon of the N. T.*, ed. a IV-a, 1901, p. 706—707. Vezi F. Prat, *op. cit.*, vol. I, p. 548. Vezi și la Cornely et Merk, *Manuel d'Introduction à toutes les Saintes Écritures*; ed. a II-a, vol. III: Nouveau Testament, Paris, 1930, p. 254.

(în revista *Church Quarterly Review*, 1907, fascicolul 1)²¹⁴, care a arătat că din totalul de 197 cuvinte dat de Thayer, 13 nici nu trebuie menționate în listă, 83 figurează în textul Septuagintei și, deci, nu-i puteau fi necunoscute Sfântului Apostol Pavel, 52 sînt comune scriitorilor clasici și contemporani, iar celelalte, analizate cu atenție, nu arată a fi posterioare morții marelui Apostol.

Dezacordul flagrant între aceste statistici dovedește încă de la început cit de neîntemeiate sînt părerile criticii protestante, cu privire la vocabularul Epistolelor pastorale.

Dar, iată cum stau lucrurile în această privință: din cele 2478 cuvinte ale Epistolelor pauline, 816 sînt proprii vocabularului Sfântului Apostol Pavel²¹⁵, Epistolele pastorale totalizează 897 cuvinte dintre care 171 sînt proprii Sfântului Apostol Pavel²¹⁶; 114 cuvinte se găsesc numai în Epistolele pastorale și în celelalte cărți ale Noului Testament; 18 cuvinte neîntîlnite la nici un autor înainte de anul 100 d.Hr.²¹⁷.

O primă concluzie: unul din trei cuvinte ale Epistolelor pastorale nu se află în celelalte scrieri ale Sfântului Pavel²¹⁸.

Douăzeci și trei dintre cele 171 hapax legomena se repetă în cele trei Epistole pastorale, reducînd astfel numărul la 148 și anume: 74 în I Timotei, 46 în II Timotei și 28 în Tit²¹⁹.

Prezența hapax legomenelor nu este însă un fenomen propriu Epistolelor pastorale, ci el se întîlnește și la celelalte Epistole ale Sfântului Apostol Pavel, după cum urmează: Romani numără 113 termeni proprii, I Corinteni 110, II Corinteni 86, Galateni 34, Efeseni 43, Filipeni 41, Coloseni 38, I Tesaloniceni 23, II Tesaloniceni 11 și Filimon 7²²⁰. Aceasta însemnează o proporție de un hapax legomenon pentru 1,55 versete în Pastorale, în timp ce proporția din I Corinteni este de un hapax legomenon pentru 5,53 versete și de un hapax legomenon pentru 3,66 versete în II Corinteni²²¹.

E adevărat că dacă facem o proporție între cuvintele proprii Epistolelor pastorale și ale celorlalte Epistole pauline și ținînd seama de mărimea fiecăreia, constatăm că primele stau în vîrfurile scării hapax legomenelor — Scrierilor Sfântului Apostol Pavel și anume: «I Timotei și Tit cu indicele 13; II Timotei cu 11, față de Filipeni cu 6,8; Coloseni cu 6,3; II Corinteni cu 6; Efeseni cu 4,9; I Corinteni cu 4,6; Romani cu 4,3; II Tesaloniceni cu 4,3; Galateni cu 4,1; Filimon cu 4; I Tesaloniceni cu 3,6. Aceasta demonstrează că Epistolele pastorale au aproape de două ori mai multe cuvinte proprii decît Epistola către Filipeni, care

214. Cf. F. Prat, *op. cit.*, vol. I, p. 549.

215. Vezi la E. Jacquier, *Histoire...*, vol. I, p. 362—364. A. Guthrie, (*op. cit.* p. 8), găsește 2483 cuvinte, iar C. Spicq, 2117 (*op. cit.*, vol. I, p. 186).

216. S. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 181 și T.O.B., N.T., p. 636.

217. Vezi E. Jacquier, *Histoire...*, vol. I, p. 361. Ernest Bertrand, *Essai critique sur l'authenticité des Épîtres Pastorales*, Paris, 1888, p. 63.

218. S.N.T., p. 240.

219. *Idem*, p. 239.

220. Cornely și Merk, *op. cit.*, p. 354. Vezi și F. V. Farrar, *Viața și operele Sfântului Apostol Pavel*. Traducere de Nicodim, Patriarhul României, Partea a III-a, Mînăstirea Neamț, 1943, p. 404; S.N.T., p. 239.

221. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 181 și E. Jacquier, *Histoire...*, vol. I, p. 362. Vezi și C. Toussaint, *art. cit.*, col. 2232.

are cele mai multe și de patru ori mai multe decât aceea care are cele mai puține, adică cea către Filimon ²²².

Nu trebuie să acordăm însă acestor statistici aritmetice o importanță deosebită, căci deosebirile de vocabular între Epistolele pastorale și celelalte Epistole pauline sînt explicabile. Varietatea vocabularului acestor Epistole, ca și stilul, sînt în funcție de vîrsta, mediul și împrejurările în care Sfîntul Apostol Pavel a trăit și a scris, precum și de nouitatea și caracterul special al problemelor pe care le abordează. «Limba Epistolelor pastorale, constata criticul protestant Gaspar René Gregory ²²³, este asemănătoare cu a celorlalte scrieri pauline. Dacă există în ele alte cuvinte, era de așteptat. «Alte vremi, alte împrejurări, alte preocupări cer alți termeni».

Vocabularul scriitorilor se modifică și se transformă, ca și stilul, odată cu vîrsta, îmbogățindu-se sau împuținindu-se într-un mod ciudat: unele cuvinte preferate sînt complet date uitării, iar altele le iau locul pentru un timp, pînă ce termenii ce păreau dați uitării, sînt din nou îndrăgiți ²²⁴.

Se știe că Epistola cea mai săracă în hapax legomena este a II-a către Tesaloniceni, scrisă pe la anii 51—52 și cele cu mai multe cuvinte proprii sînt cea către Filipeni și cea către Coloseni, scrise între 62—63. Dacă într-un interval de aproximativ 12 ani, vocabularul Sfîntului Apostol Pavel s-a îmbogățit atît de mult, pentru ce nu ar fi continuat pe aceeași linie de învățare și perfecționare a limbii și între anii 62—67? Într-adevăr, nimic nu-l putea împiedica pe Sfîntul Apostol Pavel, ca în cei 4—5 ani ai captivității sale la Cezareea și de la Roma «să citească și să mediteze, să-și asimileze un vocabular mai bogat și să se exprime într-o limbă din ce în ce mai corectă, aceea a literaturii profane grecești» ²²⁵. Dar Sfîntului Apostol Pavel nu i-au trebuit zece ani pentru a face progrese surprinzătoare, căci Epistola a II-a către Corinteni, scrisă către sfîrșitul anului 56 sau în primele luni ale anului 57, are aproape de două ori mai multe cuvinte specifice decât Epistola a II-a către Tesaloniceni, anterioară numai cu patru sau cinci ani. Ținînd seama de timp, vocabularul Sfîntului Apostol Pavel a putut să se schimbe încă și să se îmbogățească în cei aproape zece ani, care au urmat de la data scrierii Epistolei a II-a către Corinteni (56—57) și pînă la aceea a scrierii Epistolelor pastorale (65—66), cu cel puțin tot atît ca în cei patru sau cinci ani scurși între II Tesaloniceni și II Corinteni. Este, așadar, firesc ca Epistolele pastorale să aibă «de patru ori mai multe cuvinte proprii decât celea care au cele mai puține» ²²⁶.

222. E. Jacquier, *Histoire...*, vol. I, p. 362.

223. *Einleitung in N.T.*, p. 731. Atacurile îndreptate împotriva autenticității Epistolelor pastorale s-au rărit pînă aproape de dispariție. Critica protestantă recunoaște tot mai mult obîrșia lor paulină, prin reprezentanți de mîna întîii; B. Weiss, *Einleitung...*, p. 299 și urm.; *Komm.*, 1902; Godet, *Einleitung...*, I, p. 350 ss.; Th. Zahn, *Einleitung...*, I, p. 462 ș.u.; Kübal — Rigyenbach, *Komm.*, 2 Aufl., 1895; Gregory, *Einleitung...*, p. 731 ș.u.; Wohlenberg, *Komm.*, 2, Aufl., 1911; Barth, *Einleitung...*, p. 94 ss.; Råmsay, în *Expos.*, 1911; Feine, *Einleitung...*, p. 173.

224. F. Prat, *op. cit.*, vol. I, p. 394.

225. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 190.

226. A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1075.

Ceea ce explică și justifică întrebuintărea cuvintelor noi în Epistolele pastorale este și faptul că cea mai mare parte din problemele abordate nu au fost pînă acum tratate de către Sfîntul Apostol Pavel. Într-adevăr, el combătuse în Epistolele mari aceiași adversari iudaizanți și condamnase învățăturile lor aproape cu termeni identici²²⁷. Cînd scrie Epistolele pastorale, împrejurările se schimbaseră. El avea acum de-a face cu iudaizanți care își prezentau teoriile lor într-un vocabular nou. Pentru a-i învinge pe propriul lor teren și cu propriile lor arme, Sfîntul Apostol Pavel este obligat, la rîndul său, să folosească un vocabular corespunzător de care nu se mai servise pînă atunci²²⁸. Astfel, pentru a prezenta pe învățătorii mincinoși cu propaganda lor infocată și pe adepții lor, care amenințau liniștea Bisericii, Sfîntul Apostol Pavel creează și folosește termeni noi (în I Tim. 4, 1—10, douăzeci termeni proprii, în II Tim. 3, 1—9, încă vreo douăzeci, în Tit 1, 10—16, zece)²²⁹.

Se știe că tematica Epistolelor pastorale este aproape în întregime nouă, în comparație cu aceea a Epistolelor anterioare. Sfîntul Apostol Pavel și-a adaptat vocabularul spontan, întrucît problemele pe care le dezvoltă în aceste Epistole sînt altele. Apostolul nu mai vorbise despre îndatoririle slujitorilor bisericești (I Tim. 3, 1—4; II Tim. 2, 1—6; 4, 1—5; Tit 1, 5—11), despre familie, despre soții (I Tim. 2, 8—15; Tit. 2, 1—6)²³⁰, despre văduve (I Tim. 5, 3—16), despre bogății acestei lumi (I Tim. 6, 17—19), atîtea probleme, care fac de asemenea, ca Epistolele pastorale să abunde în termeni noi²³¹.

227. Ernest Bertrand, *op. cit.*, p. 64.

228. *Ibidem*.

229. γενεαλογίαι — genealogii (I Tim. 1, 4; Tit 3, 9); ἀπέραντοι — nesfirșite (I Tim. 1, 4); κενοφωνίαι καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου (γνώσεως) — vorbirile deșarte și lumesti și de împotrivririile științei mincinoase (I Tim. 6, 20); λογομαχία — cearta de cuvinte (I Tim. 6, 4); λογομαχεῖν — a se certa pe cuvinte (II Tim. 2, 14); ματασιολόγος — grăitor în deșert (Tit 1, 10); ματασιολογία (μῦθοι ἰουδαϊκοί) — grăirea în deșert (a fabulelor iudaicești) (I Tim. 1, 6; Tit 1, 10, 14); ἡραδίαις — băbești (I Tim. 4, 7); διαπατριβαί — gilceville (I Tim. 6, 5); ἐτεροδιδασκαλεῖν — a învăța altă învățătură (I Tim. 1, 3; 6, 3); ἀπαιδευτοί — nebunești (II Tim. 2, 23); ἐκζητήσεις — certuri (I Tim. 1, 4); γυμνασία, — deprinderea (I Tim. 4, 8). Vezi A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1076).

230. γυμναζεῖν — a se deprinde (I Tim. 4, 7); ἐπίσκοπος — episcop (Tit 1, 7); μιᾷς γυναικὸς ἀνὴρ — bărbatul unei singure femei (I Tim. 3, 2); μὴ διλογος — nu vorbitor în două feluri (I Tim. 3, 8); δίδασκαλικός — destoinic să învețe pe alții (I Tim. 3, 2); μὴ αἰσχροκερδέης — nu agonisitorii de câștig urît (I Tim. 3, 8; Tit 1, 7); ἄμαχος — pasnic; νηφάλιος — veghetor (I Tim. 3, 2; Tit 2, 2); μὴ πάροινος — nu bețiv (I Tim. 3, 3; Tit 1, 7). Vezi A. Médebielle, *art. cit.*, col. 1076.

231. J. Parri (*The Pastoral Epistles*, Cambridge, 1920) a întocmit un tabel exhaustiv cu cuvintele proprii legate de problemele noi tratate de Epistolele pastorale. În legătură cu învățăturile false, ei găesc 30 de cuvinte proprii în I Timotei; 18 în II Timotei; 20 în Tit. Cit privește slujitorii și însușirile lor: 22 cuvinte în I Timotei și 12 în Tit, în total 29, după înlăturarea celor ce se repetă. În legătură cu atribuțiile și cu virtuțile personale ale lui Timotei și Tit: 23 în I Timotei, 32 în II Timotei și 9 în Tit, în total 64. În legătură cu ordinea și disciplina în biserică (adunări, preoți, văduve, bogăți) — 90. Termeni în legătură cu propria experiență a Sfîntului Apostol Pavel și cu alte împrejurări — 19, cu Scriptura — 7, cu listele generale de virtuți și vicii — 30. În total ar fi 164 hapax legomena pentru I Timotei, 89 pentru II Timotei și 61 pentru Tit — iar toate trei epistolele 314; lăsînd la o parte termenii ce se repetă într-una

Prezența termenilor biblici în vocabularul Epistolelor pastorale este, de asemenea, pe deplin justificată. Sfântul Apostol Pavel era un bun cunoscător al limbii grecești și, citind Septuaginta, reținea pe dinafară cuvinte și fraze pe care le cita liber în predica sa orală în mediul păgîn, iar pe unele dintre ele le-a transcris, în cuprinsul Epistolelor pastorale.

În ce privește prezența expresiilor de origine latină în vocabularul Epistolelor pastorale: δι' ἧν αἰτίαν — ob quam causam (II Tim. 1, 6; Tit 1, 13), διαγεῖν βίον — vitam degere (I Tim. 2, 2), χάριν ἔχειν — gratiam habere (I Tim. 1, 12; II Tim. 1, 3), πρόκριμα — praejudicium (I Tim. 5, 21), κακοῦργος — maleficus (II Tim. 2, 9)²³², putem afirma că ele sînt rodul contactelor pe care Apostolul neamurilor le-a avut cu oameni de limbă latină, în timpul celor două captivități, în capitala Imperiului. Sensibil la diversele medii prin care trecea și căropa li se adresa²³³, Sfântul Apostol Pavel își îmbogățește vocabularul cu noi termeni și expresii: «Astfel — scrie C. Spicq²³⁴ — putem crede că în timpul anilor săi romani, Pavel a trebuit să se inițieze în cunoașterea limbii latine în contactul cu vizitatorii săi și cu înalții pretori, oameni de pură rasă latină. Este imposibil ca el să nu fi fost influențat de această cultură și să nu-i fi schimbat gusturile sale și îmbogățit vocabularul său»²³⁵.

Prezența unor expresii latine constituie, așadar, încă o mărturie sigură în sprijinul autenticității Epistolelor pastorale și în deosebi a Epistolei a II-a către Timotei, care a fost scrisă din Roma²³⁶.

Procentul de cuvinte proprii Epistolelor pastorale se reduce considerabil dacă ținem seama că în lista acestor hapax legomena figurează adjective, verbe sau substantive aparținînd aceleiași familii de cuvinte folosite efectiv de către Sfântul Apostol Pavel în celelalte Epistole ale sale²³⁷: ἀδηλότης — nestatornic (I Tim. 6, 17) ἀδήλως — întîmplător (I Cor. 9, 26) și ἀδηλος, — nelămurit (I Cor. 14, 8). Adverbele ὁμολογουμένως (I Tim. 3, 16) și ῥητῶς — lămurit (I Tim. 4, 1) sînt noi, dar citim în II Corinteni 9, 13 — ὁμολογία, în Romani 10, 10 — ὁμολογεῖται și în II Corinteni 12, 4 — ἄρρητος (nespus); λοιδορία — ocară (I Timotei 5, 14) și λοιδορος — batjocoritor, în I Corinteni 5, 11; 6, 10; λοιδορεῖν în I Corinteni 4, 12.

sau alta, dintre epistole, rămîn 286 — vezi C. Spicq, *Saint Paul, les Épîtres pastorales*, vol. I, p. 195 și *Traduction Oecuménique de la Bible, Nouveau Testament*, Paris 1973, p. 636.

232. M. Hitchcock (*Latinity of the Pastorals*, în «The Expository Times», XXXIX, 1928, p. 347—352) identifică 160 de cuvinte și expresii de origine latină în Epistolele pastorale; «disciplina» διδασκαλία, quaedam — τίνες; πιστὸς ὁ λόγος (I Tim. 3, 16) corespunde expresiei latine: «verum illud verbum»; πᾶς din Tit 2, 15 are sensul de summus. Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 193.

233. I. Cerfaux, *Les Épîtres Pastorales*. Introduction à la Bible sous la direction de A. Robert et A. Peuillet. Tome II, Nouveau Testament, Paris, 1950, p. 528.

234. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 187, 190.

235. S-a spus chiar că Sfântul Apostol Pavel, intenționînd să meargă și să evanghelizeze Spania, a trebuit să învețe mai întîi limba latină, pentru că, așa cum menționează Strabon (III, 2, 15), locuitorii acestor regiuni, fiind cu desăvîrșire romanizați, uitaseră propria lor limbă; M. Hitchcock, *op. cit.*, p. 347—352. Vezi la C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 190.

236. *Traduction Oecuménique de la Bible, Nouveau Testament*, Paris, 1973, p. 636. Vezi și Ern. Bertrand, *op. cit.*, p. 57, nota 1; Dr. V. Gheorghiu, *Introducere...*, p. 582.

237. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 186—187. Ern. Bertrand, *op. cit.*, p. 64.

Prezența unor cuvinte noi în vocabularul Epistolelor pastorale — nesemnificative pentru autenticitatea acestora —, este cu totul întimplătoare²³⁸. Deși ele se rosteau pretutindeni și de către toți, Sfântul Apostol Pavel nu avusese încă prilejul să le folosească pînă acum în scrierile sale. Astfel: εὐσεβεία de opt ori în I Timotei și cite o dată în II Timotei și Tit 1, 1; ἀψευδής — nemincinos (Tit 1, 2), ἀνεπίλημπος — neprihănit (I Tim. 3, 2; 5, 7; 6, 14), βίος — viață (I Tim. 2, 2), γυμνασία deprindere (I Tim. 4, 8), ἐπισκοπή — episcopie (I Tim. 3, 1), ησυχίος — liniștit (I Tim. 2, 2), κηρῶς — propovăduitor (I Tim. 2, 7), μαρτυρίτης — mărgăritar (I Tim. 2, 9), στόμαχος — stomac (I Tim. 5, 23), σωφροσύνη — înțelepciune (I Tim. 2, 9, 15), μάμμη — bunică (II Tim. 1, 5), φαίλῳνη — manta și μεμβράνα — pergament (II Tim. 4, 13), προγόνοσ — strămoș (II Tim. 1, 3) etc.²³⁹.

De altfel, Apostolul manifestă predilecție pentru cuvinte compuse în toate Epistolele sale²⁴⁰ și această tendință crește odată cu vîrsta, fapt ce se poate constata în Epistolele sale scrise către sfîrșitul vieții: Efeseni, Filipeni și, în special, Coloseni, în care se găsesc o mulțime de termeni compuși: εἰρηνόποιεῖν (Col. 1, 20), ὀφθαλμοδουλία (Col. 3, 22) etc.

Asemănarea între Epistolele pastorale și celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel, în ce privește cuvintele compuse, este de netăgăduit și ea este cea mai bună dovadă a autenticității celor dintii²⁴¹.

Lipsa din Epistolele pastorale a unor prepoziții (ἀντι, ἄχρι, ἔμπροσθεν) și conjuncții (ἄρα, ἄρα οὖν, ἔπειτα, etc.), folosite de Sfîntul Apostol Pavel în celelalte Epistole ale sale, nu trebuie să surprindă pe nimeni²⁴², căci ἄρα, ἄρα οὖν, ἔπειτα, διότι, de pildă, se folosesc de obicei în operele didactice și în controverse doctrinare, cum e cazul Epistolelor către Romani și Galateni și nu se găsesc în Filipeni și nici în Coloseni (numai o dată în Efeseni). Aceeași remarcă pentru διό și διότι, care nu sînt amintite decît de trei ori, δι' ἣν αἰτίαν în Epistolele pastorale (II Tim. 1, 6, 12; Tit 1, 13) și care nu se întîlnesc în celelalte scrieri pauline²⁴³. Astfel ἰδε (numai în Galateni 5, 2), ἰδοῦ, ποῦ, care nu au decît valoare

238. F. Prat, *op. cit.*, vol. I, p. 394.

239. Vezi pe larg la Cornely et Merk, *op. cit.*, p. 355.

240. Vezi o listă completă la Cornely și Merk, *op. cit.*, p. 354—355 și la Ern. Bertrand, *op. cit.*, p. 66.

241. Ern. Bertrand, *op. cit.*, p. 67.

242. Despre prepozițiile și conjuncțiile ce nu se găsesc în Epistolele pastorale, vezi lista întocmită de M. Goguel, *Introduction...*, p. 529. Cornely et Merk (*op. cit.*, p. 358—359) acordă problemei o importanță deosebită, demonstrînd cu probe netemeinicia atitudinii lui Holtzmann (*Die Pastoralbriefe in das N. T.*, Freiburg, 1886, p. 101) împotriva autenticității Epistolelor pastorale.

243. D. Guthrie (*The Pastoral and the Mind...*, p. 13 și urm.) denunță interpretarea tendențioasă a listei întocmită de Harrison. Dintre cele 112 subliniate de Harrison, numai 25 sînt comane Epistolelor către Romani și Galateni, 6 pentru Efeseni și Coloseni, aceste coincidențe dispărînd în Epistolele Captivității. (Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 194, nota 1).

retorică și care sînt folosite numai în pasajele ce comportă acest colorit (I Cor. 15, 51 ; Rom. 3, 27 ; I Cor. 1, 20 ; Gal. 4, 15). Dacă *ἐπειτα*, *ἰδοὺ διότι*, lipsesc în Epistolele pastorale, din contră *ἰδοὺ* și *ἄρα* nu se găsesc nici în Filipeni și *ἐπειτα*, *διότι*, *ἄρα οὖν*, nu se găsesc nici în I Corinteni. Încă și *ὡσπερ*, care se găsește în Romani 5, 19, 21 ; I Corinteni 8, 5 ; Galateni 4, 29, lipsește în Epistolele către Efeseni, Filipeni și Coloseni, precum și *οὔτε*, care nu se întilnește decît în enumerările negative și numai în Romani 8, 38 ; I Corinteni 6, 9 și niciodată în Epistolele captivității.

Pentru a preciza raporturile lingvistice dintre Epistolele pastorale și celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel, în vederea clarificării problemei autenticității celor dintii, nu este suficient numai a explica deosebiri, ci a lua în considerare și asemănările existente.

Din totalul de 612 cuvinte pe care Epistolele pastorale le au comune cu celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel, 31 sînt proprii Apostolului neamurilor și nu se găsesc nicăieri în Noul Testament ²⁴⁴.

Există, într-adevăr, în Epistolele pastorale, expresii pe care Sfîntul Apostol Pavel le folosește cu predilecție în toate celelalte Epistole ale sale, după cum urmează : I Timotei 1, 8 : «*Știm că Legea este bună*», ca la Romani 7, 15 : «*recunosc că legea este bună*», *μετά*, cu genitivul din I Timotei 2, 15, ca în II Corinteni 7, 15 ; 8, 4 ; Efeseni 6, 23. *Εἰ δέ τις* din I Timotei 3, 5, ca în Romani 8, 9 ; I Corinteni 3, 12 ; II Tesaloniceni 3, 14 ; *ἵνα μὴ* din I Timotei 3, 6 ca în Romani 11, 25 ; 15, 20 și de 22 de ori în I și II Corinteni ; *ἔστωσαν* din I Timotei 3, 12, ca în II Corinteni 12, 16 ; Galateni 1, 8 ; *τούτου χάριν* din Tit 1, 5 ca în Efeseni 3, 1, 14 ; *μάλιστα οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς* din Tit 1, 10 (cf. Filipeni 4, 22, *μάλιστα δὲ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας*) τοὺς ἐκ περιτομῆς (Gal. 2, 12) cu τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον (Rom. 4, 12) și cu ὄντες ἐκ περιτομῆς (Col. 4, 11) etc. ²⁴⁵. Expresia «*Evanghelia ... cea încredințată mie*» (I Tim. 1, 11 ; Tit 1, 3) o regăsim în Galateni 2, 7 și I Tesaloniceni 2, 4), iar expresia «*...puternic este Dumnezeu*» din Romani 11, 23, Sfîntul Apostol Pavel o reia sub altă formă în II Timotei 1, 12.

Epistola a II-a către Timotei cuprinde la rîndul său texte care demonstrează lămurit asemănarea ei cu celelalte Epistole ale Sfîntului Apostol Pavel. Astfel II Timotei 1, 3—4 : *λατρεύω... ὡς ἀδιάλειπτον* și Romani 1, 9 ; II Timotei 1, 7 : *οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμειος* și Romani 8, 15 : *οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλὰ ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας* ; II Timotei 1, 10 : *φανερωθεῖσαν δὲ νῦν* și Coloseni 1, 26 : *νῦν δὲ ἐφανερώθη* ; II Timotei 1, 10 : *καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατος* și I Corinteni 15, 26 : *καταργεῖται ὁ θάνατος* ; II Timotei 2, 1 : *ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι* și Efeseni 6, 10 : *ἐνδυναμοῦσθαι ἐν Κυρίῳ* ;

244. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 196.

245. *Ibidem*.

II Timotei 2, 11 : εἰ γὰρ συναπεθάνομεν καὶ συζήσομεν cu Romani 6, 8 : εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ etc. ²⁴⁶.

Se constată, aşadar, că există incontestabile asemănări de stil și de idei între Epistolele pastorale și celelalte Epistole ale Sfântului Apostol Pavel, fapt ce demonstrează că ele au fost, toate, scrise de același autor, de Apostolul neamurilor ²⁴⁷.

Unii cercetători ²⁴⁸, avînd în vedere prezența expresiilor rare în Epistolele pastorale, nu exclud contribuția unui secretar, căruia Sfântul Apostol Pavel i-a lăsat, de data aceasta, mai multă libertate de exprimare. Datorită unor asemănări stilistice între Epistolele pastorale, pe de o parte și Evanghelia a III-a și Faptele Apostolilor, pe de altă parte, s-ar putea crede că aceste Epistole au fost scrise de către Sfântul Luca, prin dictare ²⁴⁹.

Împrejurările în care s-a scris Epistola a II-a către Timotei pot duce la concluzia că Sfântul Apostol Pavel a recurs la ajutorul unui redactor. Apostolul care nu era numai sechestrat, dar și înlăntuit într-o temniță, nu putea scrie el însuși cele opt sau nouă file de papyrus, necesare pentru textul Epistolei, într-o carceră, fără loc suficient, într-o semi-obscuritate, și mai ales, cu picioarele în lanțuri ²⁵⁰. Să se fi mulțumit, oare, Sfântul Apostol Pavel să dea aceste indicații verbale sau scurte note pe o tablă de ceară, pe care secretarul, bucurîndu-se de o largă autonomie, le-a dezvoltat după priceperea și gustul său în Epistola a II-a către Timotei? Avînd în vedere însă că Sfântul Ignatie și mulți alți martiri au putut redacta numeroase scrieri în cursul unor captivități asemănătoare, e greu de admis prezența unui secretar la redactarea Epistolelor pastorale ²⁵¹. Astfel, secretarul redactor al Epistolei a II-a către Timotei

246. După A. Schlatter, *Die Kirche der Griechen in Urteil des Paulus*, Stuttgart, 1936, p. 15 și P. N. Harrison, *Paulines and Pastorals*, Londra, 1964, p. 157. Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 196, nota 2.

247. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 199.

248. J. H. Bernard, *The Pastoral Epistles (Cambridge Greek Testament for Schools and Colleges)*, Cambridge, 1899, p. XLI, XLV; O. Roller, *Das Formular des paulinischen Briefes*, Stuttgart, 1933, p. 20—21; J. Jeremias, *Die Briefe an Timotheus und Titus Göttingen*, 1975 și *Zur Datierung der Pastoral briefe*, în Z.N.T.W., 1961, p. 101—104, reluată în *Abba Studien zur neusteuerlichen Theologie und Zeitgeschichte*, Göttingen, 1966, p. 314—316; J.N.D. Kelly, *A Commentary on the Pastoral Epistles (Black's New Testament Commentaries)*, Londra, 1963, p. 25 ș.u. Vezi C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 199 și M. Carrez, *op. cit.*, p. 198.

249. Falconer, *op. cit.*, p. 13—14. J. D. James (*The Genuineness and Authorship*, p. 154 și urm.) relevă în acest scop : 1. folosirea termenilor medicali în Pastorale, metafore atît de uzitate de igienă : «știință sănătoasă» (II Tim. 4, 3), «cuget infierat» (I Tim. 4, 2), «boala discuțiilor» (I Tim. 4, 4), «cangrenă» (II Tim. 2, 17), «a suferit» (II Tim. 4, 3); 2. fragmente de imne în aceste epistole ce se apropie de imnele pe care Sf. Luca le menționează : «Mărește...» (Lc. 1, 46), «Binecuvîntat...» (Luca 1, 68); «Acum slobozește...» (Luca 2, 29), «Mărire întru cei de sus...» (Luca II, 14); 3. întrebuintarea expresiei σωτήρ aplicată lui Dumnezeu-Tatăl (Luca 1, 57). Vezi C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 199, nota 2.

250. O. Roller, *op. cit.*, I, p. 20—21; J. Jeremias, *Die Briefe...*, p. 5—6, vezi, cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 199, nota 3.

251. Cf. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 200, T.O.B., N.T., p. 637.

ar trebui să fie identic cu secretarul redactor al celorlalte două Epistole pastorale, pentru a explica asemănările izbitoare dintre aceste trei Epistole. Dacă cele trei Epistole pastorale au fost scrise de un singur redactor, acela a fost numai Sfântul Apostol Pavel, căci nu e posibil ca marele Apostol să fi ținut lângă sine același secretar care a redactat cu un an în urmă, în Macedonia, Epistolele I Timotei și Tit ²⁵².

Este exclus ca acei paznici binevoitori, care au îngăduit Sfântului Luca să stea permanent lângă Sfântul Apostol Pavel și lui Onisifor să-l viziteze de mai multe ori, să nu fi dat dovadă de aceeași bunăvoință și față de alți ucenici ai Apostolului, la Roma (II Tim. 4, 21). Sîntem încredințați că unul dintre aceștia, mai inimos și mai apropiat de Sfântul Apostol Pavel și profund mișcat, la dorința celui întemnițat de a comunica pentru ultima oară cu cel mai iubit dintre colaboratori, a adus cu sine cerneală, pană de scris și papirus și s-a făcut, cu priceperea sa, tahigraful ultimelor gânduri și îndrumări ale marelui Apostol, singurul autor al Epistolei.

252. C. Spicq, *op. cit.*, vol. I, p. 200; M. Carrez, *Les Épîtres Pastorales*. Introduction à la Bible. Édition nouvelle, Tome III. Introduction critique au Nouveau Testament sous la direction de Augustin George et Pierre Grelot, Paris, 1977, p. 198—199.

(Continuarea în numărul viitor)

DIN CRONICA INSTITUTELOR TEOLOGICE

200 DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÎNT TEOLOGIC LA SIBIU

I. CURSURILE PEDAGOGICE ȘI TEOLOGICE DIN ANII 1786—1811

Pînă nu de mult se considera că învățămîntul teologic românesc și-ar avea începutul numai din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Dar cercetările istorice efectuate în ultimii ani au dovedit că se poate vorbi de anumite cursuri sporadice de pregătire a viitorilor preoți cu mult înainte. De pildă, aproape în tot cursul veacului al XVI-lea a funcționat o școală în care se pregăteau preoți la mănăstirea Putna, în cadrul căreia au activat dascăli de prestigiu, ca Eustatie «ritor, domesticos și protopsalt» (sfîrșitul secolului XV — începutul sec. XVI), Antonie Protopsaltul (sec. XVI), «ritorul și scolasticul» Lucaci, atestat documentar în 1581, care predau ucenicilor lor discipline teologice și umaniste, noțiuni de drept, muzică bisericească. O școală cu vechi tradiții a fost cea de pe lângă biserica Sf. Nicolae din Șcheii Brașovului, întemeiată pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea și reorganizată în 1597 de protopopul cărturar Mihai-colaboratorul diaconului Coresi, în care se pregăteau viitorii preoți din Brașov și Țara Birsei. Alți tineri dobîndeau învățătura de carte trebuitoare unui slujitor al altarului în școlile de pe lângă centrele eparhiale (București, Rîmnic, Buzău, mai tîrziu Argeș, Iași, Roman, Rădăuți, Huși, Alba Iulia), precum și în școlile mănăstirești de la Cozia, Argeș, Colțea din București, Neamț, Putna, ș.a. în care învățau și numeroși tineri transilvăneni.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, se cunosc primele încercări de înființare a unor școli speciale pentru pregătirea clerului: la biserica Sf. Dumitru (1764), urmată de alta la mănăstirea Obedeanu (1775), amîndouă în Craiova, la Mitropolia din București (1776), la mănăstirea Putna (1774), creată prin strădanile arhimandritului Vartolomei Măzăreanu, la mănăstirea Sf. Ilie de lângă Suceava (1786), mutată curînd la Cernăuți (1789), toate cu o existență scurtă: În 1797, s-a înființat, la mănăstirea Toți Sfinții din București, ctitoria marelui cărturar Antim Ivireanu, o școală de «grămăticii» sau «de candidați», care a funcționat pînă în 1847. Prin 1779, dascălul Mihail Martinovici Roșu a deschis, la Timișoara, un curs de pedagogie și teologie, cu o durată de șase luni, care a dăinuit pînă pe la începutul sec. al XIX-lea.

În acest cadru general se înregistrează primele încercări de înființare a unor cursuri speciale pentru pregătirea viitorilor preoți și învățători în Transilvania. Împrejurările erau însă, cu totul diferite față de celelalte «țări» românești. Se știe că după 1701, o parte înfimă a clerului și credincioșilor ortodocși români din Transilvania au fost nevoiți să accepte unirea cu Biserica Romei. Clerul și credincioșii ortodocși — care constituiau majoritatea populației Transilvaniei — au rămas fără un cîrmuitor bisericesc pînă în anul 1761, cînd împărăteasa Maria Tereza — în urma numeroaselor memorii și mișcări ale acestora — a acceptat numirea unui «administrator» (locțiitor) de episcop ortodox al Transilvaniei, în perioada lui Dionisie Novacovici (1761—1767), stabilit la Rășinari. Au urmat alți trei episcopi sîrbi, cu reședința în Sibiu: Sofronie Chirilovici (1771—1774), Ghedeon Nichitici (1784—1788) și Gherasim Adamovici (1789—1796), sub jurisdicția Mitropoliei ortodoxe sîrbe din Carloviț (pînă în 1864, la restaurarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei, prin strădanile lui Andrei Șaguna). Abia în 1810, Curtea din Viena a permis alegerea unui episcop de neam român. Și astfel, prin Vasile Moga (1811—1845), s-a ajuns la constituirea unei ierarhii naționale românești în Transilvania.

În asemenea împrejurări nefavorabile pentru Biserica Ortodoxă românească din Transilvania, s-a pus problema înființării unei școli speciale pentru pregătirea clerului și a învățătorilor de la «școlile populare» îndrumate de Biserică. În cadrul politicii școlare a împărătesei Maria Tereza (1740—1780) și mai ales a fiului ei, im-

păratul Iosif II (1780—1790), prin care se urmărea culturalizarea locuitorilor din imperiul multinațional habsburgic, s-au elaborat câteva legi școlare, inspirate de marele pedagog Ignatius Felbiger. De pildă, prin *Allgemeine Schulordnung* din 1774, s-a organizat învățământul elementar în trei grupe: școli comunale sau «triviale», capitale sau principale și normale. Cele din urmă — cu patru clase — aveau rolul de a pregăti învățătorii pentru primele două categorii de școli. În cadrul lor se făcea și un curs de metodică, urmărindu-se cunoașterea îndatoririlor învățătorilor, însușirea temeinică a materiei, ca și noua metodă de predare, formarea deprinderilor de a-i instrui pe elevi, noțiuni privind examinările, registrele școlare etc. Printr-o nouă lege școlară *Ratio educationis*, din 1777, cu privire la organizarea învățământului elementar, mediu și superior, școlile elementare erau organizate diferit (în sate, țiguri și orașe), urmărindu-se ca elevii să fie instruiți în limba maternă. În 1781 a fost sancționată o lege specială privind numai învățământul din Transilvania, *Norma Regia*, care se ocupa mai mult de gimnazii. Dar printr-un decret, cu data de 28 aprilie 1784, s-a hotărât să se acorde o mai mare atenție școlilor elementare din Transilvania și să se introducă metoda oficială de predare, iar manualele școlare austriece să fie traduse în limbile naționalităților din imperiu. Prin aceeași lege, s-a hotărât ca supravegherea fiecărei școli să fie încredințată preotului-paroh.

Aceste legiuiri școlare au avut urmări însemnate asupra învățământului românesc. Reprezentanții «luminismului românesc», pe lângă revendicările privind emanciparea politică și socială a românilor, au militat și pentru dezvoltarea învățământului în limba maternă și răspindirea culturii în popor. De pildă, medicul Ioan Piuariu Molnar (1749—1815), fiul preotului din Sadu (jud. Sibiu), prin două memorii adresate lui Iosif II în 1782, recomanda, între altele, ca pentru început să se înființeze 70 de școli populare românești în localitățile mai mari și să se numească un director școlar, care să aibă și îndatorirea de-a instrui pe învățătorii acestora după metoda școlilor «normale», pentru a-și putea însuși o calificare corespunzătoare. În 1785, deci după înăbușirea răsoalei lui Horea, s-a hotărât să se înființeze noi școli elementare — mai mult pentru ortodocși — precum și un seminar teologic la Timișoara. În urma acestei hotărâri, la 4 noiembrie 1785, episcopul Ghedeon Nichitici, a înaintat guvernului Transilvaniei un proiect de organizare a învățământului românesc. El propunea să fie numit ca director (inspector) școlar ortodox, fie doctorul Ioan Piuariu Molnar, fie Dimitrie Eustatievici (c. 1730—1795), fiul preotului Eustatie Vasilievici din Brașov. Guvernul a recomandat pe Eustatievici, care a și fost numit la Curte la 20 septembrie 1786 (cu 2 ani înainte fusese numit director al școlilor din dieceza Blajului marele cărturar Gheorghe Șincai). Noul director al școlilor naționale românești ortodoxe — cu studii la Academia duhovnicească din Kiev, fost dascăl la școala din Brașov-Schei, secretar al primilor trei episcopi sîrbi ai Transilvaniei, autor al primei Gramatici românești cunoscute (1757), al unor lucrări teologice și manuale școlare — a funcționat pînă la moartea sa (27 mai 1795). El a primit misiunea de a ține un curs metodic atît pentru învățătorii în funcțiune, cît și pentru candidații la această slujbă, deci era vorba de un «curs de perfecționare» sau «de reciclare» în termenii de azi. La încheierea cursului metodic, absolvenții primeau de la director un «atestat», pe baza căruia puteau fi aleși ca învățători de obștea satelor românești.

Presupunem că acest curs dura șase săptămîni, cum se va întîmpla și în primele patru decenii ale secolului al XIX-lea. Eustatievici și-a început activitatea chiar înainte de numirea sa oficială, încît, în octombrie 1786, a terminat prima «promoție»: șapte învățători au fost declarați «admiși», iar alți nouă, nestăpînind suficient noua metodă, au fost obligați să revină în cursul de vară din 1787. Pe lângă ei, în septembrie 1787, au mai terminat cursurile alți 17 învățători, toți fiind repartizați la diferite școli subvenționate de parohiile ortodoxe românești. O nouă listă, de 11 absolvenți, se cunoaște abia în 1790, alta, cu 15 candidați, în 1791; desigur, cursurile au continuat și în anii următori, dar nu știm numele sau măcar numărul celor ce le-au frecventat.

Dar din cercetarea puținelor acte care au ajuns pînă la noi, ne putem ușor convinge că paralel cu aceste cursuri de «calificare» sau «perfecționare» a dascălilor în funcțiune sau de formare a unor serii noi, Dimitrie Eustatievici se ocupa și cu pregătirea candidaților la preoție. Va fi fost sprijinit în această acțiune de episcopul Ghedeon Nichitici care, încă din 1785, ceruse înființarea unui seminar pe seama eparhiei sale, cerere care i-a fost respinsă de autorități. Avem mai multe mărturii că Eustatievici a pregătit și preoți. De pildă, printr-o circulară din 7 mai 1787, episcopul

dispunea că «de-acum înainte nici preot, nici cantor să fie care nu va învăța la școala normalicească (de normă n.n.) și nu va arăta de la dascălul său atestat despre această învățătură». Apoi, în listele de absolvenți prezentate autorităților de Eustatievici în 1787, apar și patru tineri despre care se menționa în chip expres că se pregăteau pentru preoție. În sfârșit, o bună parte dintre absolvenții «cursului de normă» de la Sibiu, cunoscuți cu numele, la scurt timp au fost hirotoniți preoți, unii dintre ei numărându-se printre oamenii de cultură ai vremii respective, ca Radu Tempea V și Gheorghe Haină (devenit Haines), care i-au urmat lui Eustatievici în postul de director al școlilor, Radu Verzea și Ioan Ștefanovici, preoți în Brașov, care au tipărit câteva cărți cu cheltuiala lor, Radu Duma, dascăl și cântăreț în Brașov ș.a.

Dimitrie Eustatievici a întocmit și câteva manuale pentru candidații la preoție: *Desvoaltele și tilcuitele Evangheliei a duminecilor, a sărbătorilor și a oareșcăroră zile, spre trebuința cateheților și a dascălilor neuniți ce se află în mare Prințipatul Ardealului* (Sibiu, 1790, 7 f. + 178 p.), *Sinopsis adecă cuprindere în scurt a cei veckli și a cei noao Scripturi, adică a Biblii, spre întrebuințarea școalelor neunite naționalești din mare Prințipatul Ardealului* (Sibiu, 1791, 170 p.). Cartea *Preoția sau îndreptarea preoților* (Sibiu, 1789, 16 f. + 79 p.) a fost tradusă de dascălul Radu Duma din Brașov cu «diortosită» de Gheorghe Haines, elevii lui Eustatievici, desigur la îndemnul său. A tipărit și câteva manuale pentru școlile «triviale» pe care le conducea și pentru învățătorii lor: *Ducere de mână sau povățuire către aritmetică* (Sibiu, 1789), *Scurt izvod pentru lucrări de obște și deschilin în scrisori de multe chipuri de pre limba slovenească scos și întocmit, spre folosul pruncilor neuniți* (Sibiu, 1792). Fără îndoială că tot el a stăruit pentru tipărirea unor *Bucoavne*, la Sibiu, în 1788 și 1795, a unui *Catihisis mic* în 1789; tot lui îi aparține *Cartea methodului* dar nu cunoaștem nici un exemplar din ea, probabil o traducere sau prelucrare din limba germană.

Rezultă că Dimitrie Eustatievici — în cei aproximativ zece ani de activitate ca «director al școalelor naționale neunite din Transilvania» s-a străduit să pregătească învățătorii după «noua metodă» a lui Ignatius Felbiger, să dezvolte școlile existente și să înființeze altele noi, să le inspecteze și îndrume, să tipărească manuale corespunzătoare. În afară de acestea, el este și inițiatorul cursurilor de pregătire a preoților la Sibiu, în 1786, deci acum două sute de ani. Fără a subestima rolul lui Gheorghe Lazăr în pregătirea citorva serii de preoți la Sibiu, după 1811, totuși Dimitrie Eustatievici are meritul că a inițiat și a condus aceste cursuri și a întocmit primele manuale pe seama lor. În felul acesta, socotim că facem un act de dreptate, de reconsiderare istorică, redând lui Dimitrie Eustatievici locul binemeritat care i se cuvine în istoria învățămîntului teologic românesc: acela de întiiul dascăl al școlii preoțești de la Sibiu.

Succesorul său la conducerea școlilor ortodoxe românești din Transilvania a fost preotul *Radu Tempea* din Brașov (1768—1824), al cincilea din șase generații de preoți brașoveni cu același nume. Studiase la școala românească din Șcheii Brașovului, la gimnaziul luteran-săsesc de acolo, urmase cursul lui Eustatievici, apoi a făcut studii de Filosofie la Buda. A slujit ca învățător și preot în Brașov-Șcheii, iar între anii 1796—1808 a fost director al școlilor, deci în timpul îndelungatei vacanțe a scaunului episcopal de la Sibiu (1796—1810). Pe lângă instruirea învățătorilor după «noul metod» și înființarea de școli noi, Radu Tempea a pregătit și candidații la preoție. Acest lucru este dovedit prin mai multe mărturii. De pildă, dintr-un «atestat de calificățiune preoțesc» (dintr-o serie de «atestare» imprimate), rezultă că posesorul lui a stat «o vreme la Sibiu, spre învățatura creștinească care se cuvine fiștecăruia preot a învăța... și învățînd s-au examînaluit de mine». Inseamnă că exista un curs special — fără să-i cunoaștem durata — la terminarea căruia se dădea un examen. Din «protocolul ședințelor consistoriale» din anul 1804, aflăm mai multe știri cu privire la existența acestor cursuri. De pildă, despre un tânăr din județul Hunedoara se menționează că «se află aici la școala candidaților de preoți rămas». În același an, Radu Tempea a fost suplinit — timp de 40 de zile (probabil atât dura cursul) — «pentru învățatura candidaților de preoție» de fratele său Nicolae Tempea, «dascălul de normă de aici» (din Sibiu n.n.). Dintr-o altă sursă documentară, din același an, se constată că existau atunci două cursuri: unul «de normă», pentru învățătorii, condus de Nicolae Tempea, altul «de preoție» condus de Radu Tempea.

Nu se cunosc împrejurările care au dus — în 1808 — la înlocuirea lui Radu Tempea, din funcția de director, cu protopopul *Gheorghe Haines* (c. 1760—1812), originar din Mohu, fost învățător în Avrieș; preot și protopop în Brașov. Se pare că

el n-a predat la cursurile de normă și de preoție, ci a încredințat cu acestea pe dascălul Simion Jinariu care înlocuise — încă din 1807 — pe Nicolae Tempea la «școala de normă» ce funcționa acum pe lângă noua biserică cu hramul Bunavestire, din cartierul «Josefin» («din groapă», azi str. Justiției), ctitoria cunoscutului negustor și mecenat Hași Constantin Pop. Dintr-o circulară a Consistoriului sibian din 14 februarie 1809, se constată că Simion Jinariu pregătea pe viitorii dascăli timp de șase săptămâni, de luni — după «duminica Tomii» — pînă în simbăta Rusaliilor, «aducîndu-și fiecare de cheltuială pentru hrana sa pe vremea hotărîtă».

Această situație a durat pînă în martie 1811, cînd cursurile de preoție au intrat într-o etapă nouă, fiind încredințate tinărului cărturar Gheorghe Lazăr, reîntors atunci de la studii din Viena.

II. CURSURILE DE TEOLOGIE ȘI PEDAGOGIE SUB EPISCOPUL VASILE MOGA (1811—1845)

A doua perioadă în istoria școlii teologice sibiene este cea dintre anii 1811—1845, deci în timpul păstoririi episcopului Vasile Moga, primul ierarh ortodox român de după anul 1701. În cursul îndelungatei vacanțe a scaunului episcopal de la Sibiu, dintre anii 1796—1810, s-au înaintat o serie de memorii Curții din Viena, prin care se solicita numirea unui nou episcop, dar abia la 19 septembrie/1 octombrie 1810 s-a admis convocarea unui «sinod» electoral la Turda, care a recomandat trei candidați, dintre care împăratul a numit pe Vasile Moga, pînă atunci preot-ajutor în Sebeș-Alba.

În 1806, Consistoriul din Sibiu — condus pe atunci de vicarul Nicolae Huțovici, protopop în Huneșoara, — a recomandat pe tinărul Gheorghe Lazăr din Avrig (1779—1823), pentru studii de Teologie la Universitatea din Viena. Este vorba de o bursă de 200 florini anual, oferită de Consistoriul sibian din așa-numitul «fond sidoxial», în schimbul căreia Lazăr se angaja, ca după terminarea cursurilor, să lucreze ca profesor «al candidaților la preoție». Potrivit condițiilor impuse de Consistoriu, Lazăr a făcut studii de Teologie catolică la Viena pînă în 1809, cînd a plecat la Carloviț pentru studii de Teologie ortodoxă și pentru hirotonie, dar a fost respins de la amîndouă de către mitropolitul sîrb Ștefan Stratimirovici. O faptă necugetată, care a avut urmări negative pentru românii ardeleni. În această situație, după o scurtă ședere la Sibiu, a plecat din nou la Viena, la începutul anului 1810, unde a urmat noi cursuri de Teologie și a tradus în românește unele lucrări cu conținut popular-moralizator, precum și Catehismul lui Platon Levșin, mitropolitul Moscovei. La începutul anului 1881 s-a reîntors la Sibiu, unde și-a oferit serviciile lui Gheorghe Haines, directorul școlilor românești ortodoxe din Transilvania. Deși acesta nu va fi fost încîntat de întoarcerea unui tinăr atît de pregătît, după 12 ani de studii, și căruia îi făcuse destule reclamații la Mitropolia din Carloviț, i-a încredințat pregătirea candidaților la preoție, pe care o făcuse pînă atunci dascălul Simion Jinariu, la școala sa de pe lângă biserica Bunavestire (cartierul Josefin). Activitatea lui Gheorghe Lazăr, «teolog și profesor candidaților de preoție neuniți» din Sibiu, a început la 15 martie 1811, așa cum rezultă dintr-o declarație dată de el însuși mai tîrziu. De atunci încep cursurile sistematice de teologie la Sibiu, inițial cu o durată de numai șase luni.

În acest timp, nou-alesul episcop Vasile Moga își făcea noviciatul la minăstirea Crusedol, în vederea călugăririi, iar la praznicul Sf. Gheorghe, în 1811 a fost hirotonit arhieru la Carloviț, de mitropolitul Ștefan Stratimirovici; a fost instalat oficial la Cluj la 29 iunie 1811, apoi și-a stabilit reședința la Sibiu, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții. Gheorghe Lazăr își încheia tocmai atunci pregătirea primei serii de candidați la preoție. Este lucru dovedit că spre sfîrșitul aceluiași an, Gheorghe Lazăr, în loc să stea la dispoziția noului episcop, a plecat la Brașov, pentru a-și căuta o altă ocupație. Episcopul Vasile, la 26 decembrie 1811, cere sprijinul Guvernului Transilvaniei, ca Lazăr să fie readus la Sibiu pentru a-și continua activitatea de profesor. După o anchetă efectuată de primarul Brașovului, în care Lazăr se plîngea de salariu insuficient, a fost nevoit să se reîntoarcă la Sibiu, în ianuarie 1812, unde și-a continuat munca de profesor, pînă spre sfîrșitul lui 1815.

Lazăr predă — timp de șase luni — un curs de Dogmatică și de Morală (probabil după Catehismul lui Platon al Moscovei, tradus de el însuși în românește); la aceste două materii se adăugau Cîntările bisericești, Tipicul și Practica liturgică, avînd cîte 6 ore pe zi. În mai 1814 se plîngea episcopului de greutatea predării

Cintărilor bisericești și a Tipicului, fapt pentru care, Vasile Moga a rechemat de la Viena pe *Moise Fulea*, trimis la studii la Universitatea de acolo din anul 1812.

Mai tânăr decât *Gheorghe Lazăr* și cu studiile neterminate, *Moise Fulea* a fost numit «directorul școalelor naționale neunite», deci în locul rămas vacant prin trecerea la cele veșnice a lui *Gheorghe Haineș* († 12 martie 1812). În același timp, a fost îndatorat să predea gratuit candidaților la preoție *Cintările bisericești* și *Tipicul*, precum și «*Manuarea protocoalelor matriculare*» (adică un curs elementar de «*Administrație bisericească*»). Deci, el a continuat munca de pregătire a viitorilor dascăli, în cadrul «*cursului de normă*» de șase săptămâni, de luni, după *Duminica Tomii* pînă în *Simbăta Rusaliilor*. Acestora le preda *Scrierea*, *Citirea*, *Aritmetica*, apoi *Catehismul*, *Cintările bisericești*, precum și obișnuitul curs de «*Metodică*». Se pare că acest curs de pregătire a învățătorilor a încetat prin 1838, cînd *Guvernul transilvan* a luat episcopului *Vasile* dreptul de «*superinspecție*» asupra școlilor ortodoxe românești, acordîndu-l episcopului romano-catolic maghiar din *Alba Iulia*. Cu aceasta a încetat atît «*directoratul*» lui *Moise Fulea*, cît și cursul de șase săptămâni.

În perioada destul de scurtă a activității sale ca profesor la *Sibiu*, *Gheorghe Lazăr* a încercat să remedieze — măcar în parte — și lipsa manualelor școlare. În 1814 a cerut aprobarea pentru tipărirea *Catehismului* lui *Platon Levșin*, tradus de el după o versiune germană, sub titlul *Teologia creștină*, dar *Vasile Moga* n-a fost de acord. În 1815 încerca să tipărească un *Compendiu de Geografia Transilvaniei* și o *Gramatică româno-germană*, dar tot fără rezultat.

O serie de neînțelegeri pe care le-a avut cu episcopul *Vasile*, ajungînd, în cele din urmă, la conflicte cu autoritățile locale, l-au determinat pe *Gheorghe Lazăr* să părăsească *Sibiul* spre sfîrșitul anului 1815. A rămas o vreme la *Brașov*, ca profesor particular (1815—1816), iar din 1816 pînă în 1823 a activat la *București*, fiind considerat aici ca adevărat «*ctitor*» al învățămîntului în limba națională († 17 septembrie 1823 în *Avrig*).

La scurt timp după plecarea lui din *Sibiu*, episcopul *Vasile* a numit ca profesor la școala de preoție pe nepotul său de frate *Ioan Moga*, supranumit *Teologul*, trimis încă din 1812 la studii, la *Universitatea din Viena*, odată cu *Moise Fulea*. El va preda un curs de *Dogmatică* în trei luni, iar în alte trei luni un curs de *Morală*; *Moise Fulea* își continuă cursurile de *Cintări bisericești*, *Tipic* și «*Manuarea protocoalelor matriculare*». Pe parcurs s-au adăugat alte două discipline, *Catehica* și *Pastorală*. Probabil vor fi fost și ore speciale de lecturi biblice, poate în cadrul rugăciunilor de seară și de dimineață. «*Cursul dogmatico-moralicesc*» de șase luni, a rămas în această stare, cu cei doi profesori, pînă în 1846. Se pare că se țineau și cite două cicluri pe an. Prin 1816—1817 se pusese problema înființării unui seminar propriu-zis, cu doi ani de filosofie și trei ani de teologie («*bogoslovie*»), dar nu s-a realizat nimic.

Merită să fie menționat și faptul că — potrivit tradiției — *Gheorghe Lazăr* și-ar fi ținut cursurile într-o casă închiriată din cartierul «*Maieri*», care, cu transformări ulterioare, există și azi (str. *Reconstrucției* 35); ulterior s-au închiriat alte case. Abia în 1821 episcopul *Vasile* a izbutit să cumpere o casă (cu bani colectați de la preoții săi), în «*ulița Cîsnădiei*» (azi *N. Bălcescu* 7, strada principală a orașului). În anii următori s-a mai zidit o aripă, încît s-au mutat în acest imobil: reședința episcopală, birourile *Consistoriului*, sălile de cursuri pentru candidații la preoție și chiar locuințele celor doi profesori. În lipsa unui internat, «*clericii*» sau «*candidații la preoție*» erau nevoiți să stea în gazdă, la diferite familii — români sau sași — din oraș.

În cursul de șase luni se înscriau tineri din zone compact ortodoxe, din sudul *Transilvaniei* (*Brașov*, *Făgăraș*, *Sibiu*, *Hunedoara*), din *Munții Apuseni* și *Tara Lăpusului*, parțial de pe «*Cîmpia Transilvaniei*». Majoritatea erau absolvenții «*școlii de normă*»; totuși printre ei se numărau și absolvenți de *gimnaziu maghiare* sau sășești ori absolvenți de numai cîteva clase ale acestora. De pildă, printre elevii lui *Gheorghe Lazăr* se număra și *Radu Tempea VI*, fiul fostului director, care va ajunge preot în *Brașov*, apoi primul profesor și director al *Seminarului din Rîmnicu Vilcea*; printre candidații pregătiți de *Ioan Moga* și *Moise Fulea* s-au numărat *Sava Popovici-Barcianu* din *Rășinari*, autor de manuale școlare și dicționare, viitor membru component al *Academiei Române*; *Ioan Petric*, preot și protopop la *Brașov*, *Nicolae Lazăr*, un timp profesor de teologie la *Sibiu*, apoi preot în *Sebeș*, protopopul *Zaharia Boiu* (senior) din *Sighișoara*, *Nistor Socaciu* din *Biscaria* — *Hunedoara*, un adevărat cronicar în prima jumătate a secolului al XIX-lea și alții.

Cei doi profesori s-au străduit să suplینească și lipsa de manuale didactice, fiind sprijiniți și de episcopul Vasile. De pildă, în 1820 a apărut lucrarea *Învățătura teologicăască despre năravurile și datoriile oamenilor creștini...*, cu aproape 500 de pagini (format mic), o carte de morală, dar și cu «spitele rudeniei de sînge și de cuscrie», care va fi retipărită la Sibiu în 1855, cu modificări neînsemnate în text. Probabil era o lucrare mai veche a lui Dimitrie Eustatievici. Citeva manuale au circulat în manuscris. Se păstrează, de pildă, în biblioteca Institutului teologic din Sibiu, o *Învățătura teologicăască sau dogma credinței pravoslavnice neunite din Ardeal*, scrisă de Iacov Filimon din Reci, jud. Sibiu, «la școala candidaților de preoție» în anul 1826. Era cursul de Dogmatică al lui Ioan Moga, probabil prelucrat după vreun manual catolic de la Viena. În aceeași bibliotecă se păstrează un curs de Pastorală, transcris de preotul Toma Filip din Porcești (azi Turnu Roșu) în 1830: *Scurtă îndreptare pentru preoții neuniți carii cugetă a lua pre sine slujba cea grea a duhovnicii*, întocmită de Ioan Moga, profesorul candidaților de preoție neuniți. În prefață, autorul preciza că a scris acest curs pentru candidații de la cursul de șase luni din Sibiu (aceleși curs a fost transcris în 1844 de preotul Sava Popovici din Rășinari).

În afară de acestea, se va fi folosit și o altă lucrare pastorală: *Despre datorițele presviterilor parohialnici...*, apărută la Buda, în 1817, o traducere din rusește (retipărită de Andrei Șaguna sub titlul: *Teologia pastorală*, Sibiu, 1857), probabil *Predicile și Didahiile* lui Petru Maior (cartea *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți* a lui S. Micu a fost retipărită la Sibiu, în 1842, de Vasile Moga). Pentru Cîntări bisericești și Tipic s-au folosit, desigur, unele din cărțile de slujbă tipărite la Sibiu, în cursul păstoririi episcopului Vasile Moga.

Arătam mai sus că acest «curs dogmatico-moralicesc» de șase luni a continuat neîntrerupt pînă în 1846, la numirea lui Andrei Șaguna ca vicar general al eparhiei ortodoxe a Transilvaniei. Deși episcopul Vasile Moga († 17 octombrie 1845), a fost un ierarh cu învățătură pentru vremea lui, cu o păstorie îndelungată și chiar a încercat să obțină anumite drepturi social-politice în favoarea națiunii române, prin mai multe memorii înaintate Curții imperiale sau Dietei Transilvaniei, totuși, față de cursurile de preoție n-a manifestat un interes deosebit. Poate, cu unele eforturi, ar fi putut obține aceleași drepturi care au fost acordate de Curtea din Viena românilor din părțile Crișanei și din Banat, pentru care s-a deschis la Arad o «preparandie» (școală pedagogică) în 1812 și un «institut teologic» în 1822 (la început cu doi ani de studii, iar din 1825 cu trei ani). Notăm că în aceeași perioadă s-au înființat primele seminarii teologice de dincolo de Carpați: Socola-Iași (1803), București, Buzău, Argeș (1836) și Rîmnicu Vîlcea (1837), cele muntene numărînd printre primii lor profesori mai mult transilvăneni.

Cu toate acestea, școala teologică sibiană și-a făcut datoria față de Biserica și poporul român din Transilvania din prima jumătate a veacului trecut. Să ne gîndim numai la faptul că ambii profesori au luat parte — alături de atîția preoți pe care i-au pregătit — la Marea Adunare Națională de pe Cîmpia Libertății de la Blaj, din 3/15 mai 1848, fiind aleși și în Comitetul permanent al românilor constituit atunci, prezidat de tînărul episcop Andrei Șaguna, iar Moise Fulea a fost ales și în delegația (condusă tot de Șaguna) care urma să prezinte împăratului hotărîrile Adunării. «Clericii» de la cursul de preoție, în vacanța de Paști din anul 1848, au îndemnat pe țărani români din satele lor să fie de față la Adunarea de la Blaj; iar foștii «clerici», acum preoți, s-au numărat printre «revoluționarii» anului 1848, fie prin participarea lor la cele trei adunări românești de la Blaj, fie prin aceea că au făcut parte din oastea populară condusă de Avram Iancu. Ei continuau astfel firul istoriei de «sate și preoți» ardeleni, ridicîndu-se la luptă pentru emanciparea politico-socială, economică și culturală a poporului pe care-l păstureau.

III. INSTITUTUL TEOLOGIC-PEDAGOGIC SUB ANDREI ȘAGUNA (1846—1873)

O nouă etapă în istoria școlii teologice sibiene se inaugurează în anul 1846, odată cu numirea lui Andrei Șaguna ca «vicar general» al Episcopiei ortodoxe române a Transilvaniei, rămasă vacantă după moartea lui Vasile Moga. În 1847 a fost ales, iar în anul următor recunoscut și hirotonit episcop; în 1864, după îndelungate strădanii, a izbutit să restaureze vechea Mitropolie ortodoxă a Transilvaniei — de data aceasta cu sediul la Sibiu — devenind arhiepiscop și mitropolit. Ca fost profesor

de teologie și om de înaltă cultură, a pornit de îndată la înnoiri și în viața școlii teologice sibiene. Chiar din primul an de activitate, deci în 1846, a decis ca acel «curs dogmatico-moralicesc» de șase luni să fie ridicat la un an, introducându-se pe lângă Dogmatică, Morală, Cântări bisericești și Administrația parohială — câteva materii noi: Exegeza Sf. Scripturi, Pastorală, Metodică și Gramatica limbii române. Într-un memoriu din anul 1850 își exprima intenția de a înființa un institut (seminar) teologic, cu patru ani de studii, cu 100 de elevi bursieri și cu un director, un vice-director și alți cinci profesori. Vremurile îi erau însă potrivnice. Chiar dacă planurile sale n-au putut fi transpuse în faptă, Șaguna s-a străduit să remedieze în bună măsură stările de lucruri existente pînă atunci.

În decembrie 1848 în locul profesorului Ioan Moga, care și-a prezentat demisia, după o activitate de 33 de ani, a fost numit *Ioan Hannia* (1818—1897), cu studii de Teologie la Viena, pînă atunci secretar consistorial. În octombrie 1849, și-a înaintat demisia și celălalt profesor, Moise Fulea, după o activitate de 35 de ani. Locul său a fost ocupat de tânărul *Grigorie Gheorghe Pantazi* (1825—1854), doctor în Filosofie la Universitatea din Pesta, cu studii de Teologie la Universitatea din Viena; din nefericire moartea sa prematură, în 1854, a lipsit învățămîntul teologic sibiian de un cărturar de mare valoare.

În cunoscutul sinod eparhial intrunit la Sibiu la 12 martie 1850, s-a hotărît ca «Școala clericală a diecezei acesteia să se prefacă într-un Institut teologico-pedagogic, să se înzestreze întocmai după cum sînt întocmite alte Seminarii și tot clerul să fie dator, înainte de ce s-ar preoți, a fi învățător după stările împrejur». Potrivit acestei hotărîri, la 1 octombrie 1852, cursul clerical a fost ridicat la doi ani; în anul I se predau mai multe discipline pedagogice (plus Istoria bisericească), încît absolvenții să poată funcționa ca învățători, iar în anul II erau prevăzute discipline teologice (Exegeza, Dogmatică, Morală, Pastorală, Omiletică și Cîntările bisericești cu Tipicul). În toamna anului 1853 s-a deschis un curs separat, de un an, pentru pregătirea viitorilor învățători, cu un corp profesoral distinct. În această «secție» se predau: Religia, Gramatica limbii române, Pedagogia, Metodică, Geografia, Aritmetica și Economia rurală. În secția teologică, pe lângă materiile menționate mai sus, s-au mai adăugat Gramatica limbii române, Metodică și Pedagogia. Școala va purta de acum denumirea de «Institut teologic-pedagogic»; elevii din prima secțiune se numeau «clerici» sau «teologi», iar ceilalți «pedagogi».

O nouă etapă în istoria Institutului începe în anul 1861 și durează pînă în 1877, cînd a intrat în vigoare un nou Regulament. În mare, perioada respectivă corespunde cu păstoria lui Andrei Șaguna ca mitropolit (1864—1873). În toamna anului 1861, cursul clerical a fost ridicat la trei ani de studii (deci cei înscriși atunci au terminat în 1864). În 1862 a fost ridicat și cursul pedagogic la doi ani de studii (cei înscriși atunci au terminat, deci, în 1864); în 1879 s-a decis ca secțiunea pedagogică să fie ridicată la trei ani de studii, iar în 1907 la patru ani. În urma reorganizării din 1861, respectiv 1862 și 1879, desigur că numărul obiectelor de studiu a crescut în ambele secțiuni. De notat că din 1846 pînă în 1930 s-au predat neîntrerupt și Limba și literatura română, datorită faptului că această materie nu figura în programa gimnaziilor maghiare și săsești din Transilvania. În secțiunea teologică s-au introdus și câteva discipline pedagogice, urmărindu-se ca viitorii preoți să aibă pregătirea necesară în vederea ocupării temporare a unui post de învățător, dar și obiecte cu caracter economic-agricol, încît viitorii preoți și învățători ai satelor transilvane să poată fi buni îndrumători ai poporului și în astfel de probleme.

Tot la începutul anului școlar 1861/62, s-a procedat la reunirea corpului profesoral, pentru ambele secțiuni, cu 4 profesori «ordinari» și un profesor «extraordinar» pentru Cîntări bisericești și Tipic. Trebuie să reținem un amănunt deosebit de semnificativ că toți profesorii care vor fi numiți pînă la sfîrșitul secolului (cu o singură excepție) erau absolvenți ai secției teologice, dar cu studii speciale de Filosofie, Pedagogie sau Teologie la una din Universitățile de renume ale vremii. Mitropolitul Andrei s-a interesat îndeaproape de recrutarea unor cadre didactice corespunzătoare și de trimiterea celui mai bun absolvent de teologie, din fiecare an, la studii universitare, fie la Viena, fie la Leipzig sau în alte părți. Așa se face că Institutul a avut în tot timpul profesori de mare prestigiu, cu un rol de seamă nu numai în viața bisericească, ci și în viața politico-socială și culturală a Transilvaniei româ-

nești de altă dată. Între profesorii numiți de Andrei Șaguna — pe lângă Ioan Hannia și Grigorie Pantazi — mai pot fi consemnați: *Visarion Roman*, în secția pedagogică (1854/55) economist, pedagog și ziarist de valoare, întemeietorul și primul director al Băncii «Albina» din Sibiu; preotul rășinărean *Sava Popovici Barcianu* (1854/55), autorul mai multor manuale pentru studiul limbii germane, al unui Dicționar român-german și german — toate în mai multe ediții — membru corespondent al Academiei Române; *Nicolae Popea* (1856—1870), mai târziu arhimandrit-vicear al Arhiepiscopiei, iar din 1889 episcop al Caransebeșului, autor de lucrări istorice și al primei monografii despre Andrei Șaguna, membru corespondent, apoi activ al Academiei Române; *Ioan Popescu* (1857—1859 și 1861—1892), autorul a numeroase manuale școlare și lucrări de pedagogie și colegul său, cunoscutul predicator *Zaharia Boiu* (1857—1859 și 1861—1870), autorul unor manuale pentru școlile «poporale» îndrumate de Biserică și a celor trei volume de predici «*Semințe în ogorul lui Hristos*», amândoi membri corespondenți ai Academiei Române; *Nicolae Cristea* (1859/60, 1863—1865 și 1870—1873), memorandistul de mai târziu, întemeietorul și primul președinte al «Reuniunii sodalilor români» din Sibiu (1867—1897), redactor al foii *Telegraful Român* (1865—1883); *Dr. Ilarion Pușcariu* (1870—1878), mai târziu asesor consistorial, vicar al Arhiepiscopiei Sibiului, spre sfârșitul vieții arhieru-vicear, autor de lucrări istorice și manuale școlare, vicepreședinte al Astreii (1889—1901), membru de onoare al Academiei Române (1916); profesorul de Cântări bisericești *Dimitrie Cunțan*, cu o activitate foarte îndelungată (1864—1910), cel care a pus pe note melodiiile cântărilor bisericești din Transilvania.

De numele lui Andrei Șaguna se leagă și crearea unei catedre speciale de Economie agricolă, la ambele secțiuni, în 1870. În lipsa unui profesor de specialitate, a fost trimis la studii de Agronomie la Altenburg și Leipzig, un absolvent al cursurilor teologice, *Dimițrie Comșa*, care va funcționa apoi ca profesor pentru disciplinele economice-agricole din 1874 pînă în 1909. Pentru practica agricolă a teologilor și pedagogilor, s-a pus la dispoziția noului profesor o parte din grădina din strada Schewis nr. 21 (azi B-dul Victoriei), pe locul unde se află noul complex studentesc) și o parte din terenul din str. Schewis nr. 7 (azi B-dul Victoriei 9). Pe aceste terenuri s-a creat «o școală economică-practică de pomărit și legumărit», deci o fermă școlară.

Pînă în 1865 cursurile de pedagogie și teologie erau sub conducerea directă a lui Andrei Șaguna. La cererea profesorilor, la 6 iunie 1865, mitropolitul a numit pe profesorul Ioan Hannia ca director; el va deține această funcție pînă în 1895, cînd a cerut pensionarea. La 1 iunie 1865 a intrat în vigoare un regulament al școlii, întocmit de mitropolit, sub titlul: «*Instrucțiune pentru directorul, profesorii și duhovnicul Institutului arhiepiscopesc pedagogic-teologic*» (16 paragrafe), după care s-a condus pînă în 1877. Potrivit acestuia, în toamna aceluiași an, a fost numit și un duhovnic, pentru formarea religios-morală a viitorilor preoți și învățători, în persoana ieromonahului *Gherman Bogdan*, care va funcționa pînă în 1877. Se preciza că «patronul» Institutului era Sfîntul Niceta Romanul (Nichita).

Andrei Șaguna s-a interesat îndeaproape și de tipărirea unor manuale școlare pentru elevii ambelor secțiuni. Pentru început s-au folosit cursurile-manuscris ale unor profesori. De pildă, se păstrează un curs de Istorie bisericească și altul de Exegeză, lucrate de Grigorie Pantazi. Pentru a suplini lipsa unor cursuri tipărite în deceniul al șaselea, Șaguna a reeditat cîteva din manualele folosite sub Vasile Moga sau alte cărți. Așa au fost *Teologia dogmatică*, după sîrbul Ioan Raici (Sibiu, 1854), *Manual de Teologie morală creștinească* (1855, reeditarea cărții învățătura teologicească despre năravurile și datorii oamenilor creștini din 1820), *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă (1855), *Teologia Pastorală* (1857, o reeditare a cărții *Datoriile presviterilor parohialnici*, de la Buda, din 1817), *Tîlcuiala Evangheliilor în Duminicile Învierii și ale sărbătorilor* (1857, ed. II 1860), *Chiriadromionul* lui Nichifor Theotochi (1855, cu 26 cuvîntări ale lui Șaguna).

Pe lângă acestea, marele ierarh a tipărit și cîteva lucrări proprii, cu caracter canonic, istoric și pastoral: *Elementele Dreptului canonic* (1854, ed. II, 1855), *Compendiu de Dreptul canonic...* (1868, tradus și în nemțește apoi în rusește), *Enchiridion adică carte manuală de canoane...* (1871, cu peste 600 de pagini), *Istoria Bisericii ortodoxe răsăritene universale* (2 volume, 1860), *Manual de studiu pastoral* (1872). Pentru Exegeza Sfîntei Scripturi se va fi folosit *Biblia* editată la Sibiu în 1856—1858 sau *Noul Testament* din 1867, iar pentru practica liturgică și Cîntări bisericești unele

din numeroasele cărți de slujbă tipărite în cursul păstoririi sale. Pentru secțiunea pedagogică, menționăm *Gramatica românească* a lui Sava Popovici Barcianu (1853, ed. II, 1856), *Compendiul de Pedagogie* al profesorului Ioan Popescu (1868, ed. II, 1876), *Catihisul bogat* (mai multe ediții) și altele. Viitorii învățători foloseau, în școlile la care erau aleși, manuale școlare (Citire, Aritmetică ș.a.) ale foștilor lor profesori Zaharia Boiu și Ioan Popescu.

Dar mitropolitul Andrei s-a interesat și de problemele economice-gospodărești ale Institutului. Încă din 1852 a inițiat o colecție în eparhie pentru a strânge banii necesari în vederea cumpărării unei clădiri pe seama Institutului. În urma colectei, s-a cumpărat (cu 20.000 fl), o casă în strada numită pe atunci «a Măcelarilor» (azi 1 Mai, 24), care a servit de internat, pentru elevii mai buni, până în 1858, când a devenit reședință episcopală (ulterior mitropolitană), cum a rămas până azi. Tot pe atunci Șaguna a cumpărat — din economiile lui — o altă casă, în apropiere (pe locul actualei clădiri a Institutului teologic), pe care a donat-o eparhiei. Această casă a fost reamenajată, pentru a putea servi ca «edificiu școlar» și internat pentru 50 de elevi, încît în toamna anului 1864 Institutul — cu cele două secțiuni — a fost mutat aici, din strada «Cisnădiei» (azi Nicolae Bălcescu), împreună cu 50 de elevi interni. Cu timpul s-au cumpărat și alte patru case mai mici, în apropiere, încît, de la începutul anului școlar 1879/80 toți elevii celor două secțiuni au fost obligați să locuiască în internat, practică ce se menține pînă azi.

În privința elevilor, constatăm că în toată perioada șaguniană numărul lor a fost mereu în creștere. Deși s-a recomandat mereu ca în secțiunea teologică să fie primiți numai absolvenții de gimnaziu, acest lucru n-a fost posibil. Să ne gândim că Gimnaziul ortodox român din Brașov a luat ființă abia în 1850, iar în gimnaziile maghiare și săsești se înscriau prea puțini fii de români. Din această pricină, erau înscrși și tineri fără pregătire gimnazială completă, precum și absolvenți ai secției pedagogice (în aceasta, se primeau, de regulă absolvenții a 4 clase gimnaziale, iar în mod excepțional și cu pregătire mai puțină). Elevii ambelor secțiuni proveneau numai de pe teritoriul Transilvaniei istorice (Arhiepiscopia Sibiului). Majoritatea celor din secția teologică o constituiau fiii de preoți (se pot urmări citeva «generații» de preoți care au urmat cursurile școlii teologice sibiene) urmați de fii de țărani; în schimb, în secția pedagogică majoritatea o dețineau fiii de țărani.

Un fapt deosebit petrecut în timpul păstoririi mitropolitului Andrei a fost crearea unei Societăți de lectură a elevilor sau «conferință», cum se numea la început, în anii 1865—1868. În 1871 și-a luat denumirea de «Societatea de lectură Andrei Șaguna». A avut o viață lungă, pînă în 1948, cu o activitate culturală apreciabilă. Se urmărea îndeosebi promovarea limbii și literaturii române, prin prezentarea, în ședințele ei literare, de dizertații și alte lucrări originale, traduceri, poezii, în cadrul unui program artistic-muzical. Societatea era condusă de un comitet, în frunte cu un profesor-președinte de onoare și un teolog din anul III ca vicepreședinte (sau președinte activ). Avea Statut de organizare, care s-au revizuit în mai multe rînduri. Încă din 1865 s-au pus bazele unei biblioteci (distinctă de a profesorilor), al cărei fond sporea an de an, fie prin cumpărări dar mai ales prin donații de cărți și reviste, multe din vechea Românie (o parte însemnată erau donate de Academia Română). Din 1871 pînă în 1909 Societatea avea o foaie în manuscris, *Musa*, în care se publicau cele mai bune lucrări citite în ședințele literare.

Rezultă că în cursul păstoririi mitropolitului Andrei († 16/29 iunie 1873) școala teologică îndrumată de el a prosperat sub toate aspectele: prin crearea celor două secțiuni, teologică cu 3 ani, pedagogică cu 2 ani, prin profesorii formați sub directa îndrumare a mitropolitului, prin condițiile materiale create în vederea desfășurării procesului instructiv-educativ, prin manualele publicate de ei înșiși sau de mitropolit, prin activitatea culturală-artistică desfășurată de elevi în cadrul Societății lor de lectură. Din aceste considerente, primul Sinod Arhiepiscopesc întrunit după moartea mitropolitului — în ședința din 10 aprilie st.v. 1874 — a hotărît ca «Institutul seminarial pedagogic-teologic din Sibiu, ca unul din actele mărețe ale neobositelor stăruințe și sacrificii ale răposatului, să poarte de aici încolo numirea de «Seminarul Andreian». Această binemeritată și îndreptățită denumire, adusă ca un omagiu postum ilustrului său cititor, a fost purtată de școala teologică sibiană pînă în 1948.

IV. INSTITUTUL TEOLOGIC—PEDAGOGIC
DE LA MOARTEA LUI ANDREI ȘAGUNA
(1873) PÎNĂ ÎN 1918

Datorită organizării temeinice pe care i-a dat-o marele mitropolit Andrei Șaguna, sub urmașii săi se înregistrează puține schimbări în viața Institutului, deși împrejurările politico-sociale, ca și dezvoltarea pe care au luat-o învățămîntul și cultura teologică în alte părți ale pămîntului românesc (o Facultate de Teologie la Cernăuți în 1875, alta la București în 1881—1884), impuneau schimbări structurale și la Sibiu.

Un prim lucru care trebuie menționat este acela că în ședința Sinodului Arhiepiscopesc de la Sibiu din 13/25 aprilie 1877, s-a votat un *Regulament pentru Seminarul teologic și pedagogic «Andreian»*. Noul Regulament — mult superior «Instrucțiunii» lui Șaguna din 1865 — se ocupa, în cele 82 de articole, cu absolut toate problemele care interesau o școală modernă: planul de învățămînt, biblioteca și «colecția de obiecte și aparate»; elevii, examenul, întreținerea lor, vacanțele, disciplina; profesorii (ordinari și extraordinari), ocuparea catedrelor vacante, directorul (ales pe viață dintre preoții profesori definitivi), drepturile și datoriile profesorilor, conferințele profesoriale. Se prevedea ca în secția teologică să fie primiți numai absolvenții de gimnaziu cu bacalaureat, iar în cea pedagogică absolvenții de 4 clase gimnaziale sau ai unei «școli reale»; în mod excepțional, în secția teologică puteau fi primiți și candidații cu 6 clase gimnaziale, precum și absolvenții ai «secției pedagogice». Potrivit acestui Regulament, s-au introdus o serie de materii noi, în ambele secțiuni. În 1879 începe prima serie de trei ani, în secțiunea pedagogică. În anii următori, se observă oarecari îmbunătățiri în structura programei de învățămînt, acolo unde s-a simțit nevoia (de pildă, din 1883 s-a introdus Muzica vocală — obligatorie — și Muzica instrumentală — facultativ — la toți anii, în ambele secțiuni).

În ședința Sinodului Arhiepiscopesc din 20—21 aprilie st. v. 1892, s-a votat un nou *Regulament*, mult superior față de cel din 1877, cu cinci capitole și 58 articole. În mare, obiectele de studiu pentru ambele secțiuni erau aceleași, dar repartizarea lor pe ore și ani de studii era mult mai bună. Cursurile de pedagogie au rămas la trei ani, deși Consiliul profesional ceruse ridicarea lor la patru ani. Se prevedea, între altele, crearea unei «Școli practice» (de aplicație), pe lângă secția pedagogică, în care elevii seminariali, sub conducerea profesorului de Pedagogie Didactică și Metodică, să poată învăța în ce mod trebuie să conducă un singur învățător o școală elementară cu șase clase (din 1865 practica pedagogică se făcea la școala bisericii «din groapă», iar din 1876 la școala parohiei din Sibiu-cetate; din toamna anului 1897, această școală a fost adusă în clădirea Institutului și pusă sub conducerea directorului acestuia). Din 1895 Consistoriul (Consiliul Arhiepiscopesc) a aprobat propunerea Consiliului profesional de a institui așa numitele «examene private pedagogice», la care aveau dreptul să se prezinte și elevii din secția teologică, dar și alți tineri, absolvenți de 4 clase gimnaziale, reale și «civile» și chiar fete, absolvente de școală civilă (un fel de gimnaziu inferior, sau «ciclul II-elementar» după sistemul actual de învățămînt) sau «o școală superioară de fete», dar să fi predat într-o școală publică cel puțin doi ani. Datorită acestor dispoziții, s-au prezentat la examene — în decursul anilor — aproximativ 200 de candidați, din care peste 60 erau teologi și tot pe atâtea fete (între ele, Aurelia și Victoria Goga, mama, respectiv sora poetului). Toți aceștia (chiar și unii din teologi) au fost aleși apoi învățători sau învățătoare la școlile «poporale» îndrumate de Biserică. Din păcate, printr-un ordin al Ministerului Cultelor din Budapesta, din 14 ianuarie 1902, s-a interzis fetelor să se mai prezinte la aceste examene.

În anii care au urmat — mai ales în primul deceniu al secolului nostru — s-a dovedit că nici «planul de învățămînt» prevăzut de Regulamentul din 1892 nu mai corespundea cerințelor de atunci, fapt pentru care s-au introdus o seamă de materii noi. În același timp, s-au făcut mai multe propuneri, atît pentru revizuirea Regulamentului din 1892, cît și pentru restructurarea întregului învățămînt teologic ortodox din Transilvania. Între altele, s-a cerut stăruitor ridicarea cursurilor de pedagogie la 4 ani. În 1900, Vasile Mangra — viitorul mitropolit al Ardealului — cerea, în Congresul Național Bisericesc, înființarea unei Academii teologice la Sibiu, cu 4 ani de studii, cu un program de învățămînt asemănător cu al Facultăților de Teologie. În cadrul Sinodului Arhiepiscopesc din 1903, protopopul Grigorie Pletosu, profesor la Gimnaziul din Năsăud, a propus, de asemenea ca «secția teologică» să devină Academie, cu 4 ani de studii, cu un program asemănător cu al Facultăților, absolvenții urmînd să primească licența în Teologie, pe baza unei teze tipărite și a unui

examen oral. Propunea să se creeze cel puțin 5—6 catedre, ocupate de profesori ordinari titrați, cît și de docenți sau agregăți; Academia urma să fie condusă de un rector, ales de «consiliul academic», pe o perioadă de 4 ani. Licențiații puteau ocupa posturi de profesori de Religie (cateheți), în administrație sau ca preoți-paroahi. Păcat că proiectul lui Grigorie Pletosu nu a fost aprobat de forurile în drept, căci punerea lui în aplicare ar fi dus la schimbări radicale în toate sectoarele vieții noastre bisericești.

Încă din anul 1901 s-a întocmit un nou proiect de regulament. A fost prezentat Sinodului Arhiepiscopiei abia în ședința sinodală din 4/17 mai 1907, cînd s-a hotărît ca «secțiunea pedagogică să se organizeze cu 4 cursuri, începînd cu anul școlar 1907/8». În urma acestei hotărîri, profesorii au fost încredințați cu redactarea unui nou proiect, care să țină seama de schimbarea survenită. Ei s-au achitat de această îndatorire, propunînd ca și cursurile secției teologice să fie ridicate la 4 ani, ceea ce Consistoriul n-a admis. La 25 aprilie 1908 proiectul a fost votat, sub numele: *Regulament pentru «Seminarul Andreian», institut teologic-pedagogic al Arhiepiscopiei ortodoxe române din Transilvania»,* cu puține modificări față de cel din 1892. Materiile de studii erau repartizate astfel — Anul I: Enciclopedia și Metodologia științelor teologice (1 oră), Isagogia (4 ore), Exegeza (3 ore), Istoria bisericească (5 ore), Apologetica (4 ore), Arheologia biblică (2 ore), Psihologia (2 ore); Anul II: Dogmatica (6 ore), Morala (6 ore), Istoria Bisericii Române (2 ore), Exegeza (3 ore), Omiletica (2 ore), Didactica (1 oră); Anul III: Dreptul canonic (5 ore), Pastorală și Liturgica (4 ore), Omiletica (1 oră), Catehetica (2 ore), Pedagogia (1 oră), Economia (3 ore), Contabilitatea (1 oră), Noțiuni de drept (1 oră), Igiena (1 oră). În afară de acestea, la fiecare an erau prevăzute Limba și literatura română (cite 2 ore), Cîntările bisericești și Tipicul (cite 3 ore), Muzica vocală și instrumentală (cite 3 ore).

Pentru profesorii din secția teologică se cerea acum doctoratul în teologie, iar pentru cei din secția pedagogică se cerea pregătire teologică și diplomă de profesor pentru școli medii. În privința elevilor, se prevedea ca în secția teologică să se primească numai absolvenții de 8 clase gimnaziale sau reale, iar în cea pedagogică absolvenții de 4 clase gimnaziale, reale sau civile; excepții nu se mai admiteau. Era o măsură bună, cu urmări pozitive pentru întregul proces de învățămînt. Ca și în trecut, toți elevii erau obligați să locuiască în internat, avînd întreținerea gratuită. În 1909 a intrat în vigoare un «Regulament despre examenul de calificățiune pentru catedrele de profesori în secțiunea teologică», și un altul, pentru cei din secția pedagogică, prin care se abrogau prevederile unui Regulament asemănător din 1875. Un profesor sîmplitor sau provizoriu putea fi definitivat după doi ani, în urma unui examen dat în fața unei comisii, prezidată de mitropolit sau de vicarul său.

Menționăm și faptul că în 1896 s-a ridicat o clădire nouă ca internat, iar în 1913—1914 s-a ridicat clădirea actuală a Institutului, prin reamenajarea vechii clădiri și construirea unei aripi noi, pe locul unor case mai mici, demolate.

Dintre profesorii care au activat după moartea lui Andrei Șaguna, în cursul păstoririi lui Miron Romanul (1875—1898), vom consemna doar cîteva nume reprezentative. Pe lângă profesorii Ioan Hannia, Ioan Popescu, Dr. Ilarion Pușcariu și Dimitrie Cunțan, au mai fost numiți: *Dimitrie Comșa* (1874—1909), pentru disciplinele economice-agricole, memorandistul de mai tîrziu, cunoscut prin lucrările sale de popularizare a cunoștințelor agricole, de etnografie și de artă populară românească, membru de onoare al Academiei Române; *Dr. Daniil Popovici Barcianu* (1876—1901), fiul fostului preot-profesor Sava, apreciat naturalist, autor de manuale didactice, memorandist; *Dr. Simion Popescu* (1878—1883), cu doctoratul în Filozofie la Leipzig, mai tîrziu profesor la Facultatea de Teologie din București și profesor de Religie la diferite licee de aici, autor de lucrări teologice și manuale de Religie; *Dr. Ioan Crișan* (1882—1893), autorul unor lucrări de istorie bisericească și manuale didactice; *Dr. Petru Șpan* (1892—1911), un apreciat pedagog, autor de lucrări pedagogice și manuale didactice, fondatorul revistei «Vatra Școlară» (1907); *Dr. Eusebiu Remus Roșca* (1894—1928), care, din 1895, va conduce Institutul ca director (mai tîrziu ca rector), pînă la pensionare, în 1928; *Dr. Ioan Stroia* (1894—1901), autorul unor lucrări de teologie, spre sfîrșitul vieții episcop al Armatei și alții. Înfiiințîndu-se o catedră de Muzică vocală și instrumentală în 1883, ea a fost onorată de cunoscuții compozitori, dirijori și pedagogi *George Dima* (1883—1899), după 1919 director al Conservatorului din Cluj și *Timotei Popovici* (1899—1919).

La începutul secolului nostru, sub păstoria mitropolitului Ioan Meşianu (1899—1916), Institutul teologic-pedagogic a avut alţi profesori de prestigiu, de regulă cu doctorat la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, care, după 1918, vor avea rosturi de seamă în viaţa bisericească şi culturală din România întregită. În această perioadă şi-au desfăşurat activitatea profesorii: *Dr. Vasile Stan* (1902—1919), mai târziu director al Şcolii Normale «Andrei Şaguna» arhieru-vicar la Sibiu, apoi episcop al Mara-mureşului; *Dr. Aurel Crăciunescu* (1903—1928), la studiile biblice, care a predat, ca suplinitor, aproape toate disciplinele secţiei teologice, numit, mai târziu, consilier patriarhal; *Dr. Nicolae Bălan* (1905—1920), fondatorul «Revistei Teologice» (1907), viitorul mitropolit al Ardealului, membru de onoare al Academiei Române; *Dr. Ioan Lupaş* (1905—1909), devenit protopop la Sălişte, iar în 1919 profesor la noua Universitate din Cluj, membru corespondent (1914) şi activ (1916) al Academiei Române; *Dr. Silviu Dragomir* (1911—1919), ales şi el profesor la Universitatea din Cluj, membru corespondent (1916), apoi activ al Academiei Române (1928); *Dr. Pavel Roşca* (1911—1919), mai târziu profesor şi rector la Academia Comercială din Cluj; *Dr. Romulus Căndea* (1915—1919), care în 1919 a ocupat catedra deţinută de marele istoric Eusebiu Popovici la Facultatea de Teologie din Cernăuţi, apoi a fost numit profesor la Facultatea de Litere şi Filosofie din cadrul Universităţilor din Cernăuţi (la care a fost şi rector) şi Cluj, membru corespondent al Academiei Române. Între cei care au activat mai mult în cadrul «secţiei pedagogice» consemnăm pe *Victor Păcălă* (1909—1919), autorul cunoscutei Monografii a satului Răşinari, premiată de Academia Română, *Eugen Todoran* (1910—1919), *Ascaniu Crişan* (1912—1919), care, după 1919, au avut rosturi de seamă în organizarea învăţământului românesc din Transilvania; *Augustin Bena* (suplinitor în 1906—1909 la Muzica instrumentală şi Cântări bisericeşti), viitorul rector al Conservatorului din Cluj; *Dr. Onisifor Ghibu* (1911—1912), viitorul profesor universitar la Cluj, pentru disciplinele pedagogice; *Ioan Ojoiu* (1912—1919), pentru disciplinele economice-agricole, după 1919 profesor la Academia de Studii Agronomice din Cluj şi alţii.

Aceştia au fost profesorii care au activat timp mai îndelungat la Institutul teologic-pedagogic din Sibiu. Nu este necesar să subliniem meritele lor, căci sînt nume prea bine cunoscute în istoria culturii româneşti. Prestigiul de care se bucurau reiese şi din faptul că unii din ei au fost aleşi — fie pe cînd activau la Institut, fie mai târziu — ca membri ai Academiei Române: activi, corespondenţi, onorari.

Majoritatea profesorilor au întocmit manuale pentru disciplinele lor ori au publicat alte lucrări de specialitate, fie în volum, fie în periodicele bisericeşti şi laice din Sibiu. Între manualele folosite în secţia teologică (parţial în cea pedagogică) menţionăm: *Psihologia empirică* (1881) şi *Pedagogia* (1892) de Ioan Popescu; *Curs metodic de gramatică românească* (1875), *Isagogia adică introducerea în cunoştinţa cărţilor Sf. Scripturi* (1878, 1904), *Manual de istorie bisericească* (1893 şi alte ediţii), toate de Ilarion Puşcariu; *Metodica specială a studiului Religiei* (1882) de Simion Popescu; *Treptele formale ale învăţămîntului* (1878, 1903), *Ideii pregătitoare în Pedagogie* (1902), *Lección de Psihologie* (1906), *Lección de Didactică* (1906), *Lección de Pedagogie* (1902), toate de Petru Şpan; *Cîntările bisericeşti, după melodiile celor 8 glasuri* (1902), de Dimitrie Cunţan. Pe lîngă acestea, se mai foloseau *Compendiul de Drept Canonic* (reeditat în 1885 şi 1913) şi *Manualul de studiu pastoral* (reeditat în 1879) ale lui Şaguna.

În primul deceniu al secolului nostru se mai foloseau manuale de *Introducere* şi *Exegeză biblică* ale profesorului Iuliu Iosif Olariu de la Caransebeş, *Liturgica* lui V. Mitrofanovici — T. Tarnavschî de la Cernăuţi, *Catehctica* lui Petru Barbu de la Caransebeş, manualele de *Didactică* şi *Pedagogică* ale lui Petru Pipuş de la Arad, manualele de *Istoria literaturii române* de Enea Hodoş (Caransebeş) sau G. Adameşcu — M. Dragomirescu şi I. A. Rădulescu Pogoneanu (Bucureşti) şi altele. Pe lîngă acestea, fiecare profesor îşi avea cursul său, copiat sau şapirografiat de elevi. Se păstrează astfel de cursuri de la profesorii Nicolae Bălan şi Aurel Crăciunescu, care urmează, în mare, cursurile foştilor lor profesori de la Facultatea de Teologie din Cernăuţi.

Este interesant de urmărit şi elevii secţiunii teologice în perioada de care ne ocupăm. Notăm că în perioada 1849/50—1920/21 au terminat cursurile Institutului 2208 teologi la zi (2161 pînă în 1918); alţi 21 au dat examenele anului III «în particular». Au absolvit cursurile «secţiunii pedagogice» 1557 la zi şi 294 «în particular» (din care 66 erau fete, iar peste 60 absolviseră şi cursurile teologice, deci un număr de 1851 de învăţători. Dacă în ultimul sfert al veacului trecut se mai primeau în mod

excepțional și absolvenți de șase clase gimnaziale, în primele două decenii ale secolului nostru toți teologii era absolvenți de opt clase gimnaziale, din care doar un număr foarte redus nu aveau examenul de maturitate. Toți proveneau din Arhiepiscopia Sibiului. Apartenența socială a teologilor era aceeași: fii de preoți și de țărani, mai puțini de învățători, notari, meseriași, comercianți. De regulă, întreținerea lor o suporta Arhiepiscopia Sibiului.

Elevii și-au continuat activitatea în cadrul Societății de lectură «Andrei Șaguna», cu diferite ședințe literare în care erau prezentate dizertații, traduceri, recenzii ș.a. În fiecare an, la 29 noiembrie, în ajunul Sf. Andrei, se organiza o ședință festivă, pentru comemorarea marelui patron al Institutului și al Societății, în prezența mitropolitului, a profesorilor, asesorilor și a mulți intelectuali din oraș. Biblioteca Societății și-a înmulțit mereu fondul de cărți și reviste; foaia-manuscris «Musa» și-a continuat apariția până în anul 1909. Din 1897/98 se publicau dări de seamă asupra activității Societății în *Anuarele Institutului* (care au apărut din 1884 până în 1949). În 1909 Societatea s-a despărțit în două: a elevilor din secțiunea teologică și a celor din secțiunea pedagogică, încât s-a putut lucra și mai temeinic, ținându-se seama de profilul fiecărei secții și de pregătirea membrilor fiecăreia. Corul teologilor — dirijat de George Dima și Timotei Popovici — a dat în repetate rânduri concerte în diferite orașe ale Transilvaniei, în scopuri culturale; alte festivități aveau loc în Institut sau în oraș.

Cei mai buni absolvenți ai secției teologice au beneficiat și în această perioadă de burse oferite de Arhiepiscopia din «fundațiile» sale pentru continuarea studiilor în diferite centre universitare din Germania și Austro-Ungaria. Sub Miron Romanul s-au acordat aproximativ 30 de burse, iar sub Ioan Mețianu peste 15. Între «stipendiști» s-au numărat viitorii profesori ai Institutului, pe care i-am menționat în alt loc, unii profesori de la Gimnaziile ortodoxe «Andrei Șaguna» din Brașov și «Avram Iancu» din Brad, o seamă de ierarhi de după 1918, asessori consistoriali (consilieri eparhiali) și protopopi, profesori de Religie la gimnaziile de stat.

Dintre absolvenții de excepție ai Institutului teologic consemnăm pe Ilie (Miron) Cristea (1890), viitorul patriarh, apoi viitorii episcopi Nicolae Ivan (1877), al Clujului, Vasile (Nichita) Duma (1886) al Argeșului, Ioan (Justinian) Teculescu (1888) al Ismailului, Ioan Storia (1890) la Alba Iulia (al Armatei), Vasile Stan (1896) al Maramureșului, Lazăr (Lucian) Triteanu (1898) al Romanului, Pompei (Policarp) Morușca (1905) al Americii, Trandafir (Teodor) Scoroveț (1905), arhiereu-viceparoh la Sibiu, Sebastian Rusan (1907), mitropolitul Moldovei și Sucevei, Virgil (Veniamin) Nistor (1909), episcop al Caransebeșului, Gheorghe (Grigorie) Comșa (1911) al Aradului, Dumitru (Emilian) Antal (1917), arhiereu-viceparoh la Patriarhie, Nicolae Colan (1919), episcop al Cluj, apoi mitropolit al Ardealului. O serie de oameni de cultură de asemenea au urmat cursurile Institutului: Virgil Onițu, scriitor, director al Gimnaziului «Andrei Șaguna» din Brașov, membru corespondent al Academiei, Ilarie Chendi (1894), Augustin Bena (1903), Onisifor Ghibu (1905), membru corespondent al Academiei, Ioan Matei (1906), profesor și rector la Academia Comercială din Cluj, apoi Lucian Blaga, Dumitru D. Roșca, Andrei Oțetea (toți 1917), Emil Pop (1918), profesor la Facultatea de Științe Naturale a Universității din Cluj, toți patru membri titulari ai Academiei Române (colegul lor Nicolae Colan s-a învrednicit de aceeași cinstitoare în 1942, în locul lui Nicolae Titulescu).

Majoritatea absolvenților Institutului au intrat însă în cler, îndrumând poporul dreptcredincios nu numai în problemele vieții duhovnicești, ci și în cele naționale, culturale și social-economice românești. Aici s-au pregătit, din tată în fiu, generații de preoți, care au păstorit unorii sute de ani, aceeași parohie. Notăm că, potrivit prevederilor Statutului Organic din 1868, fiecare preot era și «director» al școlii confesionale din parohia sa, iar protopopii «inspectori școlari tractuali», deci au contribuit cu toții la dezvoltarea învățământului românesc, la culturalizarea maselor. Tot ei erau conferențieri permanenți la adunările «Astreii», colaboratori la diferite ziare și reviste românești, îndrumători ai tinerilor din sat spre studii medii, superioare sau meserii, organizatori de serbări populare, dirijori de coruri — care aveau în repertoriul lor nu numai cîntece bisericesti, ci și cîntări naționale-populare, — îndrumători în probleme economice-agricole, organizatori de cooperative și bănci populare. Adevărați «preoți cu crucea în frunte» al poporului român din Transilvania de altă dată! După 1918, cînd s-au înființat o serie de licee românești în Transilvania, dată fiind lipsa de profesori, mulți preoți — absolvenți ai Institutului — au urmat cursurile de pregătire a viitorilor profesori organizate de Universitatea din Cluj,

ocupînd diferitele catedre în învățămîntul de stat. Primii preoți ortodocși români din Statele Unite ale Americii, la începutul veacului nostru, s-au recrutat tot dintre absolvenții Institutului (Simion Mihălțan, Moise Balea, Trandafir Scorobeț ș.a.), ca și primul episcop Policarp Pompei Morușca.

Profesorii Institutului n-au fost numai dascăli destoinici în ale teologiei și pedagogiei, ci și propovăduitori ai dragostei de neam și de pămîntul strămoșesc, militanți pentru realizarea statului național român unitar. Un fost elev al profesorului Petru Șpan își amintea că, în timpul zidirii catedralei din Sibiu (1902—1906), le spunea: «să știți că peste 10—15 ani, pe catedrala aceasta va fi înălțat și va flutura drapelul României!». În cursul Războiului de independență din 1877, fostul profesor Nicolae Cristea — acum redactor al *Telegrafului Român* — prezenta pe larg, în paginile ziarului, numeroase știri legate de acest război, precum și numele românilor ardeleni care au înțeles să vină în sprijinul fraților din vechea Românie prin bani, medicamente sau alimente. Din primul comitet de românce constituit la Sibiu, în vederea colectării unor astfel de ajutoare, făceau parte toate soțiile profesorilor de teologie, precum și ale unor asesori; zeci de colecte au organizat, în satele lor, preoții și învățătorii-absolvenți ai Institutului; tînărul Vincențiu Grama, absolvent de teologie din 1876, s-a înrolat ca voluntar în armata română, luptînd cu arma în mînă pînă la sfîrșitul operațiilor militare. În procesul Memorandului de la Cluj, din mai 1894, au fost condamnați la închisoare și profesorii Dimitrie Comșa (3 ani) și Daniil Popovici-Barcianu (2 ani și 6 luni), precum și asesorul consistorial și fost profesor Nicolae Cristea (8 luni); și-au executat pedeapsa la Vaș (primii numai 14 luni). În martie 1909, profesorul Dimitrie Comșa a fost pensionat, înainte de vreme, de Guvernul din Budapesta, sub pretext că nu cunoaște limba maghiară.

În 1907, profesorul Ioan Lupaș a fost condamnat la trei luni închisoare — pe care a executat-o la Seghedin — pentru un articol scris în revista «*Tara noastră*» de la Sibiu, în legătură cu răscoala țăranilor din vechea Românie. Același profesor vorbea cu atîta inflăcărare la cursurile sale de Istoria României și Istoria Bisericii Române, încît însuși mitropolitul Ioan Mețianu a cerut să fie oprită tipărirea prelegerilor sale în *Telegraful Român*, de teama autorităților maghiare.

În cursul primului război mondial, mai ales după 14/27 august 1916, cînd România a declarat război Austro-Ungariei, sute de preoți și învățători — absolvenți ai Institutului din Sibiu — au avut de suferit din partea autorităților maghiare. Peste trei sute de preoți au fost aruncați în închisori sau deportați în județul Șopron (la granița austro-ungară de azi), cîțiva mobilizați ca preoți militari, alții siliți să se refugieze în vechea Românie; învățătorii și chiar cîțiva elevi din secția pedagogică au fost înrolați ca ofițeri în armata austro-ungară și trimiși să lupte pe fronturile din Rusia și Italia. La pregătirea imediată a actului Unirii de la 1 Decembrie 1918 au lucrat aproape toți profesorii Institutului. De pildă, Nicolae Bălan, Silviu Dragomir și catehetul Ioan Broșu au redactat «*Gazeta Poporului*», care milita pentru unire. În urma directivelor Consiliului Național Român, cu sediul la Arad, profesorul Nicolae Bălan (însoțit de căpitanul Victor Precup) a plecat într-o misiune la Iași, pentru a informa pe cîrmuitorii de atunci ai României și pe reprezentanții țărilor aliate asupra situației din Transilvania. La Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918 au luat parte — ca delegați oficiali — directorul Eusebiu Roșca cu profesorii Aurel Crăciunescu și Pavel Roșca; profesorul Silviu Dragomir a fost unul din secretarii Adunării, protopopul Ioan Lupaș — fost profesor — ales membru în Marele Sfat al Națiunii Române și secretar general al Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice din Consiliul Dirigent (aceeași calitate o avea și Onisifor Ghibu); profesorul Romulus Cîndea de asemenea a lucrat un timp în Consiliul Dirigent. Sute de preoți și învățători — absolvenți ai Institutului — au fost prezenți la Alba Iulia, alături de credincioșii lor. Un distins absolvent al Institutului a făcut parte din delegația care a prezentat actul unirii la București: era episcopul Caransebeșului Miron Cristea, viitorul mitropolit primat, apoi patriarh.

Dar profesorii Institutului teologic-pedagogic din Sibiu s-au numărat printre «luminătorii» poporului lor nu numai prin calitatea pe care o aveau ca dascăli ai viitorilor preoți și învățători ai satelor ardeleni, ci și prin numeroasele lor activități în afară de catedră. Astfel, toți au activat, încă de la început, în cadrul Asteii (adunarea consultativă din 9/21 martie 1861 și prin adunarea generală din 23 octombrie/4 noiembrie 1861 s-au ținut în clădirea Institutului, în fosta stradă a Cisnădiei). Aproape toți profesorii au fost aleși în comitetul de conducere, iar cîțiva au avut funcții și mai însemnate: Ioana Hannia vicepreședinte (1867—1870), Nicolae Popea,

ales vicepreședinte în 1888, dar nerecunoscut de Guvernul maghiar; în schimb, a fost ales, în aceeași funcție, Ilarion Pușcariu (1889—1901); Ioan Popescu a fost prim-secretar și redactor al revistei *Transilvania* (1889—1891), urmat de colegul său Zaharia Boiu (1892—1895), Daniil Popovici Barcianu secretar II (1881—1887), urmat de Ioan Crișan (1887—1893); ca bibliotecari ai Astrei au funcționat Nicolae Cristea (1865—1870), Ioan Crișan (1883—1888) și Petru Șpan (1892—1893). «Școala civilă de fete a Asociațiunii» din Sibiu a fost condusă ani în șir de profesori de la Institut: Daniil Popovici Barcianu (1876—1887), Ioan Popescu (1889—1891), Ioan Crișan (1891—1893). În Comitetul central al Astrei, la conducerea unor «despărțăminte» (filiale) din diferite orașe ale Transilvaniei, erau aleși numeroși protopopi, preoți și învățători, absolvenți ai Institutului.

Aproape toți profesorii au contribuit la dezvoltarea presei românești. Unii din ei au fost redactori ai ziarului *Telegraful Român* (Zaharia Boiu, Nicolae Cristea — 18 ani —, Remus Roșca), sau ai revistei *Transilvania* (Ioan Popescu și Zaharia Boiu). Cîțiva au fondat și redactat alte periodice românești la Sibiu, ca Daniil Popovici Barcianu (*Foaia ilustrată, Foaia pedagogică*), Dimitrie Comșa (*Căldarul bunului econom 1887—1901* și foaia *Economul*), Nicolae Bălan (*Revista Teologică* în 1907—1916), Petru Șpan (*Vatra Școlară* (1907—1911, continuat de Vasile Stan în 1911—1914). Unii dintre elevii lor le-au urmat exemplul, întorcînd felurite gazete locale, prin care militau pentru satisfacerea revendicărilor social-politice românești (*Meseriașul Român* la Brașov, *Libertatea și Foaia Interesantă* la Orăștie etc.).

Profesorul Dimitrie Comșa — prin orele sale speciale de studii economice-agricole — a îndrumat pe viitorii preoți și învățători spre o lucrare rațională a pămîntului, ca la rîndul lor să îndrume și ei pe țărani din satele în care urmau să activeze. A militat — împreună cu Eugen Brote — pentru constituirea «Reuniunii române de agricultură din județul Sibiu», fiind ani în șir președintele ei; în această calitate a organizat zeci de expoziții de vite, oi, fructe, în diferite sate ale județului, a organizat anual cite 5—6 întruniri agricole, cu «prelegeri populare» de agricultură, zootehnie, pomicultură, viticultură, el însuși rostind sute de prelegeri, cu «demonstrații practice». Tot el a contribuit la înființarea de «tovărășii agricole» și «însoțiri de credit sătești», ajutat și de colegii lui Petru Șpan și Vasile Stan. În afară de acestea, profesorul Dimitrie Comșa are meritul de a fi publicat un *Album cu 284 broderii și țesături după originale țărănești* (1904, reeditat 1978) și un *Album cu 243 de creștături în lemn* (1909, reeditat 1978), fiind astfel un pionier al acțiunii de valorificare a patrimoniului cultural-artistic național.

Profesorul Nicolae Cristea a fost inițiatorul și organizatorul «Reuniunii sodalilor (cafe n.n.) români din Sibiu, fiind președintele ei timp de 30 de ani (1867—1897); munca sa a fost continuată de un absolvent al Institutului, Vicor Todășianu, revizor contabil la Arhiepiscopie (1897—1920). Alte asociații de meseriași români au fost întemeiate și conduse tot de preoți, unii din ei absolvenți ai Institutului nostru (ca Bartolomeu Baiulescu din Brașov ș.a.). Prima mare bancă românească din Transilvania — «Albina» de la Sibiu — a luat ființă cu sprijinul unor profesori ai Institutului, iar multe din celelalte bănci și institute de credit românești s-au înființat prin strădaniile unor preoți și învățători, foști elevi ai Institutului sibian.

Așadar, munca profesorilor și a absolvenților școlii teologice de la Sibiu cuprindea o arie foarte largă de probleme, contribuind, prin toate acestea, la pregătirea marelui act al unirii de la 1 Decembrie 1918. Deși am prezentat lucrurile succint, rezultă, totuși, că din 1848 pînă în 1918, Institutul a avut aproape *trei generații de luptători*, care au ridicat nu numai prestigiul școlii lor, ci au contribuit la afirmarea poporului român transilvănean pe tărîm național, cultural, social și economic.

Datorită muncii lor, Sibiul a devenit cel mai însemnat centru cultural-bisericesc al românilor transilvăneni pînă în 1918.

V. ACADEMIA TEOLOGICĂ «ANDREIANĂ» (1921—1948)

Anul 1919 aduce schimbări profunde în viața fostului Institut teologic-pedagogic din Sibiu, rezultat al marelui act înfăptuit la 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia.

La începutul anului școlar 1919/20 și-au părăsit pentru totdeauna catedrele de la Institut profesorii Silviu Dragomir (numit la Universitatea din Cluj), Pavel Roșca (director al Școlii Normale din Cluj), Romulus Cîndea (la Facultatea de Teologie din

Cernăuți), Ascaniu Crișan (director al «Școlii reale» din Timișoara, mai târziu al Liceului «Moise Nicoară» din Arad), Ioan Oțoiu (la Academia de Înalte Studii Agricole din Cluj). În septembrie 1919, Consiliul profesional s-a pronunțat pentru separarea completă a celor două «secțiuni», urmînd ca «secția pedagogică» să se transforme în «Școală normală». Consiliul Arhiepiscopesc a aprobat această hotărîre, numînd ca director al școlii pe profesorul Vasile Stan. Ca profesori au mai fost numiți, la Școala Normală: Victor Păcală, Eugen Todoran, Timotei Popovici, Aurel Popoviciu, la care s-au adăugat și cîteva cadre noi. A funcționat, ca școală normală «Andrei Șaguna», sub îndrumarea Bisericii, pînă în anul 1948.

În felul acesta, fosta secție teologică, numită acum «seminar», a rămas numai cu trei profesori: directorul Eusebiu Roșca, Aurel Crăciunescu și Nicolae Bălan. La 14/27 februarie 1920 are loc o nouă schimbare, prin alegerea lui Nicolae Bălan ca mitropolit al Ardealului. În această situație critică, au fost solicitați să mai țină cursuri și cîteva dintre profesorii trecuți la Școala Normală sau alte cadre didactice. În anul școlar 1920/21 a fost numit un singur profesor titular nou, *Dr. Vasile Lăzărescu* (1920—1924), la catedra de studii sistematice, mai târziu profesor la Academia din Oradea, episcop al Caransebeș și Timișoara, apoi mitropolit al Banatului. Tot în 1920 a fost numit ca «ajutător», iar în anul următor titularizat, profesorul *Ilie Beleuță*, care va funcționa la catedra de Istoria bisericească pînă în 1940.

În sesiunea Adunării eparhiale a Arhiepiscopiei Sibiului, din anul 1921, s-a hotărît ridicarea școlii la rangul de Academie, cu 4 ani de studii (prima promoție termină deci cursurile în 1925). Corpul profesional a fost încredințat cu întocmirea unui proiect de Regulament, aprobat de Adunarea eparhială la 28 aprilie/8 mai 1924.

Articolul 30 prevedea următoarele catedre: 1) Studiul biblic al Vechiului Testament (Introducerea, Exegeza, Arheologia biblică și Limba ebraică); 2) Studiul biblic al Noului Testament (Introducerea, Exegeza, Ermeneutica și Limba greacă); 3) Dogmatica și Apologetica (cu Polemica, Simbolică și Sectele); 4) Morala și Sociologia; 5) Istoria bisericească universală (cu Patrologia) și Istoria Bisericii Ortodoxe Române; 6) Dreptul bisericesc; 7) Liturgica, Pastorală, Omiletică și Catehética; 8) Științele pedagogice și filozofice; 9) Cîntările bisericești și Tipicul. În anii I—II se predau disciplinele biblice, istorice și pedagogico-filozofice, iar în anii III—IV cele sistematice-practice (cu excepția Exegezei și a Cîntărilor, care se predau la toți anii). Examenul erau anuale și fundamentale (după anii II și IV); după examenul «al doilea fundamental», se primea «absolutorul teologic». Se primeau în Academie numai absolvenții de liceu cu bacalaureat sau absolvenții de seminarii, cu diplomă, din vechea Românie (în mod excepțional s-au primit, cîteva ani, și absolvenți de liceu fără bacalaureat sau absolvenți de școli normale). Profesorii erau: titulari, provizori, suplinitori, conferențieri și extraordinari. Academia era condusă de un «rector».

Deci Academia teologică «Andreiană» avea un program de studii aproape identic cu al Facultăților de Teologie, deosebindu-se de ele prin aceea că era sub conducerea directă a Bisericii și dădea studenților ei și pregătirea liturgică, tipiconală și administrativă necesară unui viitor preot, precum și o temeinică educație duhovnicească, întrucît toți locuiau în internat și participau la slujbele zilnice săvîrșite de duhovnicul Academiei.

În 1928 Adunarea eparhială a votat un nou *Regulament al Academiei teologice ortodoxe «Andreiane»*. Prevederile sale erau aproape identice cu ale celui din 1924, cu deosebirea că se prevedea — pentru Academie — dreptul de a conferi licența în teologie. Ministerul Cultelor n-a aprobat Regulamentul, tocmai din cauza acestei prevederi, care n-a putut fi astfel pusă în aplicare.

Trebuie să reținem mai ales faptul că mitropolitul Nicolae Bălan — ca și înaintașul său Andrei Șaguna — s-a îngrijit îndeaproape să-și formeze un corp profesional cît mai bine pregătît. De aceea, o serie de tineri au fost trimiși la studii în marile centre universitare ale Europei (Atena, Strasbourg, München, Iena, Berlin, Viena ș.a.), încît profesorii formați de el au slujit la catedrala Institutului teologic din Sibiu (și chiar din București) pînă în anii din urmă (aproximativ șase decenii). Iată care au fost cei mai de seamă profesori ai Academiei: *Nicolae Colan* (1922—1936), rector din 1928, episcop al Cluj în 1936, mitropolit al Ardealului în 1957; *Dr. Grigorie Cristescu* (1924—1929), primul profesor venit de peste munți, numit apoi la Facultatea de Teologie din București; *Dr. Nicolae Terchilă* (1924—1952), au studii superioare de Filozofie și Teologie; slovacul *Dr. Iosif Hradil* (1924—1943), mai târziu profesor la Facultatea de Teologie din Cehoslovacia; *Pr. Nicolae Neaga* (1928—1972), care va preda

Studiul Vechiului Testament peste patru decenii; *Dr. Dumitru Stăniloae* (1929—1946), care, între anii 1936—1946, a deținut și funcția de rector, cunoscut azi prin numeroasele sale lucrări de Dogmatică, prin traducerea celor 10 volume din Filocalie și altele; *Dr. Nicolae Popoviciu* (1932—1936), viitorul episcop al Oradiei; *Dr. Grigorie Marcu* (1936—1982), cu o activitate foarte îndelungată la catedra de Noul Testament; *Dr. Spiridon Cădea* (1936—1968), la Liturgică și Pastorală; marele canonic *Dr. Liviu Stan* (1937—1948), trecut mai tirziu la Institutul Teologic din București; *Dr. Teodor Bodogae*, la catedra de Istoria bisericească și Patrologie (1940—1952); *Dr. Corneliu Sirbu* (1940—1942 și 1943—1977). La Cântări bisericești și Tipic au funcționat *Candid Popa* (1922—1937), *Petru Gherman* (1937—1941) și *Gheorghe Șoima* (1941—1976); la Muzica vocală și instrumentală a funcționat o vreme cunoscutul compozitor *Nicolae Oancea* (1928—1932).

Totți acești profesori sînt bine cunoscuți prin lucrările lor publicate în «colecțiile» duhovnice de mitropolitul Nicolae: «Seria Teologică», «Seria Didactică», «Popasuri Intehovnești», «Biblioteca Bunului Păstor», «Veniiți la Hristos», «Biserica și problemele vremii», «Studii Biblice», «Biblioteca Biblică». Tot ei au continuat să publice felurite studii și articole în *Revista Teologică* pînă în 1947 (redactată de profesorii Nicolae Colan și Grigorie Marcu) precum și în ziarul *Telegraful Român* (redactat mult timp de profesorul Dumitru Stăniloae și alții), în Anuarele Academiei, care au apărut din 1884 pînă în 1949.

Pentru a înțelege mai bine o nouă perioadă din istoria Institutului, trebuie să reținem că după anul 1926 s-au făcut o serie de încercări în vederea reorganizării întregului învățămînt teologic din țara noastră. Două comisii sinodale — a doua prezidată de mitropolitul Nicolae Bălan — au întocmit un proiect de lege prin care se prevedeau trei tipuri de școli teologice: Facultăți, Academii și Seminarii de vocație, toate sub îndrumarea directă a Bisericii; se prevedea crearea de Academii chiar și dincolo de Carpați. Proiectul n-a putut deveni lege, din pricina opoziției pe care i-au făcut-o chiar unii slujitori ai Bisericii, în primul rînd profesorii Facultății de Teologie din București. Aceeași soartă au avut și proiectele similare întocmite în 1929—1932 de alte comisii sinodale conduse de mitropolitul Nicolae sau proiectele prezentate de el însuși în Sf. Sinod.

Paralel cu aceste discuții asupra reorganizării întregului învățămînt teologic, Adunarea Eparhială, Consiliul Arhiepiscopesc și corpul profesoral au continuat să facă noi intervenții ca să se recunoască Academiei teologice din Sibiu dreptul de a elibera diplome de licență, dar toate demersurile au rămas fără rezultat. Un Congres al profesorilor de la cele cinci Academii teologice din Ardeal, întrunit la Sibiu, în 19—20 aprilie 1935, în moțiunea votată, a cerut din nou să li se recunoască acest drept.

Abia la 19 mai 1938 s-a dat un Decret lege pentru învățămîntul teologic ortodox, prin care se acorda celor cinci Academii teologice din Ardeal dreptul de a conferi titlul de licențiat și magistrul. Decretul n-a fost pus în aplicare, pentru că la 4 noiembrie 1938 a intrat în vigoare așa numita «Lege de raționalizare» pentru învățămîntul superior, potrivit căreia Academiiile erau trecute în rîndul școlilor speciale, numărul catedrelor era redus de la 8 la 6, iar Ministerul Cultelor își rezerva dreptul numirii lor și al «directorului». Noua situație a dus la nenumărate proteste din partea Adunării Eparhiale, a Consiliului Arhiepiscopesc și a Consiliului profesoral al Academiei, cerîndu-se revocarea Legii. Abia în 1941, Ministerul Cultelor admite ca Academiiile să revină la situația din 1938.

În urma unor noi demersuri ale mitropolitului Nicolae, prin Legea de organizare a învățămîntului superior din 23 mai 1942, s-a prevăzut, pentru Academia teologică din Sibiu dreptul de a elibera diplome de licență, «dacă își va organiza studiile și își va recruta corpul didactic după modalitățile similare celor în vigoare pentru Facultățile de Teologie». Potrivit acestei Legi, a apărut un nou «Regulament al Academiei teologice «Andreiane», ca decret al mitropolitului Nicolae (Telegraful Român, nr. 50 din 13 decembrie 1942), aprobat și de Ministerul Cultelor. La 11 februarie 1943 a apărut «Decretul Lege pentru organizarea și funcționarea Academiei teologice «Andreiane». Se prevedea că Academia rămîne și pe mai departe sub îndrumarea directă a Arhiepiscopiei Sibiului, se fixau 10 catedre, 3 conferințe și două asistențe, profesorii fiind egali în drepturi și salarizare cu cei de la Facultățile de teologie. Puteau urma cursurile Academiei absolvenții de liceu cu bacalaureat sau absolvenții de seminar cu diplomă, care obțineau titlul de licențiat, pe baza unei teze și a unui examen oral. La

23 mai 1943 au avut loc festivitățile de ridicare a Academiei la rang universitar. Cu acestea, se începea o etapă nouă în istoria școlii teologice sibiene.

Ca profesori au fost încadrați: *Dr. Dumitru Stăniloae* (Dogmatică), *Dr. Nicolae Terchilă* (Filozofie creștină și Pedagogie), *Dr. Nicolae Neaga* (Vechiul Testament și Limba ebraică), *Dr. Liviu Stan* (Drept bisericesc), *Dr. Grigorie Marcu* (Noul Testament și Ermineutică biblică), *Dr. Teodor Bodoș* (Istoria Bisericii Române și Artă creștină), *Gheorghe Șoima*, conferențiar de Muzică bisericească și Ritual. La începutul anului școlar 1943/44 a fost numit — prin concurs — ca titular al catedrei de Apologetică și Sociologie *Dr. Emilian Vasilescu*, până atunci asistent la Facultatea de Teologie din București. Ca suplinitori au fost numiți *Dr. Spiridon Căndea* (Liturgică și Pastorală, titularizat în 1945), *Nicolae Mladin* (Morală), viitorul mitropolit al Ardealului (titularizat 1947), *Dr. Corneliu Sîrbu* (conferința de Îndrumări misionare și Sectologie, definitivat în 1945), *Dumitru Călugăr* (conferința de Omiletică și Catehetică). Prin trecerea profesorului Teodor Bodoș de la catedra de Istorie bisericească universală la catedra de Istoria Bisericii Române și Artă creștină, a fost numit — prin concurs — profesorul *Dr. Ștefan Lupșa*, de la Academia teologică din Oradea — Timișoara (din 1 aprilie 1946). Alte schimbări s-au petrecut în toamna anului 1946, când a fost numit ca rector profesorul *Nicolae Neaga*, în locul lui Dumitru Stăniloae, numit profesor la Facultatea de Teologie din București (din ianuarie 1947).

În toată perioada 1921—1948 numărul studenților a fost destul de redus (în 1925/30 erau 147, în 1938/39 abia 40). În 1921—1923 au terminat 42 de absolvenți, între 1924—1943 un număr de 346, iar în 1943—1948 doar 61. Pînă în 1924 ei proveneau din Arhiepiscopia Sibiului și din noua Episcopie a Vadului, Feleacului și Clujului. Înfiișându-se o Academie la Cluj, în 1924, la Sibiu se vor înscrie numai studenți din Arhiepiscopia Sibiului. După 1940, ca urmare a Diktatului de la Viena, se vor înscrie și studenți din teritoriul vremelnice ocupat. În anii celui de al doilea război mondial s-au înscris foarte mulți studenți de dincolo de Carpați, inclusiv preoți, diaconi și călugări. În toată perioada au urmat cursurile Academiei cîteva fete, cîteva tineri ortodocși români din America și chiar cîteva teologi ortodocși și de alte confesiuni de peste hotare.

Numele citorva absolvenți de excepție merită să fie reținute: *Liviu G. Munteanu* și *George G. Stănescu* (1920), viitori profesori la Cluj, Ilarion Felea, profesor la Arad, *Nicolae Terchilă*, *Sofron Vlad*, *Spiridon Căndea*, *Dumitru Călugăr*, *Gheorghe Șoima*, *Teodor Bodoș* viitorii profesori ai Institutului, *Nicolae Balca* de la București, *Nicolae Popoviciu* și *Vasile Coman*, episcopi la Oradea, *Valeriu Bartolomeu Anania* (1948), cunoscutul scriitor și alții. Activitatea Societății de lectură «*Andrei Țaguna*» a continuat pînă în anul 1934. Studenții teologi s-au făcut cunoscuți prin numeroase concerte pe care le-au dat în Sibiu sau în alte orașe din țară. În același timp, prin mai multe excursii organizate la sfîrșitul anului școlar, au putut cunoaște ceea ce le era oprit pînă în 1918: frumusețile pămîntului românesc de pretutindeni, cu istoria și tradițiile vechii României. Mai mulți oaspeți străini (ierarhi, profesori de teologie) au vizitat Academia.

În anii 1933—1936, prin grija mitropolitului Nicolae, s-a ridicat actualul paraclis (capela), cu hramul «*Sf. Nichita Romanul*» (conducerea lucrărilor a avut-o arhitectul *George Cristinel*; pictura aparține bănățeanului *Anastase Demian*.) A fost adus aici și un minunat iconostas, de factură «brincovenească». Aici se săvîrșesc slujbele zilnice — de dimineață și seara — la care sînt îndatorăți să participe toți studenții. Sub paraclis, la parter s-a amenajat biblioteca, în încăperi speciale, cu mobilier primit din Germania. În tot cursul păstoririi mitropolitului Nicolae, fondul de carte s-a îmbogățit mereu, fie prin achiziții, fie prin donații. În 1947/1948 numărul cărților a ajuns la 20.108 titluri, în 28.530 volume, plus 5.303 periodice, tipărituri vechi și manuscrise.

Cîte un profesor funcționa ca bibliotecar.

Rezultă că datorită strădaniilor mitropolitului Nicolae Bălan, Academia teologică «*Andreiană*» a ajuns una din cele mai bune școli teologice ortodoxe, atît prin profesorii ei și prin lucrările lor, dar și prin atîtea generații de preoți pregătiți pentru parohiile din Arhiepiscopia Sibiului.

VI. INSTITUTUL TEOLOGIC DE GRAD UNIVERSITAR (1948—1986)

O nouă perioadă în istoria școlii teologice începe în anul 1948. În urma publicării «Legii pentru regimul general al cultelor religioase», din 4 august 1948, Academia teologică «*Andreiană*» devine Institut teologic de grad universitar. Prin «Decizia pentru S. T. — 9

pregătirea personalului deservent al cultelor religioase» din 13 noiembrie 1948, s-au prevăzut — pentru Biserica Ortodoxă — trei Institute teologice de grad universitar, la București, Sibiu și Cluj, fiecare avînd cîte zece catedre, două conferințe, trei lectorate și patru asistențe. Pe baza acestor prevederi, la Institutul din Sibiu s-au făcut noi încadrări de profesori, din cei aflați în funcție și cîțiva veniți de la alte institute de învățămînt superior. Aceștia erau: *Dr. Nicolae Neaga* la Vechiul Testament (și rector), *Dr. Grigorie Marcu* și *Dr. Sofron Vlad* (fost profesor la Oradea-Timișoara) la Noul Testament, *Dr. Teodor Bodogae* la Istoria bisericească universală, *Dr. Ștefan Lupșa*, la Istoria Bisericii Române, *Dr. Nicolae Mladin* la Morală, *Dr. Spiridon Cîndea* la Liturgică, Pastorală și Omiletică, *Dr. Nicolae Terchilă* la Catehetică și Pedagogie modernă, *Dr. Milan Șesan* (fost profesor la Cernăuți) la Teologie fundamentală și Istoria religiilor, *Dr. Ioan Petreună* (fost rector la Oradea — Timișoara) la Dogmatică, Simbolică și Indrumări misionare, *Dr. Iorgu Ivan* (fost asistent la București) la Drept canonic și Administrație bisericească; Conferențieri: *Gheorghe Șoima* la Muzică bisericească și Ritual, *Dr. Corneliu Sirbu* la Dogmatică, Simbolică și Indrumări misionare, *Dr. Simion Șiclovan* (fost profesor la Arad) la Pastorală, Liturgică și Omiletică, *Dr. Dumitru Belu* (fost profesor la Oradea-Timișoara) la Catehetică și Pedagogie; Asistenți: *Dr. Nicolae Ciudin* (fost duhovnic la Internatul teologic din București) și *Dumitru Călugăr*; duhovnic: *Nicodim Belea* (1941—1956). Fostii profesori Liviu Stan și Emilian Vasilescu au fost încadrați la Institutul teologic din București. Pe parcurs, au mai fost numiți ca lectori: *Dr. Alexandru Moisiu* la Limba latină (1 noiembrie 1950) și *Chiril Pistrui* la Limba rusă (1 ianuarie 1951).

În ședința Sfantului Sinod din 14 iunie 1952 s-a votat «Regulamentul pentru organizarea și funcționarea instituțiilor de învățămînt pentru pregătirea personalului bisericesc», primul care dădea o organizare unitară învățămîntului teologic din Patriarhia Română. Catedrele au rămas în număr de zece, o conferință, patru lectorate și două asistențe. Potrivit acestui Regulament, pe data de 1 septembrie 1952 s-au făcut noi încadrări cu următoarele modificări față de situația din 1948: Profesori: *Sofron Vlad* la Istoria Bisericii Române, *Milan Șesan* la Istoria bisericească universală. *Corneliu Sirbu* la Teologie Fundamentală și Istoria religiilor, *Dumitru Belu* la Omiletică și Catehetică, *Isidor Todoran* (venit de la Cluj) la Dogmatică; Lectori: *Nicolae Ciudin* la Ebraică, *Ștefan Lupșa* la Greacă, *Alexandru Moisiu* la Latină, *Chiril Pistrui* la Rusă; asistenți: *Dumitru Călugăr*, *Petru Procopovici* (fost la Cernăuți și Cluj), încadrat în 1953 conferențiar, pentru Liturgica practică. În toamna aceluiași an profesorul *Sofron Vlad* a fost numit rector, deținînd această funcție pînă în 1969. Profesorii *T. Bodogae*, *I. Petreună* și *S. Șiclovan* au fost numiți la parohii, iar *N. Terchilă* pensionat.

Noi schimbări s-au produs în 1955, cînd lectoratele (cu excepția celui de Rusă) au fost desființate; *Nicolae Ciudin* și *Dumitru Călugăr* au primit alte însărcinări, iar *Ștefan Lupșa* numit duhovnic-conferențiar (pînă în 1958). După moartea lui *P. Procopovici* († 1958), la conferința de Indrumări misionare și Limba greacă a fost numit *Dr. Nicolae Corneanu*, care a funcționat pînă în decembrie 1960, cînd a fost ales episcop al Aradului. În 1961 este numit conferențiar — pentru Istoria artei creștine — *Alexandru Moisiu*.

Regulamentul din 1955 a suferit cîteva modificări în 1965—1966, cînd s-au creat două lectorate pentru limbile moderne: Rusă-Franceză și Engleză-Germană (la cel din urmă numit *Ioan Ică* în 1968). În 1967, în urma alegerii profesorului *Nicolae Mladin* ca mitropolit al Ardealului, catedra de Morală a fost încredințată profesorului *Dr. Ioan Zăgrea*n, venit de la Cluj (pînă în 1982). Tot în 1968, prin pensionarea profesorilor *Spiridon Cîndea* și *Dumitru Belu*, au fost numiți ca titulari *Alexandru Moisiu* la Liturgică și Pastorală (pînă în 1983), *Dumitru Călugăr* la Omiletică și Catehetică (pînă în 1978).

Noi schimbări s-au produs după 1970, cînd au început pensionările unora din profesorii amintiți mai sus și numirea unor cadre noi, dintre absolvenții Institutului, de după 1948. Astfel au fost încadrați ca profesori — prin concurs — *Dr. Mircea Păcurariu* la Istoria Bisericii Române (1970), asistent din 1961, și *Dr. Ioan Floca* la Drept bisericesc și Administrație (1971). În 1973 se înființează două catedre noi: de Bizantinologie, la care a fost încadrat fostul profesor *Dr. Teodor Bodogae* (pînă în 1981) și *Patrologie, Literatură postpatristică și Ecumenism*, la care a fost numit, ca lector, *Constantin Voicu* (conferențiar 1975, profesor titular 1976). În 1973 a fost numit ca lector la catedra de Vechiul Testament *Dumitru Abrudan*, în urma pensionării

profesorului Nicolae Neaga (duhovnic din 1971, titularizat prin concurs în 1979). La catedra de Dogmatică (vacantă prin pensionarea lui Isidor Todoran în 1976), a fost avansat *Dr. Ioan Ică*, fost lector, apoi conferențiar. Alle catedre rămase vacante au fost suplinite de lectori și chiar de asistenți, care ulterior au fost titularizați prin concurs: *Dr. Sebastian Șebu* la Omiletică și Catehetică (1978, titularizat în 1983), *Dr. Aurel Jivi* la Istoria bisericească universală (1980, titularizat 1983), *Dr. Vasile Mihoc* la Noul Testament (1982, titularizat în 1983), *Dr. Ilie Moldovan* la Morală (titular din 1983, până atunci duhovnic-conferențiar la București). Ca lectori mai funcționează: *Ioan Glăjar* la Istoria religiilor (din 1976), *Ioan Popescu* la Muzică bisericească (1976, asistent din 1971), *Dr. Ioan Mihăilțan* la Îndrumări misionare (din 1978), *Dorin Oancea* la Engleză — Germană (din 1979), la care se adaugă o serie de asistenți și duhovnici. Conducerea Institutului a fost încredințată succesiv rectorilor *Sofron Vlad* (1952—1969), *Isidor Todoran* (1969—1976), *Grigorie Marcu* (1976—1979), *Dr. Constantin Voicu* (din 1979, fost prorector din 1976), cel din urmă secondat de prorectorul *Dumitru Abrudan* (din 1979).

Începând cu anul școlar 1984/85 a intrat în vigoare un nou «Regulament pentru organizarea și funcționarea instituțiilor de învățămînt teologic din Biserica Ortodoxă Română», aprobat de Sinodul permanent în ședința de lucru din 14 februarie 1984. O schimbare, care interesează direct Institutul teologic din Sibiu, aduce art. 172, întrucît prevede și pentru acesta dreptul de a avea cursuri de doctorat și a conferi titlul de doctor în teologie. Potrivit acestor prevederi, în 1984 și 1985 au fost admiși la doctorat — prin examen de admitere — cîte 5 candidați.

Biblioteca Institutului și-a îmbogățit considerabil fondul de cărți, prin achiziții sau donații din partea unor instituții sau personalități ale vieții bisericești din țară sau de peste hotare (de pildă bibliotecile personale ale mitropolitului Nicolae Colan, istoricului Ștefan Meteș ș.a.). Fondul de carte în circulație numără azi peste 40.000 de titluri, în circa 120.000 volume (teologie, istorie, literatură, artă, dicționare, enciclopedii etc). Fondul de publicații «periodice» cuprinde peste 100.000 numere din diferite reviste bisericești și laice, unele complete (ca *Telegatul Român* din 1853 pînă azi, *Biserica Ortodoxă Română*, *Candela* ș.a.). După 1949 s-a format «arhiva bibliotecii», cu aproape 100.000 piese (arhivele personale ale mitropoliților Transilvaniei, ale lui Vasile Lucaciu, Mihail Veliciu, Ioan Lupaș, Ioan Matei, Ștefan Meteș). Fondul de carte veche românească are peste 1800 volume, majoritatea donate de preoți sau de parohii, la care se adaugă o serie de manuscrise slave și românești sau tipărituri din Apusul Europei din secolele XVI—XVIII (în total, «fondul de patrimoniu» cuprinde aproximativ 5000 exemplare). Un rol însemnat în organizarea bibliotecii a avut conducătorul ei, preotul *Ioan Beju* (1949—1975). Notăm că în anii 1970—1973 s-a ridicat un corp nou de clădiri, cu patru nivele — din beton armat și cărămidă — exclusiv pe seama bibliotecii, cu depozite, săli de lectură, dotate cu mobilierul corespunzător.

În ce privește studenții, reținem că potrivit celor trei Regulamente de care am amintit, ei trebuie să aparțină eparhiilor din Ardeal și Banat (Sibiu, Timișoara, Cluj, Alba Iulia, Arad, Oradea). Numărul lor a crescut după 1952, ca apoi să se înregistreze o scădere, pînă în 1970; în tot deceniul al optulea numărul lor a fost foarte ridicat, ajungînd, în unii ani școlari, la peste 600. După 1980, pe măsură ce s-au completat parohiile vacante, au fost primiți mai puțini. Pe lângă absolvenții de seminar, în mod excepțional sînt primiți și absolvenții de liceu, mai ales din Mitropoliile Ungro-Vlahiei, Moldovei și Olteniei (numărul acestora a crescut după 1970), pe baza unui examen special, premergător celui de admitere. Majoritatea studenților beneficiază de burse oferite de eparhiile de care aparțin. În ultimii ani școlari au fost înscrisi și studenți ortodocși din Kenya, sau români aparținători vicariatelor din Gyula (Ungaria) și Vîrșeț (Iugoslavia), precum și tineri ortodocși sîrbi și ucrainieni din țara noastră. Toți primesc în Institut o aleasă pregătire teologică, duhovnicească și cetățenească-patriotică. În cadrul Institutului se organizează mereu festivități comemorative sau aniversare, uneori cu conferențieri din afară; începînd din 1962 se organizează în fiecare an cîte una sau două excursii de studii.

Cei mai buni absolvenți ai Institutului (în medie cîte 2—3 pe an) s-au înscris — pînă în 1984 — la cursurile de doctorat de la Institutul teologic din București; o bună parte din ei au beneficiat și de burse peste hotare, oferite de Consiliul Ecumenic al Bisericii sau de diferite organizații intercreștine și Facultăți de Teologie. Dintre cei care au obținut doctoratul s-au recrutat actualii profesori ai Institutului din Sibiu și chiar la cel din București; cîțiva au fost numiți preoți la diferite parohii din cadrul

Arhiepiscopiiilor misionare pentru Europa centrală și occidentală (Paris) și cea pentru Statele Unite și Canada (Detroit).

Profesorii Institutului își aduc o contribuție de seamă la promovarea culturii teologice românești, prin numeroasele manuale universitare pe care le-au elaborat, fie singuri, fie în colaborare cu colegii de la Institutul teologic din București, prin studiile și articolele publicate în revistele centrale bisericești, în cele mitropolitane, în *Telegraful Român*, în buletinele sau almanahurile comunităților ortodoxe române de peste hotare sau la unele publicații teologice ale altor Biserici creștine.

Profesorii Institutului sînt — de peste un sfert de veac — angajați în mișcarea ecumenică a zilelor noastre sau în dialogurile teologice bilaterale purtate cu reprezentanții altor Biserici, în vederea refacerii unității creștine și a apărării vieții pe pămînt. De pildă, în cadrul Conferinței Creștine pentru Pace a activat, mai bine de un deceniu, profesorul Milan Šesán, ca membru în Comitetul de lucru și în Comitetul plener, participînd la Adunările ei generale și la diferite sesiuni de lucru; a luat parte, în cîteva rînduri, la lucrările Conferinței Bisericilor Europene (în total 26 «misiuni externe»). Rectorul Sofron Vlad a participat la două Adunări generale ale Conferinței Creștine pentru Pace, la sesiunile unei comisii a Consiliului Ecumenic. Rectorul Isidor Todoran a fost o vreme membru în Comisia interortodoxă pentru dialogul cu vechii catolici, participînd la diferitele întruniri ale acesteia. Profesorii Grigorie Marcu, Constantin Voicu și Dumitru Abrudan au participat la cel de al doilea Congres al profesorilor de teologie ortodoxă de la Atena, în 1976. Toți trei au fost delegați și la alte întruniri peste hotare. La Adunarea generală a CEB de la Nairobi în Kenya (1975) au participat Dumitru Abrudan și Aurel Jivi, iar la Adunarea generală de la Vancouver-Canada (1983) tot Aurel Jivi cu Asist. Ioan Vasile Leb. Profesorul Ioan Ică este membru în comisia teologică a Conferinței Creștine pentru Pace și în Comisia interortodoxă pentru dialogul cu luteranii, participînd la o serie de sesiuni de lucru ale acestora. Profesorul Ioan Floca participă la diferite congrese de istoria dreptului.

În afară de aceste «misiuni externe», profesorii Institutului au contribuit și la promovarea «ecumenismului practic local» din România, fie prin Conferințele teologice interconfesionale, ținute de trei ori pe an la Institutele ortodoxe din București și Sibiu sau la cel protestant din Cluj-Napoca, fie prin contactele permanente pe care le au cu colegii de la Institutul teologic-protestant — ramura evanghelică — luterană — din Sibiu, fie prin numeroasele vizite ale unor reprezentanți de seamă ai ecumenismului contemporan la Institut. Consemnăm, de pildă, vizitele făcute de patriarhii Alexei al Moscovei (1947), Efrem II al Gruziei (1968) și Maxim al Bulgariei (1983), mitropolitul grec Iacovos al Americii (1962), Teofilos, arhiepiscop de Harăr și locțiitor de patriarh al Bisericii Etiopiei (1968), arhiepiscopul Paavali al Finlandei (1968), cardinalul Dr. Julius Döpfner, arhiepiscop de München și Freysing (1968), președintele Consiliului Ecumenic al Bisericilor Dr. Franklin Clark Fry (1962), secretarii generali ai aceluiași Consiliu: Dr. W. A. Vissert't Hooft (1962), Dr. Philip Potter (1975) și Dr. Emilio Castro (1985); directorii Comisiei «Credință și Constituție» din Consiliul Ecumenic: Dr. Lukas Vischer (1964 și 1978) și Dr. William Lazareth (1981). Institutul a primit și vizitele unor reprezentanți ai Prezidiului Conferinței Bisericilor Europene: Dr. Glen Williams și Adolf Wischmann (1965 și 1970), precum și ale reprezentanților altor organizații intercreștine (Alianța Mondială Luterană, Alianța Bisericilor Reformate), ai unor Biserici locale etc. În afară de aceștia, au rostit conferințe la Institut o seamă de profesori de teologie-ortodocși, romano-catolici, evanghelici, reformați, anglicani ș.a.; cîteva grupuri de studenți teologi (Statele Unite, Germania Federală, Grecia) de asemenea au vizitat Institutul din Sibiu.

Din această sumară prezentare, se poate constata, totuși, că profesorii de după 1948, atît cei din «generația» mitropolitului Nicolae Bălan, cît și cei formați de ei, s-au impus în teologia românească prin cercetările lor teologice și istorice, prin activitatea pe care o desfășoară în cadrul mișcării ecumenice contemporane, prin sutele de preoți pe care i-au pregătit și care activează azi în parohii din cuprinsul Mitropoliilor Ardealului și Banatului, dar chiar și dincolo de Carpați. Prin toată această activitate, Institutul teologic din Sibiu continuă tradițiile de muncă, de luptă și de jertfe ale celor două veacuri de existență neîntreruptă.

Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU

ANIVERSAREA D-LUI PROF. DR. ALEXANDRU ELIAN LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 75 DE ANI

În ziua de marți, 21 ianuarie 1986, într-un cadru festiv și într-o atmosferă de aleasă bucurie sufletească, la Institutul Teologic Universitar din București a avut loc aniversarea D-lui Prof. Dr. Alexandru Elian, la împlinirea vârstei de 75 de ani. Organizată din inițiativa conducerii Institutului și cu înalta binecuvîntare a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române, aniversarea a prilejuit omagierea unuia dintre cei mai mari profesori de teologie, care a ilustrat cu rară competență, cu exemplară dăruire și cu neîntrecută rîvnă Catedra de Bizantinologie de la acest Institut, timp de aproape 20 de ani.

Festivitatea s-a desfășurat în aula Institutului Teologic și la ea au luat parte membrii corpului didactic, activi, consultanți și onorari, în frunte cu P. S. Episcop Dr. Vasile Tîrgovișteanul, rectorul Institutului, și P. C. Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, prorectorul aceluiași Institut, doctoranzii și studenții, membri ai familiei, prieteni și cunoscuți ai ilustrului sărbătorit.

În deschiderea festivității a luat cuvîntul P.S. Episcop Rector Vasile Tîrgovișteanul care a arătat că aniversarea vârstei de 75 de ani a D-lui Prof. Alexandru Elian constituie un moment deosebit în viața Institutului pentru că munca desfășurată timp de două decenii la Catedra de Bizantinologie, ca și întreaga sa activitate științifică și publicistică, l-au impus ca pe una din personalitățile culturale românești de mare prestigiu. Apoi P. S. Episcop Vasile a dat cuvîntul *D-lui Prof. Dr. Emilian Popescu*, actualul titular al Catedrei de Bizantinologie, care a prezentat, într-o foarte documentată, vibrantă și emoționantă cuvîntare, viața și bogata activitate didactică, științifică, de cercetare și publicistică a distinsului sărbătorit, cuvîntare pe care o redăm integral după cum urmează :

Orice aniversare a unei persoane în viață este un prilej de bucurie. Când ea se face pentru cineva la o vîrstă înaintată, care s-a distins printr-o activitate și viață demne de respectul tuturor, atunci aniversarea este și o datorie.

Astăzi trăim un asemenea moment și primul nostru gînd se îndreaptă către Dumnezeu, pentru a-I mulțumi de mulțimea zilelor dăruite celui sărbătorit, pentru binefacerile mijlocite prin el, pentru prilejul de a fi fost părtași noi înșine la toate acestea. Cîntim astăzi pe D-I Prof. Alexandru Elian, om de știință și dascăl neîntrecut, personalitate complexă «de larg orizont cultural și ascuțit spirit critic», care în perioada anilor 1958—1975 a ilustrat și Catedra de Bizantinologie din Institutul Teologic din București.

Viața domniei sale este un exemplu de muncă și dăruire în domeniul activității didactice și științifice, deși ea n-a fost lipsită de încercări și necazuri, chiar din trageadă copilărie.

Născut în 1910 la București, a urmat școala primară în condițiile grele ale primului război mondial, iar liceul în perioada nu tocmai calmă de după război. Cu toate acestea, fiind înzestrat cu excepționale calități intelectuale, s-a distins de timpuriu printre colegi, fiind remarcat și apreciat de profesorii săi. În anul 1928 intră la Universitate studiind istoria și filosofia, devenind licențiat în ambele discipline în 1932. Ca student la cele două Facultăți a putut audia cursurile unor mari profesori din acea vreme ca Nicolae Iorga, Demostene Russo, P. P. Negulescu, Constantin Rădulescu-Motru. Apreciat în chip deosebit de Nicolae Iorga și Demostene Russo, aceștia îl trimisese cu o bursă la Paris, ca membru al Școlii Române de la Fontenay aux Roses. Perioada aceasta (1932—1934) a fost deosebit de fructuoasă pentru tînrul Elian. Un an studiază la Paris și un altul la Veneția, unde pătrunde adînc în arhivele Bibliotecii Marciane, strîngîndu-și materialul pentru teza sa de doctorat și pentru alte studii.

Întors în țară în toamna anului 1934 își începe activitatea didactică și științifică dominată de două imperative : 1. asigurarea mijloacelor de trai pentru sine și familie ; 2. transformările politico-sociale ale României de dinainte și de după cel de al doilea război mondial. Astfel cariera universitară și celelalte activități vor fi determinate de acești factori.

În anul școlar 1935—1936 a funcționat ca profesor suplinitor de latină și franceză la Seminarul Central din București, îndeplinind, astfel, prima funcție de dascăl într-o instituție a Bisericii, așa cum va fi și ultima. În toamna anului 1936 este numit asistent la Catedra de Bizantinologie a Facultății de Istoric din București, defînuț pe atunci

de Prof. Demostene Russo, unde va rămâne pînă în 1940. În același an 1936 își începe activitatea de bibliotecar la Biblioteca Academiei Române, Secția de manuscrise, pe care o va continua 20 ani, adică pînă în 1956. Aici a contribuit la organizarea Secției de manuscrise a Academiei și la alcătuirea fișierului manuscriselor românești și grecești. Din 1937 devine și profesor de paleografie greacă la Școala Superioară de Arhivistică din București, unde va rămâne pînă în 1948. Atît în cadrul Secției de manuscrise a Academiei, cît și ca profesor la Școala superioară de arhivistică, D-I Elian a avut prilejul să vină în contact direct cu manuscrisele grecești, să le descifreze și să scoată din ele știri, care vor forma obiectul unor valoroase studii. În anul 1938 Prof. Elian își susține teza de doctorat în Bizantinologie intitulată : Doi umaniști greci din secolul al XVI-lea în Italia. În anul 1948 Prof. Elian trece la Facultatea de istorie din București ca titular al Catedrei de Bizantinologie. În această calitate a dat o strălucire deosebită Catedrei, cursurile captivante ale domniei sale, fiind audiate de un mare număr de studenți. În anul 1952 părăsește această Catedră. În perioada anilor 1956—1968 D-I Prof. Elian a funcționat ca șef de sector și apoi șef de secție la istoria universală din cadrul Institutului de istorie al Academiei R. S. România, azi Institutul de istorie «Nicolae Iorga». Aici a condus munca unor colective de cercetări și personal a tradus texte din istoriografia greco-română.

Din luna septembrie 1956 Prof. Elian ocupă Catedra de Bizantinologie din cadrul Institutului Teologic Universitar din București, înființată atunci pentru prima oară și anume pentru cursurile de doctorat. Din anul 1971 această Catedră se va extinde și la cursurile pentru licență. Pînă la 1 octombrie 1975, cînd D-I Prof. a cerut pensionarea pentru limită de vîrstă, Catedra a fost deținută timp de 19 ani de domnia sa și reprezintă cea mai lungă perioadă de timp din activitatea sa didactică. Deși în această perioadă (pînă în 1971) a fost obligat să predea și alte discipline în afara Bizantinologiei, ceea ce a reprezentat, desigur, o dispersare de la preocupările sale de bază, totuși în întreaga activitate depusă s-a remarcat printr-o înaltă competență, rigurozitate și echitate în aprecierea studenților și doctoranzilor. Sub îndrumarea sa s-au format multe serii de studenți și doctoranzi, printre care se află și mulți profesori de azi, aici de față, și ierarhi, care își amintesc cu plăcere și nostalgie de acele vremuri.

Aceleași amintiri frumoase le au despre dascălul lor și absolvenții Școlii Superioare de Arhivistică, ai Facultății de istorie, precum și colaboratorii de la Biblioteca Academiei Române și Institutul de istorie al Academiei «N. Iorga», care s-au format sub îndrumarea sa. Bogăția cunoștințelor, ținuta academică, măiestria expunerii, exigența cu sine și cu ceilalți, deschiderea față de dorințele de cunoaștere ale tinerilor, toate acestea i-au captivat pe mulți și le-au lăsat amintiri puternice.

Cea mai veche amintire, consemnată în scris, despre activitatea de la catedră a Prof. Elian se referă la perioada de la Seminarul Central (1935—1936) și o datorăm unui fost elev, azi părintele arhimandrit și scriitorul de mare talent Valeriu Anania. Evocînd emoția terifiantă pe care o trăiau copiii seminariști, atunci cînd profesorii le apăreau în ținuta unor oameni sobri, academici, cu ticuri profesionale, dominanți pe buza înaltă a prăpastiei, ce despărțea catedra de bănci, părintele Anania descrie și înțînirea — contrastantă cu această atitudine — cu Prof. Elian : «...Emoția acelei înțîniri avea să mai fie trăită de promoția mea o singură dată, în anul următor, cînd, pentru limba latină, a venit tînărul Alexandru Elian, cunoscutul bizantinolog de mai tîrziu. În timp ce el plimbîndu-se prin fața noastră, ne făcea cunoștință cu a, ab, absque și de, coram, clam, cum și e..., tocul unui coleg din banca întîi, probabil stîrnit de o mișcare neatentă, a căzut pe parchet, cu zgomot lăbăraț și s-a rostogolit pînă către picioarele profesorului. Clasa a înghețat, vinovatul aștepta cu resemnare torentul miniei... Nu. Intrerupîndu-se pentru cîteva secunde, Elian s-a aplecat, a luat tocul cu două degete fine și, cu o mișcare tot atît de elegantă, l-a reasezat la locul lui, după care, imperturbabil, a cotninaut sine, tenus, pro și pre... Cu acest simplu gest profesorul ne-a cîștigat pentru todeauna. Nu numai că i-am învățat, pe loc și pe viață toate prepozițiile cu ablativul, dar la sfîrșitul trimestrului întîi l-am rugat să ne dea adresa, ca să-i trimitem felicitări de Crăciun, fapt cu totul neobișnuit pe atunci în relațiile elevilor cu dascălii lor, cînd indulgenței nu i se ofereau buchete de flori...». (Rotonda plopilor aprinși, București, 1983, p. 99—100).

Dar activitatea ca dascăl n-a fost dect o parte a muncii atît de cuprinzătoare a Prof. Elian. Domnia sa s-a dovedit un asiduu cercetător al documentelor bizantine și vechi românești, pe care le-a utilizat în numeroase studii. Posedînd excelente cunoștințe de greacă și latină, precum și de paleografie greacă, domnia sa a putut veni în

contact direct cu documente originale și a scos din ele știri cu totul noi, importante pentru istoria Bizanțului și a Țărilor Române.

Aș sublinia, ca o caracteristică de bază a lucrărilor sale, științifice, utilizarea pe scară largă a textelor grecești în original, care au adus un mare procent de inedit și originalitate. În nici o lucrare a domniei sale nu întâlnim compilația. De la primele lucrări și pînă la cele mai recente se observă utilizarea, cu mult spirit critic, a izvoarelor.

Preocupările științifice ale Prof. Elian s-au axat asupra citorva teme principale (fără să fie o separare netă între ele): I. Bizanțul și legăturile cu Țările Române; II. Cultura veche românească; Personalități de seamă românești: Dosoftei, Eminescu, N. Iorga.

În ceea ce privește prima temă: Bizanțul și Țările Române, Prof. Elian înțelege, în spiritul aceluia «Bizanț după Bizanț», după expresia fericită a lui N. Iorga, o perioadă mai îndelungată de timp a raporturilor reciproce, decît se face în mod obișnuit în literatura de specialitate, și anume, prelungeste pentru România faza de sfîrșit a Bizanțului pînă la începutul secolului al XIX-lea (1821). Relevînd influența bizantină în organizarea noastră de stat, în Biserică, în cultură și artă, influență care s-a exercitat atît direct, cît și prin intermediul statelor slave din sud, Prof. Elian subliniază totodată, că în cazul Țărilor Române avem de a face cu o dăinuire a spiritualității și instituțiilor bizantine, deoarece pe pămîntul românesc au ajuns unele familii bizantine și învățați greci, care au făcut posibilă o Renaștere grecească pe pămînt străin (la noi) și și-a atins punctul culminant către sfîrșitul secolului al XVII-lea, durînd tot secolul al XVIII-lea. Este deci o continuitate între elementul bizantin și cel neo-grecesc. Neoelelismul trebuie privit, așadar, ca o urmare naturală a Bizanțului.

În istoria dezvoltării studiilor bizantine de la noi există deosebit de importante fațete de cea din occident. În timp ce acolo interesul pentru autorii bizantini pornea din pasiunea și curiozitatea științifică, iar editările căutau să răspundă cerințelor filologice aceluia timp, în Țările Române edițiile răspundeau unor cerințe actuale cu caracter teologic, în special anti-latin sau de desăvîrșire duhovnicească, cum erau cele cu caracter ascetic. Așa se explică primele ediții de la noi ale lui Fotie, Psellos, Eftimie Zigabenus, Ioan Eugenul și alții.

În cadrul acestei viziuni despre Bizanț și Țările Române se înscriu și primele lucrări științifice ale Prof. Elian: Conspiratori greci în Principate și un favorit mavroghenes: Turnavitu (Rev. ist. XXI, 10—12, 1935, p. 337—372 — și extras); Ioan Vilaras și aromnii din Siraco (ibidem, VII, 1937, p. 170—179); Un dicționar neogrec-românesc manuscris și modelul său grecesc (ibidem, p. 180—184).

De foarte tînră Prof. Elian s-a ținut la curent cu publicațiile de bizantinologie din România și din alte părți și și-a format o concepție proprie despre rolul Bizanțului în istoria românilor și despre fazele principale ale legăturilor bilaterale. Chiar din 1940 el era capabil să publice o lucrare amplă intitulată: *Byzantinische Studien in Rumänien. Bemerkungen und Ergänzungen zu einem «Abriss der rumänischen Byzantinistik»* (Studiile bizantine în România. Observații și completări la proiectul lucrării: «Bizantinologia românească»), în care privea critic nu numai lucrarea reputatului bizantinolog Vasile Grecu, cu titlul de mai sus, ci și alte studii apărute în România pînă la acea dată. Aceeași preocupare i-a prilejuit publicarea în revista *Byzantinoslavica de la Praga a lucrărilor: Les études byzantines en Roumanie, 1939—1945* (Studiile bizantine în România) publicat în rev. citată, vol. IX, 1948, p. 393—405 și *Les rapports byzantino-roumains. Phases principales et traits caractéristiques* (Raporturi bizantino-române. Fazele principale și trăsăturile caracteristice), ibidem, XIX, 1958, p. 212—225.

Viziunea de sinteză formată în urma unor îndelungate cercetări și meditări asupra a ceea ce a reprezentat «Bizanțul și Românii» a fost expusă și în comunicarea prezentată la Congresul internațional de bizantinologie de la Oxford în 1966 intitulată: *Byzance et les roumains à la fin du Moyen Age, (Bizanțul și românii la sfîrșitul Evului Mediu)*, publicată în *Proceedings of the Thirteenth International Congress of Byzantine Studies, Oxford, 1967*, p. 195—203.

Ca unul care a înțeles valoarea izvoarelor bizantine pentru istoria României și a dorit să le facă accesibile unui cerc cît mai mare de cercetători, Prof. Elian a purces la adunarea și traducerea surselor din secolele XI—XIV, publicîndu-le în frumosul volum al III-lea din *Fontes Historiae Dacoromanae* (în colaborare cu Nicolae Șerban Tanașoca). Introducerea la acest volum, semnată de Prof. Elian, este un model de

viziune istorică, de înțelegere a modului de interpretare și utilizare a izvoarelor bizantine. Pe linia aceluiași preocupări se înscrie și studiul *Elemente de paleografie greco-română, apărut în volumul I din Documente privind istoria României* (Introducere), București, 1956, p. 359—381. În acest studiu autorul cercetează problemele legate de scrisul grecesc în Țările Române în secolele XIV—XIX, cele mai vechi monumente paleografice, documentele grecești de la noi și scrierea lor caracteristică din punct de vedere al limbii și grafiei. Este o cercetare indispensabilă pentru oricine vine în contact cu documentele grecești din Țările Române.

O operă monumentală, în aceeași categorie de izvoare, interesând atât Bizanțul, cât și Țările Române, o constituie *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I. Orașul București (1961), 935 p., alcătuit sub redacția Prof. Elian.

Multe din studiile Prof. Elian au abordat și probleme religioase, teologice. Preocupările în această direcție au început mai înainte ca Domnia sa să activeze în cadrul Institutului Teologic, când aceste preocupări au căpătat o pondere mai mare. Aș menționa în această privință amplul studiu: *Contribuția grecească la «Mărturisirea Ortodoxă»* (publicat în *Balkanica*, V, 1, 1946, p. 79—138), în care autorul arată rolul deosebit de important jucat de teologul Meletie Sirigul și de Porfirie al Niceei la Sinodul de la Iași (1642) și la alcătuirea Mărturisirii ortodoxe. În momentul publicării acestui studiu apăruseră lucrările despre Mărturisirea ortodoxă a Pr. Nicolae M. Popescu și Gh. Moisescu, dar tinărul bizantinolog de atunci n-a ezitat să facă observații critice unei cărți semnate de un membru al Academiei Române și profesor universitar. Rodul experienței căpătate în studierea problemelor legate de Sinodul de la Iași și de Mărturisirea Ortodoxă s-au concretizat mai târziu (1981) în publicarea cărții: *Mărturisirea de credință a Bisericii ortodoxe — 1642 — Introducere și traducere* (Edit. Institutului Biblic).

Cu prilejul împlinirii a 600 de ani de la întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei, Prof. Elian a publicat studiul important: *Legăturile mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol de la întemeiere până la anul 1800* (B.O.R., Nr. 7—10, 1959, p. 904—935). Contribuții de seamă la istoria Bisericii Ortodoxe Române aduce Prof. Elian și în alte studii: *Antim Ivireanul — apărător al prerogativelor scaunului mitropolitan al Ungrovlahiei* (St. teol., Seria II-a, XIII, 9—10, 1966, p. 519—530) sau *Antim Ivireanul luptător împotriva opresiunii otomane* (G.B., XVII, 11—12, 1968, p. 1165—1169) sau *Biserica Moldovei și Muntele Athos la începutul veacului al XIX-lea* (St. teol., Seria II-a, XIX, 5—6, 1972, p. 391—402).

În studiul *Bizantinologia în preocupările teologiei românești* (St. teol., Seria II-a, XXIII, 5—6, 1971, p. 340—352) Prof. Elian expune, din perspectiva relațiilor româno-bizantine, domeniile în care prezența Bizanțului este mai vizibilă în vechea cultură și artă religioasă românească, precum și cercetările românești dintre 1950—1970 privind Biserica și spiritualitatea Imperiului bizantin.

Un loc de frunte în cercetările despre Bizanț și Țările Române și cultura veche românească îl ocupă studiul amplu (182 p.): *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, publicat în volumul colectiv *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare* (sub red. lui Mihail Berza, București, 1964). Prof. Elian cercetează critic izvoarele privitoare la legăturile directe dintre Țara Moldovei, pe de o parte, Bizanț și alte teritorii de veche și nemijlocită cultură bizantină, după căderea Constantinopolului la mijlocul secolului al XV-lea (adică Dobrogea, Mangupul, Athosul), pe de altă parte, cu scopul de a stabili intensitatea și caractererele influenței bizantine în Moldova în epoca respectivă. Lucrarea conține și o analiză critică a tradiției istorice moldovenești despre aceste legături cu Bizanțul, începând cu relațiile stingace asupra Sinodului de la Ferrara-Florența și până în secolul al XVIII-lea.

Un rol deosebit de important îl revine profesorului Elian în profilarea personalității teologice, filologice și literare a mitropolitului Dosoftei al Moldovei. În studiul *Mitropolitul Dosoftei și literatura patristică* (B.O.R., Nr. 11—12, 1974, p. 1350—1375) domnia sa scoate la lumină aspecte noi în privința cunoștințelor, preocupărilor și realizărilor smeritului mitropolit, demonstrând, pe baza unor manuscrise mai puțin cunoscute ori chiar inedite, descoperite de autorul însuși, că Dosoftei n-a fost numai un bun teolog angajat în controversa euharistică a veacului său, ci și un bun cunoscător al limbii grecești și al literaturii patristice, din care a tălmăcit cu iscusință (în limba slavă, slavo-rusă și limba română) lucrări menite să contribuie la lămurirea chestiunilor teologice la ordinea zilei. În special, traducerea în limba română a unor părți din Expunerea credinței ortodoxe a sfântului Ioan Damaschin, păstrate la Biblioteca Aca-

demiei Române, a îngăduit autorului considerații cu privire la preocupările marelui cărturar moldovean și în același timp sublinierea unui moment hotărâtor în evoluția limbii literare românești, deoarece traducerea, la care ne referim, reprezintă o încercare de a reda cu mijloacele limbii noastre din secolul al XVII-lea, sporite de spiritul creator al lui Dosoftei, un text dilicil, aparținând unui mare teolog al Bisericii răsăritului din secolul al VIII-lea.

Descoperiri asemănătoare, pe care le datorăm muncii neobosite de la Biblioteca Academiei Române a Prof. Elian, se referă la Eminescu, cel mai mare poet român. Prof. Elian a reușit să descopere și să identifice o bună parte din biblioteca lui Eminescu, în care a constatat numeroase manuscrise vechi românești, colecționate de poet cu pasiune și care au stat la baza scrisurii său. Studiul său Eminescu și vechiul scris românesc (Studii și cercetări de bibliologie I, 1955, p. 129—160) reprezintă o răscruce în cercetarea formării stilului lui Eminescu.

În sfârșit, a treia personalitate, care a făcut obiectul cercetărilor profesorului Elian, a fost Nicolae Iorga. Stăpinit de personalitatea complexă a marelui savant, sub a cărui îndrumare și-a făcut ucenicia universitară și pentru care toată viața a nutrit recunoștință și dragoste, Prof. Elian a scris câteva studii, din care două au apărut în 1965: unul se intitulează: Nicolae Iorga și istoria universală, (Studii, XVIII, 1965, 6, p. 1261—1274), cel de al doilea: Histoire et sociologie d'après Nicolae Iorga, (Revue roumaine d'histoire, 4, 1965, p. 1091—1100). În primul studiu autorul analizează modul cum a evoluat și s-a cristalizat gândirea istorică a lui Nicolae Iorga, ajungând la concluzia că el trebuie încadrat alături de marii istorici. În al doilea studiu, autorul pune în lumină concepția lui Nicolae Iorga despre raporturile dintre istorie și sociologie, încadrând-o în curentele europene despre această problemă.

Închei aici această scurtă prezentare asupra carierei și activității științifice și didactice a profesorului Elian, fiind conștient că ea n-a cuprins decât o parte din conținutul ei variat. Oricum, ea este o reflectare, măcar și palidă, a puternicei sale personalități. Nu m-am oprit asupra tuturor publicațiilor sale (iată îmi vine în minte traducerea cărții lui Steven Runciman, Căderea Constantinopolului, București, 1971, însoțită de o amplă postfață, apoi postfața la lucrarea de doctorat a Pr. Vasile Muntean, Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine — până în 1600, București, 1984, colaborarea la Istoria României, vol. III, Edit. Academiei R.S.R. și altele), ci am menționat ce mi s-a părut mai caracteristic pentru preocupările și direcțiile sale de cercetare. Multe lucrări au rămas inedite din diverse pricini: teza de doctorat intitulată: Doi umaniști greci din secolul al XVI-lea din Italia, traduceri din istoriografia greco-română (sec. XVI—XVIII) și altele. Domnia sa n-a considerat publicarea unui studiu ca o simplă posibilitate de a-și mări lista de lucrări cu încă un titlu, ci a tipărit atunci când a avut ceva de spus. Studiile sale se remarcă printr-o puternică originalitate, informație, pe cât posibil exhaustivă și printr-un ascuțit spirit critic. Cu foarte puține excepții, determinate de progresul noilor cercetări, multe din ele ar putea fi republicate.

Activitatea domniei sale nu este încheiată. Ca om al Bisericii, adânc credincios, preocupările sale din timpul din urmă se orientează tot mai mult spre probleme teologico-duhovnicești și filosofice, din care sperăm, ca unele să vadă lumina zilei cât mai curând. Căci chiar dacă ni se pare că sîntem împovărați de vîrstă sau alte greutăți «Să nu ne măsurăm lucrul nostru cu slăbiciunile firii, ci eforturile noastre cu lucrul nostru» (Sf. Ioan al Crucii).

Experiența vieții și înclinarea spre meditație l-au ținut pe Prof. Elian, în general, departe de lume. El s-a simțit bine cu cărțile din imensa-i bibliotecă, alături de cercul restrîns al prietenilor și elevilor devotați. Principiul care-l va li condus ani de-a-rîndul îl găsim formulat la Descartes: bene vixit, qui bene latuit.

În mod obișnuit o prezentare de felul celei care am prilejul s-o fac acum cuprinde și menționarea dileritelor titluri onorifice și distincții, primite de cel sărbătorit. Ce aș putea menționa în această privință? D-l Prof. Elian este laureat al Premiului Vasile Pârvan pe anul 1975 al Academiei R. S. România, pentru volumul III din Fontes Historiae Dacoromaniae, Președinte de onoare al Societății de studii bizantine din România, membru în Comisia patristică a Patriarhiei Române și distins cu Crucea patriarhală pentru mirenii, cea mai înaltă decorație pentru laici. În fine, una dintre cele mai dragi distincții primită de Prof. Elian este Cupa Ligii asociațiilor românilor din străinătate, pe care a primit-o în 1931, din mîna lui Nicolae Iorga, pe atunci și prim-ministru. Această cupă era oferită lui Iorga de Liga amintită, pentru a fi acor-

dată de acesta unui tânăr student român pentru cea mai bună lucrare de concurs pe o anumită lucrare istorică. În anul 1931 Alexandru Elian s-a prezentat la concursul cu tema: Rolul românilor în istoria universală și obținând premiul I a fost distins cu cupa amintită.

Tânărul de atunci, remarcat de profesorii Nicolae Iorga și Demostene Russo, nu și-a dezamăgit magistrii, nici în privința activității științifice și didactice, nici în fidelitatea ucenicului față de maestru. Prof. Elian nu s-a mulțumit să scrie, cum am văzut, despre opera și gândirea istorică a lui Nicolae Iorga, ci a militat, și acest lucru puțini îl știu, pentru reabilitarea persoanei savantului și a moștenirii sale științifice și literare. Prin demersurile făcute de istorici, printre care și Prof. Elian, avem azi un Institut de istorie cu numele lui Iorga, un bust al său în fața clădirii Institutului și numeroase reeditări din opera sa.

Tânărul încununat de Iorga în 1931, profesorul de azi, care poartă pe umeri un anumit număr de ani, dar și irumoaase realizări este o mândrie a Institutului nostru, așa cum este și pentru știința istorică românească, în general.

Vă mulțumim, Domnule profesor, pentru tot ce ați făcut cu competență și demnitate în educarea altor generații de tineri teologi, vă șintem recunoscători pentru că ați fost și ați rămas lumen nostri temporis și vă îmbrățișăm cu toată dragostea, urîndu-vă din inimă să vă avem încă multă vreme sănătoși printre noi. La mulți ani!

După cuvîntarea omagială a D-lui Prof. Emilian Popescu, P. S. Episcop Vasile Tirgovișteanul a înmînat D-lui Prof. Alexandru Elian distincția «Crucea patriarhală pentru mireni», cu care Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin a cinstit pe distinsul profesor cu ocazia acestui eveniment însemnat din viața sa, pentru merite deosebite în ogorul teologiei românești.

Corul studenților a intonat imnul «Gaudeamus, igitur!».

A luat apoi cuvîntul P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu care a spus următoarele: «Mă număr printre studenții D-lui Prof. Alexandru Elian și mă socotesc un privilegiat. Și cînd spun aceasta, nu rostesc un cuvînt protocolar, căci am văzut în persoana sa un savant, un erudit în adevărata accepțiune a cuvîntului. Aparțin unei generații care a audiat pe Iorga, Simion Mehedinți, P. P. Negulescu și pe alții, pe lângă profesorii noștri de teologie dintre care pomenesc doar pe Nicolae Popescu și Irineu Mihălcescu. Alături de aceștia, D-l Prof. Alexandru Elian a strălucit la un înalt nivel de profesor universitar și ca o conștiință de neam. De la Domnia Sa am înțeles adevăratul sens al istoriei. După părerea mea, se poate face istorie în două feluri: 1) o înșirare de date și 2) văzînd în date un sens al istoriei. Eu am văzut în D-l Prof. Elian un filosof al istoriei. De la Domnia sa am învățat, de exemplu, însemnătatea istorică a anului 1453 și semnificația întîlnirii dintre diferitele personalități ale istoriei, ca și multe altele. De la Domnia sa am învățat să stabilesc un dialog între Revelație și istorie, adică să înțeleg istoria în lumina Revelației.

Mi-aș mai îngădui să mai spun aici un lucru care-l cinstește pe ilustrul nostru sărbătorit și anume că s-a manifestat mereu ca un fiu al Bisericii Ortodoxe Române. Nu voi uita niciodată cum primea toate sarcinile în Institut între care și datoria de a predica la Patriarhie unde era așteptat de slujitorii catedralei și de credincioși. Numărîndu-mă printre prețuitorii Domniei sale, îi fac astăzi, cu prilejul acestui eveniment aniversar urarea sinceră de a ne trăi mulți ani întru rodirea spirituală».

În continuare a luat cuvîntul D-l Prof. Consultant Dr. Iorgu Ivan care a spus următoarele: «Îngăduiți-mi să-mi exprim bucuria prezentei la această festivitate și să vă mărturisesc satisfacția și mîndria pe care o încercam atunci cînd vedeam cum se manifestă D-l Prof. Elian încă din anii tinereții. Părintele Prof. Galeriu a amintit o caracteristică ce-l cinstește pe D-l Prof. Elian și anume aceea că, deși mirean, s-a dovedit cunoscător al adevăratei învățături a Bisericii Ortodoxe și al trăirii ei duhovnicești.

Puțini din cei de față cunosc preocupările din tinerețe ale D-lui Prof. Elian, într-un cerc de aleși oameni ai generației Domniei sale, de a se adînci în cunoașterea învățaturii ortodoxe și mai ales de a trăi această învățatură. Era un grup de laici, dar în strînsă legătură cu un ierarh distins sau cu un cleric sau profesor de teologie. Aceste preocupări le-am admirat eu la D-l Prof. Elian, alături de știința critică pe care și-a însușit-o de la înaintași vrednici ca Demostene Russo, care a spus că omul de știință, dacă dorește să aducă o contribuție deosebită, trebuie să meargă mereu la izvoare, căci numai pe baza lor poți aduce ceva nou. Nu mă extind asupra lucrărilor amintite aici, dar scot în evidență munca titanică pe care a desfășurat-o dînd la iveală

lucrări care nu au fost încă valorificate după adevărata lor valoare. Am fost mîndru cînd, într-o oarecare împrejurare, poetul Paul Anghel a vorbit în termenii cei mai elogioși și i-a făcut D-lui Prof. Elian o caracterizare foarte adevărată.

Îl felicit pe sintsul nostru sărbătorit și-i doresc încă mulți ani de viață și putere de muncă».

În încheiere, a vorbit *D-I Prof. Alexandru Elian* care a spus următoarele :

«Vă rog să credeți că mă simt copleșit de cuvintele care s-au spus despre mine aici și solicit indulgența Dumneavoastră pentru cuvintele puțin organizate pe care doresc să le rostesc, începînd cu mulțumiri. Mulțumesc mai întîi conducerii Institutului Teologic care a organizat această serbare și rog pe Prea Sfințitul Părinte Rector să transmită Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin mulțumirile mele sincere pentru distincția pe care mi-a acordat-o. Mulțumesc apoi colegilor care au vorbit copleșitor, referitor la meritele mele. Colegul Emilian Popescu a trasat în termeni măgulitori activitatea mea pe care eu o consider modestă, iar Părintele coleg și ucenic Galeriu a evocat cu emoție și sinceritate amintiri și impresii din anii de studii. Pe venerabilul Profesor Iorgu Ivan totdeauna l-am avut în deosebită prețuire, iar atunci cînd a fost nevoie, mi-a dat generos o mîină de ajutor.

Sînt copleșit de emoție pentru toate cite s-au spus aici despre mine, iar aceste clipe aduc un val de melancolie care ar putea da o tulburare în ceea ce vreau să spun.

Luna aceasta sînt 50 de ani de cînd eram tînăr suplinitor la Seminarul central și am avut privilegiul de a sta alături de venerabilii profesori de seminar între care amintesc, de exemplu, pe Ioan Popescu-Pasărea pe care l-am preiuit în mod deosebit. Am numărat printre elevii mei și pe Părintele Valeriu Anania, care s-a remarcat prin lucrări de prima mîină în domeniul literaturii române.

Anul acesta sînt 30 de ani de cînd am fost invitat de răposatul întru fericire, patriarhul Justinian, să primesc Catedra de Bizantinologie nou înființată la acest Institut. De atunci au trecut atîția ani de muncă pe care D-I Prof. Emilian Popescu i-a evidențiat în cuvîntarea sa, la care eu nu am nimic de adăugat.

Voi evoca unele amintiri din activitatea mea aici la Institut. Îmi amintesc într-adevăr cu mare emoție și plăcere de predicile pe care le rosteam la catedrala patriarhală, în fața ușilor împărătești, în prezența patriarhului Justinian, credincioșilor care mă ascultau cu evlavie și atenție. Unele dintre ele au fost cerute de patriarh pentru a fi publicate. Pe lingă predicile de la catedrală, îmi amintesc cu multă plăcere de meditațiile pe care le rosteam în biserica «Sfînta Ecaterina» cînd împărtășeam tînerilor ascultători din amintirile și cugetările mele. Sînt amintirile cele mai prețioase din activitatea mea didactică.

Dar mai este încă ceva și anume relațiile stabilite între mine și foștii mei studenți, care mi-au păstrat o căldură pe care nu o bănuiesc o clipă de nesinceritate. Pomeneam înainte de începerea festivității, de bisericile din București pe care le colînd și am bucuria să văd slujind pe foarte mulți din foștii mei studenți. Unii s-au simțit, spre jena mea, obligați să mă prezinte ca fostul lor profesor. În Moldova, la mînăstiri ca Neamțu, Sihăstria, Putna, Secu, stareții mă primesc și mă găzduiesc cu mare bucurie. Am avut cîntea să am aici ca elevi pe unii care, prin meritele lor, s-au înălțat la funcții mari administrative sau didactice. Acestea sînt amintirile mele cele mai prețioase din cariera mea de profesor în acest institut.

Aș vrea să adaug însă ceva. La o sărbătoare ca aceasta, cu sorți mai puțini de reîntîlnire peste cinci sau zece ani, sărbătoritul are obligația transducerii unui mesaj. Mă simt obligat să fac o confesiune, deși oamenii trebuie să vorbească mai puțin despre ei. În asemenea împrejurări însă așa ceva nu se trece cu vederea.

Una din temele mele de meditație a fost conceptul de fidelitate, de credincioșie, care vine de la *fides*, —*ei. Fidelitas*, —*tis* înseamnă deci credincioșie în legătură cu credința. Credinciosul este fidel, adică își ține cuvîntul. Această idee de fidelitate m-a preocupat foarte mult. Un scriitor englez spune că «cei care au citit scrierile mele își dau seama de cîtă pondere au la mine ideile simple care susțin lumea temporală». Cine cunoaște opera lui își dă seama cît valoroasă aceasta. Fidelitatea este un punct de sprijin în viața noastră. Viața este un șuvoi de evenimente mai plătute sau mai crîncene, un tumult care ne tirăște. În acest tumult avem nevoie de o insulă, de un stîlp, ca să nu fim luați de șuvoi. Acestea sînt fidelitățile față de patrie, față de noi, față de cei apropiați. Fidelitatea este însoțită uneori de amărăciuni. Ea este o cheie a stabilității acestei lumi, o caracteristică a liniștii, a pro-

gresului spiritual. Ea se amestecă cu un gust amar, căci trebuie să fim fideli cu persoane care nu merită. Dar există și o fidelitate care nu ne rănește cu nimic. Aceasta este fidelitatea față de Dumnezeu. Ea este o obligație care izvorăște din iubire către Dumnezeu și față de noi. Iubirea către Dumnezeu, care este o chemare, trebuie să conducă indispensabil viața noastră de aici și de dincolo. Voi aminti de un pasaj dramatic, din capitolul 8 din Epistola către Romani: «Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Necazul, sau strfmătorarea, sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia?» (Romani 8, 35). Aici cred că este mărturia de foc a fidelității pe care trebuie s-o avem față de Dumnezeu.

Fidelitatea are și obligațiile ei. Ea vine din iubire. Iubirea lui Dumnezeu s-a manifestat prin truparea lui Dumnezeu. «Dumnezeu s-a făcut om pentru ca omul să se facă Dumnezeu», spune Sf. Atanasie cel Mare. Voi mai aminti încă un pasaj dintr-un mare teolog german: «Omul, în ceea ce iubești, în aceea te vei preschimba. Veți fi Dumnezeu, dacă iubești pe Dumnezeu, și pămint, dacă iubești pămintul». Această dragoste are deci și unele obligații pe lângă sine. La Liturghia Sfintului Ioan Gură de Aur, înainte de împărtășire, rostim următoarea rugăciune, pe care și eu am citit-o cu multă pătrundere în paraclisul studenților: «Cinei Tale celei de taină astăzi, Fiul lui Dumnezeu, părtaș mă primește. Căci nu voi spune vrăjmașilor Tăi taina Ta, nici sărutare îți voi da ca Iuda...». Aceste lucruri trebuie să le avem veșnic în minte. Este o obligație față de Hristos, dar și față de oameni, de semenii: «Nu voi spune vrăjmașilor Tăi taina Ta».

Sînt vremuri în care Biserica prosperă și în care suferă. Sînt cunoscute tribulațiile care apasă asupra Bisericii. Nevoia de sacrificiu este mereu prezentă. Azi serbăm pe Sfintul Maxim Mărturisitorul care a suferit mutilare pentru că nu a vrut să se despartă de dragostea lui Hristos. E nevoie citeodată de mărturisitori. Dumnezeu ne cruță pentru slăbiciunile noastre, dar e nevoie de credincioșie, cuviință și demnitate. În tinerețe am frecventat cursurile de germană și mediile culturale germane, căci, în ciuda greșelilor comise, Germania are un mare capital spiritual. Deviza dintotdeauna a germanului a fost aceasta: «Onoarea germanului este credința». Conceptul de fidelitate este clar la nemți. Pînă și în foarte cunoscutul «O, brad frumos!» se spune: «Tu ești copacul credincios, / Ce frunza nu și-o pierde». Eu aș dori ca tinerii teologi să aibă această înșignă: «Onoarea teologului este fidelitatea față de Mîntuitorul, Biserica și tradițiile românești». Așa să ne ajute Dumnezeu!

Cei prezenți au aplaudat îndelung cuvîntul D-lui Prof. Elian, arătînd prin aceasta adeziune față de ideile exprimate și deosebită dragoste și prețuire față de distinsul sərbătorit. În acordurile unui vibrant și călduros «Mulți ani trăiască», festivitatea închinată aniversării a 75 de ani de viață ai D-lui Prof. Alexandru Elian a luat sfîrșit. Toți cei de față, au avut sentimentul unei datorii împlinite și satisfacția reîntîlnirii cu una dintre personalitățile cele mai reprezentative ale culturii românești actuale.

În cadrul unei agape oferite de Conducerea Institutului în cinstea distinsului sərbătorit, D-1 Prof. Alexandru Elian s-a întreținut cu membrii corpului didactic al Institutului, în majoritate foști studenți de ai săi —, depănînd amintiri dintre cele mai emoționante și retrăind clipele de fericită întîlnire dintre studenți și ilustrul lor dascăl de Bizantinologie. (Pr. Prof. Dr. Nicolae NECULA).

Sărbătorirea hramului la Institutul Teologic din București

Ca în fiecare an, la 30 ianuarie, Institutul Teologic Universitar din București și-a comemorat patronii săi, pe Sfinții Trei mari dascăli ai lumii și Ierarhul Vasile cel Mare, Grigorie de Dumnezeu Cuvîntătorul și Ioan Gură de Aur. Sărbătorirea Sfinților ocrotitori ai Institutului a constituit prilejul de aleasă bucurie duhovnicească pentru conducătorii, profesorii, doctoranzii, studenții și ostenitorii acestui așezămînt teologic.

Urmînd rînduiala tipiconală, în ajunul sărbătorii s-a oficiat în biserica «Sfînta Ecaterina», paraclisul Institutului Teologic, slujba privegherii, de către un sobor de preoți și diaconi alcătuit din cadre didactice ale Institutului, în frunte cu P. C. Pr. Prof. Dr. Dumitru Radu, prorectorul Institutului și din studenți. Din sobor au făcut parte: P. C. Pr. Prof. Nicolae Necula, P. C. Pr. Conf. Alexandru Stan, spiritualul șef

al Institutului, P. C. Pr. Asist. Ștefan Sandu, P. C. Pr. Asist. Constantin Coman, spiritual II, P. C. Diac. Prof. Emilian Cornițescu, P. C. Diac. Conf. Nicu Moldoveanu, P. C. Diac. Conf. Petru I. David, și P. C. Diac. Asist. Ioan Caraza. La sfârșitul slujbei, P. C. Diac. Conf. Petru I. David a ținut un scurt cuvînt de învățătură.

În dimineața praznicului, între orele 8,30 și 11,00, s-a săvîrșit, în paraclisul Institutului liturghia arhierescă de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Dr. Nestor al Olteniei și Prea Sfințitul Episcop Dr. Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal, rectorul Institutului, înconjuțați de un sobor de slujitori din care au făcut parte: P. C. Pr. Prof. Dumitru Radu, prorectorul Institutului; P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu, P. C. Pr. Prof. Ștefan Alexe, P. C. Pr. Prof. Constantin Cornițescu, P. C. Pr. Prof. Nicolae Necula, P. C. Pr. Conf. Alexandru Stan, P. C. Diac. Prof. Emilian Cornițescu, P. C. Diac. Conf. Petru I. David, P. C. Diac. Asist. Ioan Caraza, P. C. Diac. Manole Marcel, de la Cancelaria Sfintului Sinod, P. Cuv. Ierod. Irineu Bârsan, de la Catedrala Patriarhală. Au fost de față ceilalți membri ai corpului didactic al Institutului, activi, consultanți și onorari, doctoranzii, studenții și credincioșii închinători ai bisericii «Sfînta Ecaterina».

Predica zilei a fost rostită de studentul Crețu Ion din anul IV.

La sfârșitul Sfintei Liturghii, I. P. S. Mitropolit Dr. Nestor al Olteniei a rostit un frumos cuvînt de învățătură în care a evidențiat importanța sfinților Trei Ierarhi în viața Bisericii, actualitatea învățaturii și a lucrării lor pastorale, servind drept model, ostenitorilor Institutului teologic care se străduiesc să formeze pe viitorii preoți ai Bisericii noastre strămoșești în spiritul învățaturii și al activității desfășurate cu rod bogat de acești mari ierarhi ai Bisericii creștine.

În continuare, s-a oficiat un polihroniu pentru conducerea bisericească și cea de stat ca și pentru cei prezenți la Sfînta Liturghie.

Apoi soborul a săvîrșit slujba parastasului pentru profesorii și studenții răposați ai Institutului. În legănarea colivei și în murmurul duioasei cîntări «Veșnică pomenire», cei de față au trăit un moment de pioasă aducere aminte și de comuniune cu cei răposați. În acordurile imnului arhieresc, I. P. S. Mitropolit Dr. Nestor al Olteniei și P. S. Episcop Dr. Vasile Tîrgovișteanul au părăsit biserica, lăsînd în sufletele celor de față bucuria și satisfacția unei frumoase slujbe arhieresti.

Festivitatea închinată sărbătoririi hramului Institutului a avut loc în aula Institutului. La ea au participat: I. P. S. Mitropolit Dr. Nestor al Olteniei, delegatul Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul, vicar patriarhal, P. S. Episcop Dr. Vasile Tîrgovișteanul, P. C. Pr. Constantin Părvu, vicar administrativ patriarhal, P. C. Pr. Dumitru Soare, directorul Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, P. C. Pr. Mihail Marinescu, consilier arhierescopal, P. C. Pr. Vasile Briă, consilier arhierescopal, P. C. Pr. Petre Zamfira, secretar eparhial, profesorii activi, consultanți și onorari ai Institutului, doctoranzii și studenții, invitați.

La ora 11,30, I. P. S. Mitropolit, cu ceilalți însoțitori, a fost primit în aulă cu imnul arhieresc. Apoi studenții au executat imnul festiv, *Iată, ziua de serbare*, de Alexandru Podoleanu.

Festivitatea a fost deschisă de P. S. Episcop Dr. Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal și rectorul Institutului Teologic. În cuvîntul său, P. S. Episcop Rector a arătat că ziua pomenirii Sfinților Trei Ierarhi constituie prilej de bucurie deosebită pentru Institutul nostru, pentru că ei sînt patronii și ocrotitorii lui. Salutînd în mod deosebit prezența I. P. S. Mitropolit Dr. Nestor al Olteniei, ca delegat al Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin, ca și pe a celorlalți participanți la festivitate, P. S. Episcop Vasile a evidențiat faptul că Sfinții Trei Ierarhi reprezintă epoca de aur a creștinismului. Ei sînt cei care, asemenea albinelor, au adunat nectarul învățăturilor creștinești făcînd din preoție și slujire scopul suprem al vieții lor. Deși au trăit la mare distanță de noi, învățătura lor rămîne mereu actuală. Teologia lor înaltă, adevărata trăire creștinească și slujirea semenilor sînt jaloane care trasează firul vieții și activității lor în slujba Bisericii. Dar mai ales ideile sociale de mare răsunset, ca egalitatea tuturor oamenilor sau a bărbatului cu femeia, proclamată într-o epocă în care inegalitatea devenise doctrină oficială a societății timpului, îi situează la loc de cînstă și-i fac mereu actuali într-o lume în care egalitatea oamenilor și popoarelor și dorința pentru pace și o viață mai bună sînt idealurile scumpe ale întregii umanități.

Apoi P. S. Episcop Rector Vasile Țirgovișteanul a dat cuvîntul P. C. Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu care a rostit prelegerea festivă închinată sărbătorii. Într-o frumoasă, vibrantă, documentată și echilibrată cuvîntare, P. C. Pr. Prof. Constantin Galeriu a prezentat o sinteză a *Concepției Sfinților Trei Ierarhi despre teologie, preoție și slujire*. Cuvîntarea a fost urmărită cu deosebit interes de către toți cei prezenți.

După prelegerea festivă a urmat programul artistic, prezentat de corul studenților sub conducerea P. C. Diac. Conf. Dr. Nicu Moldoveanu. Programul festiv a cuprins piese muzicale alcătuite din cîntări religioase, cîntece din repertoriul clasic, universal și românesc, cîntece patriotice. Au fost prezentate următoarele piese : *Rugăciune*, de Pr. Constantin Drăgușin ; *Veniți toți*, cîntare pe glasul I, armonizată de Prof. N. Lungu ; *Prăznuiește astăzi*, cîntare glas III, armonizată de Diac. Conf. N. Moldoveanu ; *Rugăciune*, de Etienne Mèhul ; *Serenadă*, de Teodor Flondor, pe versurile lui Mihai Eminescu, *Somnoroase păsărele*, solist studentul Ispas Gheorghe, anul III ; *Altarul Mînăstirii Putna*, de Ciprian Porumbescu, pe versurile lui Vasile Alecsandri ; *Cor din opera «Nabucodonosor»* de Giuseppe Verdi ; *Imnul nopții*, de Jean Philippe Rameau ; *Du-te, dor* de Nicodim Ganea, solist studentul Drăghici Florea, anul I ; *Frumosul vine pe apă*, de Gh. Cucu ; *Eu doinesc, codrul răspunde*, armonizat de Conf. Diac. Nicu Moldoveanu, solist studentul Aurel Nicolae, anul IV ; *România, țara mea de dor*, de Mircea Neagu, *Cîntec de pace*, de Constantin Drăgușin ; *Înalță-te, frumoasă țară*, de I. D. Chirescu.

Ca și în ceilalți ani, programul artistic a fost executat cu deosebită măiestrie, reușind să creeze în sufletele celor prezenți sentimente de aleasă satisfacție și bucurie duhovnicească.

În încheierea festivității a luat cuvîntul P. S. Episcop Dr. Vasile Țirgovișteanul, rectorul Institutului, care a mulțumit tuturor celor prezenți pentru participarea la festivitatea închinată Sfinților Trei Ierarhi, patronii Institutului, care trebuie să ne rămînă modele de urmat în activitatea noastră. P. S. Sa a rugat pe I. P. S. Mitropolit Nestor al Olteniei să se facă interpretul sentimentelor de dragoste și prețuire, de recunoștință și grațitudine pe care cadrele didactice, în frunte cu conducerea Institutului, le nutresc față de Întîistătătorul Bisericii noastre, Prea Fericitul Părinte Patriarh Iustin, asigurîndu-l de tot devotamentul și ascultarea. Studenților le-a făcut urări de succes, la apropiatele examene, iar celor prezenți doriri de tot binele.

În acordul Imnului arhieresc, I. P. S. Mitropolit Dr. Nestor al Olteniei și însoțitorii I. P. S. Sale au părăsit aula Institutului.

A urmat tradiționala agapă oferită de conducerea Institutului în cinstea participanților la festivitate. (Pr. Prof. N. D. NECULA).

NOTE BIBLIOGRAFICE

ION I. SOLCANU și Pr. COSTACHE BUZDUGAN, *Biserica Voroneț, Minăstirea Neamț*, 1985

Dată fiind valoarea sa artistică excepțională — îndeosebi a picturii murale exterioare — bisericii Minăstirii Voroneț i s-au consacrat de-a lungul anilor sute de articole, studii și cercetări. Între semnatarii lor întâlnim numele unor mari învățați și istorici de artă, români și străini, cum ar fi acelea ale lui N. Iorga și Charles Diehl. Voronețului i s-au consacrat și monografiile, dintre care amintim: Erast Costica, *Mănăstirea Voroneț*, Cernăuți, 1943; P. Comarnescu, *Voroneț, Fresques du XV-e et XVI-e siècles*, București, 1959; P. Comarnescu, *Voroneț*, București, 1965; Ana Maria Musicescu și Sorin Ulea, *Biserica Voroneț*, București, 1965 (ediția a II-a, 1971).

Majoritatea acestor contribuții pun accentul pe valoarea artistică și pe caracterul de monument istoric ale Voronețului. O nouă monografie, *Biserica Voroneț (Minăstirea Neamț, 1985)*, reprezintă rodul colaborării dintre un istoric de artă, Ion I. Solcanu și un teolog, părintele Costache Buzdugan, colaborare cu un caracter inedit și eficient. Ea ne demonstrează, cu argumente peremptorii, că frumusețea artistică fără egal a arhitecturii și a picturii voronețiene nu face decât să reflecte, cât se poate de fidel, adâncimea și sublimul tezaurului, dogmatic al ortodoxiei, în general, și al tradiției ortodoxe românești — la care se adaugă o serie de elemente specific locale —, în particular. Lucrarea beneficiază de un substanțial și pătrunzător Cuvînt înainte datorat I.P.S. Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei. Reamintindu-ne că în integritate și plenitudinea sa, Voronețul este opera a trei ctitori: Ștefan cel Mare, Daniil Sihanstru, mitropolitul Grigorie Roșca, înaltul ierarh insistă asupra tilcului duhovnicesc al perioadei de timp în care a fost edificată biserica: «Teologic — arată I. P. S. Sa — desprindem din inscripție că acest lăcaș s-a înălțat începând de la 26 mai 1488, Pogorîrea Sfîntului Duh, și s-a terminat la 14 septembrie același an, Înălțarea Sfintei Cruci. Era vorba de un program? De ce atîta grabă? Răspunsul pare a fi unul: nădejdea că moldovenii, cu ajutorul lucrării Sfîntului Duh, purtînd crucea apărării Europei, își vor vedea visurile împlinite și vor avea bucuria pe care a avut-o Sfînta Elena, împărăteasa, văzînd înălțîndu-se Crucea. Între Rusalii și Înălțarea Sfintei Cruci își ducea Moldova viața. Iar semn al credinței și vredniciilor ei a fost înălțarea acestei biserici, care a rămas și va fi prin timp mărturie a epocii de afirmare și de înălțare a Moldovei». (p. 5—6).

Autorii recentei monografii propun o nouă lectură a Voronețului în cadrul căreia nu mai desprind partea de întreg, nu mai detașează pictura interioară și exterioară a lăcașului nici de epoca istorică în care au fost executate, și cu atît mai puțin de învățătura ortodoxiei. Acest rezultat se datorește și faptului că Ion I. Solcanu, cunoscut pentru contribuțiile sale în domeniul istoriei artei, are și o temeinică cultură teologică și ecleziologică. Remarcabile sînt, în acest sens, capitolele *Pictura interioară și Pictura exterioară*. Spre deosebire de marea majoritate a cercetătorilor anteriori ai Voronețului, autorii monografiei de care ne ocupăm, tratează structural pictura lăcașului, plecînd de la *temele* (principale și secundare) dezvoltate. Reamintind, cu citate elocvente din *Erminia* lui Dionisie din Furna, că zugravii bisericești din vechime erau *hirotesiși* «în prezența meșterilor și a calfelor în ziua de Paști după vecernie» (p. 51), autorii arată că acestora le incumba «păstrarea credinței fără știrbiri sau adăugiri». În acest sens, deosebit de valoros ne apare în monografie capitolul intitulat *Aspecte ale teologiei românești în pictura Voronețului* în care se indică, pe de o parte, importanța mesajului dogmatic al frescelor voronețiene, iar pe de alta, strînsele sale raporturi cu iconografia bizantină: «Resituate în viziune teologică, începuturile picturii interioare și exterioare din Nordul Moldovei nu trebuie căutate, întotdeauna, în influențele venite din afară, ci în preocupările și realizările Moldovei, care avea să ajungă în epoca lui Ștefan cel Mare la un apogeu artistic și cultural fără precedent. Considerăm, în lumina celor expuse, că imnele de cult au constituit unul din izvoarele principale de inspirație pentru zugravii Voronețului» (p. 52).

O altă trăsătură, deosebit de importantă, cuprinsă în mesajul aceleiași picturi, este aceea privitoare la *conștiința autonomă a ierarhiei bisericești din Moldova*: «Faptul că alături de Sfântul Nicolae și de Sfântul Gheorghe, care se bucurau de largă receptivitate între credincioși, apare și Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava, ocrotitor al Moldovei încă din vremea Voievodului Alexandru cel Bun, mai mult, chipul Sihastriului Daniil, ne dovedește că planul iconografic exterior a fost hotărît de Mitropolitul Grigorie Roșca. Pentru aceasta nu a fost nevoie de încuviințarea vreunui centru bisericesc din altă parte. Ceea ce poporul cinstea, ne gândim la Daniil Sihastru, față de care Mitropolitul Grigorie Roșca nutrea recunoștință, a rînduit ca să fie zugrăvit pe zidul bisericii purtînd aureola sfințeniei. Procedînd astfel, ierarhul moldovean își împlinea misiunea și inscria în istoria Bisericii noastre una dintre cele mai luminoase pagini» (p. 56).

Am căutat să desprindem cîteva din ideile, originale și fecunde, pe care le pune în circulație noua monografie consacrată bisericii Voroneț. Cartea reia sau adîncește și alte aspecte ale subiectului său. Ca un leit-motiv apare în lucrare prezența celebrei fresce a *Judecării de Apoi* din pridvorul bisericii. I se consacră, de altfel, o valoroasă cercetare analitică (p. 31—36), insistîndu-se asupra raportului armonios dintre reprezentarea artistică și precizia cu care este redat și simbolizat conținutul dogmatic al temei. Din acest echilibru, din această conglăsură armonică a izvorit o mare capodoperă, expresie a geniului românesc și a geniului ortodoxiei. Și, întrucît, în privința punctelor de vedere emise asupra *Judecării de Apoi* de la Voroneț, autorii mărturisesc o sinceră apropiere de observațiile și interpretarea lui Petru Comarnescu, vom încheia și noi cu o însemnare mai puțin cunoscută a criticului de artă pe marginea acestui subiect. Însemnarea a fost prilejuită de nu mai puțin celebra lucrare cu același titlu iscălită de Giotto. În 1966, după contemplarea ei, în Italia, P. Comarnescu așternea următoarea reflecție ce avea să rămîină inedită pînă în anul 1980, cînd se tipărea Jurnalul său: «Compoziția «Judecata de apoi» (pe peretele ușii de la intrare) este mult mai săracă în scene sau imagini decît cea de la Voroneț, pe care continui a o socoti cea mai complexă și mai interesantă, cea mai semnificativă din întreaga lume (s.n.). În 1937, am văzut la Pisa, la Camposanto, scene cu «Judecata de apoi» și atunci mi-am dat seama de unicitatea și amploarea frescei de la Voroneț. Acum m-am convins că anonimul meșter al Voronețului rareșian, poate Marcu, a fost mai bogat și mai patetic ca imaginație și realizare, chiar dacă a avut la îndemînă un model azi dispărut. Goana sfinților spre porțile raiului, cu acea mare de aur sau apostolii pe băncile mozaicate ori cetele păcătoșilor au o orînduire și accente psihologice ce nu se găsesc la Giotto, care totuși a pictat mai «liber» decît meșterul Voronețului, ținut de prescripțiile bisericii moldovenești». (Petre Comarnescu, *Chipurile și priveliștile Europei*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, vol. II, p. 122—123). (Constantin LUPU).

ETUDES THEOLOGIQUES

REVUE DES INSTITUTS THEOLOGIQUES DU PATRIARCAT ROUMAIN

II-e SÉRIE, XXXVIII-e ANNÉE, No 2, MARS—AVRIL 1986

S O M M A I R E

	<u>Page</u>
Le travail, coordonnée de l'existence humaine, par le P. Prof. Dumitru Radu	5

ÉTUDES ET ARTICLES

Prof. Iorgu Ivan, <i>L'autocéphalie de l'Église Orthodoxe Roumaine à l'occasion du centenaire de sa reconnaissance par le Patriarcat Oecuménique</i>	14
Le P. Prof. Gheorghe Sirbu, <i>La seconde Épître de Saint Paul à Timothée</i> , thèse de doctorat (fragment)	39
Préface, par le P. Prof. Dr. Grigorie Marcu	39
Étude introductive	
A. <i>Le groupe des épîtres pastorales, leurs but et caractère</i>	43
B. <i>L'auteur de l'épître</i>	48
C. <i>Timothée, destinataire de l'épître</i>	
1. Sa famille, sa naissance et son éducation religieuse	48
2. Sa qualité de compagnon de l'Apôtre Saint Paul	51
3. Charges qu'on lui a assignées durant les voyages missionnaires de St Paul	53
4. Son entrée dans la hiérarchie ecclésiastique	61
5. Sa qualité d'évêque titulaire d'Éphèse	67
D. <i>La canonicité et l'authenticité de l'épître jusqu'au XIX-ème siècle</i>	73
1. Citations de l'épître dans les écrits des Pères apostoliques	74
2. Témoignages explicites concernant l'origine paulinienne de l'épître	75
3. L'épître inséré dans les premières listes des Saintes Écritures	76
E. <i>L'authenticité et l'intégrité de l'épître durant les deux derniers siècles</i>	79
(a) Objection concernant le style et le vocabulaire des épîtres pastorales (à suivre dans le numéro suivant de cette même revue)	81

DE LA CHRONIQUE DES INSTITUTS THÉOLOGIQUES

200 années d'enseignement théologique à Sibiu, par le P. Prof. Dr. Mircea Păcurariu	92
La festività du 75-e anniversaire du Prof. Dr. Alexandru Elian, à l'Institut théologique de Bucarest, compte rendu par le P. Prof. Dr. Nicolae Necula	113
La célébration de la fête patronale de l'Institut théologique de Bucarest, le 30 janvier 1986, compte rendu par le P. Prof. Dr. Nicolae Necula	120

COMPTE RENDUS DES LIVRES REÇUS

Ioan I. Solcanu et le P. Costache Buzdugan, <i>L'Église de Voroneț</i> (en roumain), compte rendu par Constantin Lupu	123
---	-----

ÉDITÉ PAR L'INSTITUT BIBLIQUE ET DE MISSION ORTHODOXE

ON PEUT S'ABONNER À LA REVUE «ETUDES THEOLOGIQUES» PAR :
ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă. P.O. Box — 12—201,
telex : 10376 p.r.s.f.l.r. București, Calea Griviței nr. 64—66.
